

FERENC VIKTÓRIA – KOVÁLY KATALIN (SZERK.)

**KÁRPÁTALJA MOZGÁSBAN:
TÁRSADALMI VÁLTOZÁSOK ÉS INTERETNIKUS VISZONYOK
AZ EUROMAJDAN UTÁN**

Ferenc Viktória – Kovály Katalin (szerk.)

KÁRPÁTALJA MOZGÁSBAN:
*társadalmi változások és interetnikus
viszonyok az Euromajdan után*

Budapest, 2020

Szerkesztők: *Ferenc Viktória, Kovály Katalin*

Szerzők: *Eröss Ágnes, Ferenc Viktória,
Kovály Katalin, Molnár József,
Orosz Sándor, Rákóczi Krisztián,
Tátrai Patrik*

Szakmai lektor: *Cserniczkó István*

Térképek: *Tátrai Patrik*

Ábrák: *Dénes Csala Data Consulting*

Fényképek: *Eröss Ágnes, Ferenc Viktória, Orosz Sándor,
Vass Tamás*

Kiadja: *Bethlen Gábor Alapkezelő Zrt.*

Felelős kiadó: *Erdélyi Rudolf Zsolt*

ISBN 978-615-81432-1-9

Budapest, 2020

Készült a Nemzetpolitikai Kutatóintézet, a Csillagászati és Földtudományi Kutatóközpont Földrajztudományi Intézete és a Momentum Doctorandus Kárpátaljai Magyar Doktorandusz Szervezet közreműködésével.

TARTALOM

Köszöntő (<i>Greza István</i>)	7
Előszó	9
Kárpátaljáról dióhéjban (<i>Kovály Katalin – Erőss Ágnes – Ferenc Viktória – Tátrai Patrik</i>)	11
SUMMA 2017: a kárpátaljai magyarok demográfiai felmérése (<i>Tátrai Patrik – Molnár József – Kovály Katalin – Erőss Ágnes</i>)	21
TANDEM 2016–2019. Ukrán–magyar együttélés Kárpátalján (<i>Ferenc Viktória – Rákóczi Krisztián</i>)	53
Helyzetkép a kárpátaljai magyar szórványról (<i>Erőss Ágnes – Ferenc Viktória – Kovály Katalin – Orosz Sándor – Tátrai Patrik</i>)	89
Zárszó helyett (<i>Cserniczkó István</i>)	135
A szerzőkről	141
Közreműködő kutatóműhelyek	147

KÖSZÖNTŐ

Az elmúlt évek kárpátaljai kutatásait fűzi egybe ez a kötet. Némileg nagyképűen azt is mondhatjuk, ha valakit érdekel Kárpátalja, elegendő ezt a könyvet kezébe vennie, hogy a társadalmi folyamatokon keresztül képet alkosson a legmostohább sorsú nemzetrészünkéről. A magyar közösség jogkorlátozása váltotta ki a két állam között manapság tapasztalható rossz viszonyt. A kutatási anyagok azonban igazolják a hétköznapi igazságot: az egyszerű emberek okosabbak politikusaiknál, hiszen a sokszínű és több nemzetiségű Kárpátalja népcsoportjai, a központi ukrán politika sugalmazása ellenére, egymásban nem ellenséget látnak, hanem sorsközösségben szenvedik el az elmúlt évtized mélyreható ukrain gazdasági, politikai és társadalmi válságát. A „népi bölcsesség” abban is tetten érhető, hogy a központi-lag szervezett magyarellenes (pontosabban Magyarország-ellenes) hangulatkeltés ellenére, a budapesti erőfeszítéseket reálisan értékelik, abban a megbízható és segíteni akaró szomszéd gesztusait látják. Ez az attitűd nemcsak az ott élő, és kitartó honfitársaink küzdelmét ismeri el, hanem az anyaország kormányának tiszteletét is jelzi. Egyedi továbbá az az identitás, amely a „kárpátaljai önazonosság” megjelölésben magyarok (és nem magyarok) számára a szülőföldre, anyanyelvhez és kultúrához való ragaszkodást jelöli meg. Évezredes jelenlétünk a királyi Magyarország e keleti szegletében, a magyarság határon átvelő egyesülésének időszakában, a 21. században újabb és újabb erőfeszítéseket követel tőlünk, hogy ne szakadjon le véglegesen az elmúlt száz esztendőben, minimum öt országban hűségesen kitartó magyar kisebbség, a Kárpát-medencében tapasztalható, új, magyar önépítés folyamatától. Ez a könyv mankót kínál – a kárpátaljai magyar nemzetpolitikai kutatások szemüvegén keresztül – a kárpátaljai jövőhöz.

Budapest, 2020. január

Greza István,

miniszteri biztos

ELŐSZÓ

Az elmúlt három év során Grezsa István, Szabolcs-Szatmár-Bereg megye és Kárpátalja együttműködésének fejlesztéséért és a Kárpát-medencei óvodafejlesztési program koordinálásáért felelős miniszteri biztos támogatásával, a Nemzetpolitikai Kutatóintézet és a Momentum Doctorandus Kárpátaljai Magyar Doktorandusz szervezet koordinálásával több olyan kutatási projekt valósult meg, melyek nem csak a kutatók, hanem a kárpátaljai magyarság és a nemzetpolitikai döntéshozók számára is fontos, hasznosítható adatokat eredményeztek. A Kárpátaljára fókuszáló TANDEM 2016, TANDEM 2019, SUMMA 2017 és a 2018-ban megkezdődött kárpátaljai magyar szórványkutatás azon folyamatok mélyreható vizsgálatát tették lehetővé, melyek az Euromajdan után bontakoztak ki Kárpátalján, és amelyek gyökeresen átalakították a helyi lakosság mindennapjait, valamint Magyarország kárpátaljai szerepvállalását. Tekintve a téma aktualitását és jelentőségét, fontosnak tartottuk, hogy a szóban forgó kutatások eredményeit ne csak a szűken vett szakma, hanem minél szélesebb közönség is megismerhesse szerte a Kárpát-medencében. Éppen ezért láttuk indokoltnak egy olyan kötet megjelentetését, melyben mind a négy kutatás eredményei egy helyen olvashatók. A kutatások módszertani leírása és főbb eredményeinek bemutatása mellett, a kötet terepleírásokat, színes ábrákat, diagramokat, fotókat, interjúrészleteket is gazdagon tartalmaz, melyek a terepkutatás izgalmasabb momentumaiba, illetve a kárpátaljai hétköznapok egyes vonatkozásaiba, a helyi jellegzetességekbe nyújtanak bepillantást.

A kiadvány célja tehát – a kutatások eredményeinek közlésén túl – a kárpátaljai magyar lakosságot érintő problémák, társadalmi-politikai folyamatok, a kárpátaljai hétköznapok bemutatása azon olvasók számára, akik szeretnék jobban megismerni a Kárpát-medence ezen régióját vagy kárpátaljaiként szülőföldjüket.

A kedves olvasó tehát olyan egyedülálló kötetet tart a kezében, mely egy csokorba gyűjti a legfrissebb kutatásokat, tovább árnyalja a kárpátaljai magyarságról, valamint Kárpátalja egészéről meglévő tudást. Reményeink szerint e kiadvány segítségével jobban megérthetjük Kárpátalját és annak lakosait – nemzetiségétől függetlenül –, és e tükrön keresztül kicsit talán magunkra is ismerünk.

Budapest, 2019. december

A szerkesztők

KÁRPÁTALJÁRÓL DIÓHÉJBAN

Kovály Katalin – Erőss Ágnes – Ferenc Viktória – Tátrai Patrik

KÁRPÁTALJA ÁLTALÁNOS JELLEMZŐI ÉS NEMZETISÉGI ÖSSZETÉTELE

Kárpátalja (ukr. Закарпатська область) Ukrajna délnyugati részén terül el, az ukrán megyék közül a Lembergivel (Lvivvel) és az Ivano-Frankivszkival határos, melyektől az Északkeleti-Kárpátok hegyvonulatai választják el természetes határként. Kárpátalja Ukrajna második legkisebb megyéje (csak Csernyivci megye kisebb nála), területe 12800 km², ami Ukrajna területének 2,1%-át teszi ki. Kis területe ellenére négy országgal is határos, Ukrajna itt érintkezik Lengyelországgal, Szlovákiával, Magyarországgal és Romániával.

A megye tizenhárom kisebb közigazgatási egységre, járásra oszlik (1. ábra), területén tizenegy város (öt megyei alárendeltségű: Csap, Ungvár, Munkács, Huszt és Beregszász),

tizenkilenc városi jellegű település, illetve 578 község található. A megye székhelye Ungvár. A 2001-es népszámlálási adatok szerint népessége 1242,6 ezer fő, ami az ország lakosságának 2,7%-a (Molnár, Molnár D. 2005).

A 20. század során Kárpátalja több különböző államalakulathoz is tartozott, aminek következtében határai is gyakran változtak (Fedinec 2002). A mai Kárpátalja területe a magyar államalapítás időszakától egészen 1918-ig, azaz majd egy évezreden át a Magyar Királyság része volt, majd az 1920-as Trianoni döntés értelmében Bereg, Máramaros, Szabolcs, Szatmár, Ugocea és Ung vármegye egy része csehszlovák fennhatóság alá került, Podkarpatska Rus néven. A második világháború idején újra Magyarországhoz került, majd 1945-től a Szovjetunió, azon belül is Szovjet-Ukrajna része lett, Zakarpatszka Ukraina néven. Így automatikusan Ukrajna örökölte meg a régiót a Szovjetunió 1991-es széthullásakor. Jelenleg a független Ukrajna részét képezi.

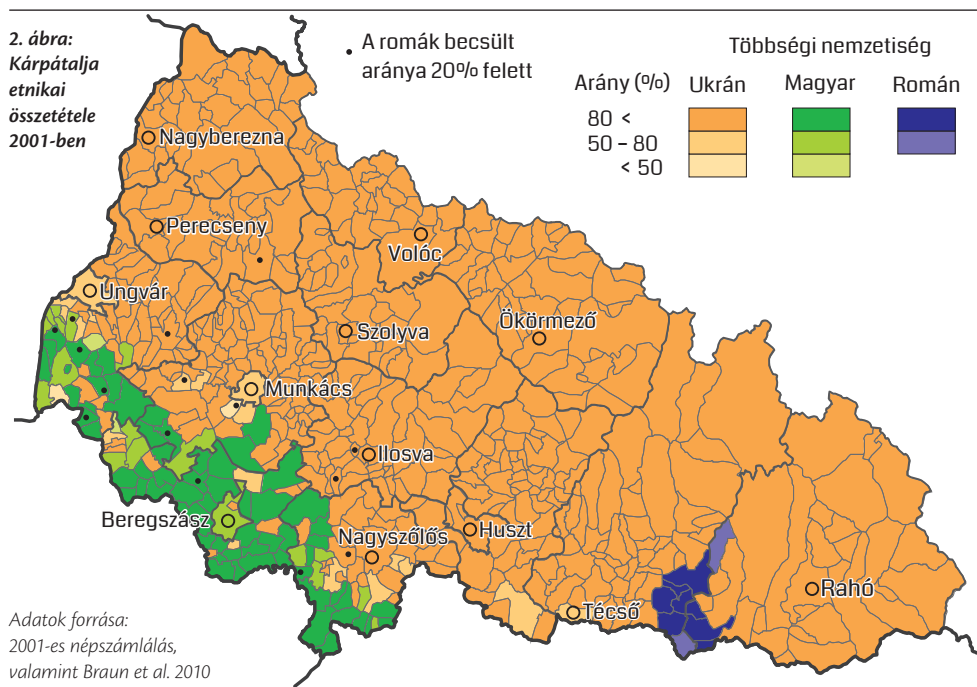
Az évszázadokkal ezelőtt, még a történelmi Magyarország időszakában kifejlődött etnikai-felekezeti sokszínűség napjainkra jelentősen lecsökkent, a nemzetiségi összetétel homogenizálódott. Ennek ellenére az ukrán többség és a legnagyobb kisebbség, a magyarok mellett jelentős számban élnek itt cigányok, románok és oroszok is (Kocsis et al. 2006; Molnár, Molnár D. 2005). Az egykor jelentős szlovák és német lakosság, továbbá az izraelita felekezet tagjai napjainkra lényegében eltűntek Kárpátaljáról.

Kárpátalján időről időre felvetődik a ruszin kérdés, azaz, hogy a többségi nemzet tagjai ukránnak vagy ruszinnak számítanak-e, ami évek óta vita tárgya az ukrán társadalmi-politikai életben. Az ukrán politikum ugyanis nem ismeri el a ruszint önálló etnikumként, az ukrán nemzet egyik néprajzi csoportjának tartja azt. Ennek fényében az egyetlen, 2001-ben tartott ukrainai népszámláláskor sem közöltek adatokat a magukat ruszin nemzetiségűnek vallókról (őket egyöntetűen ukránnak vették), ugyanakkor a ruszin anyanyelvűek száma a hivatalos statisztikák szerint közel 7000 fő volt. Magocsi (2006), aki a kárpátaljai gyökerű ukránokat ruszinnak tartja, 650 ezer főre becsüli a kárpátaljai ruszinság lélekszámát.

Kárpátalja nemzetiségi összetételének vázolásánál (valamint a kötet további fejezeteiben szereplő statisztikák elemzésénél) elsősorban a 2001-es, közel 20 éves, elavult statisztikai forrásokra tudunk támaszkodni. Ukrajnában ugyanis akkor tartották az első és máig egyetlen

népszámlálást. Ez alapján Kárpátalja népességének 80,5%-át az ukrán nemzetiségűek alkotják, míg 151,5 ezer fő vallotta magát magyar nemzetiségűnek (a lakosság 12,1%-a), 158,7 ezer fő pedig magyar anyanyelvűnek. Napjainkra a magyarok száma – a kötetben is helyet kapó SUMMA 2017 c. kutatás alapján – 131 ezer főre becsülhető (Tátrai et al. 2018).

A kárpátaljai magyar népesség legnagyobb része az ukrán–magyar határ mentén húzódó magyar nyelvterületen, egy kompakt sávban él (2. ábra). A megyében a magyarság csupán egy közigazgatási egységben, a Beregszászi járásban alkot abszolút többséget, míg az Ungvári, Munkácsi és Nagyszőlősi járásokban számottevő kisebbséget képez. A magyar nyelvterületen kívül nagy számban élnek magyarok Ungvár és Munkács városában, valamint a Felső-Tisza vidéken (a Huszti, Técsői és Rahói járásokban, valamint Huszt városában), szóróványban.

A kárpátaljai kisebbségek között a magyarokat lélekszámban a románok követik, akik a 2001-es népszámlálási adatok alapján a megye lakosságának 2,6%-át alkotják. Az Ukrajnában élő románság 21,3%-a Kárpátalján él, számuk a megyében 32 ezer fő. A kárpátaljai románok többnyire az ukrán–román határ mentén, a Técsői és a Rahói járás településein koncentrálódnak, egy viszonylag kompakt területen (Molnár, Molnár D. 2005).

Az orosz nemzetiségű lakosok száma 2001-ben 31 ezer főt tett ki, ami alapján a megye összlakosságának 2,5%-át alkották és amivel az Ukrajnában élő jelentős orosz kisebbség csupán töredékét képviselték (UÁSH 2019). Döntően a szovjet időszak alatt a térségbe betelepült oroszok ma is elsősorban a nagyobb városokban, Ungváron, Munkácson, Beregszászon, Nagyszőlősen és Huszton élnek (Molnár D. 2018).

A magát cigánynak valló népesség száma 2001-ben 14 ezer volt, akik többnyire a megye síkvidéki területein laknak (Kocsis et al. 2006). Ugyanakkor – mint a tágabb régiókban mindenhol – a fenti érték jelentősen elmarad a roma népesség becsült számától. 2016-ban a cigányság becsült száma 47 ezer fő, akiknek közel fele, több mint 20 ezer fő magyar anyanyelvű (Molnár et al. 2016).

Noha a 20. század első felében még több tízezer (cseh)szlovák nemzetiségű személy élt Kárpátalján, a történelmi események következtében számuk mára jelentősen lecsökkent. Az Ukrajnában élő szlovákság (6400 fő) közel 90%-a Kárpátalján él, számuk mintegy 5600 főre tehető, ami a megye lakosságának 0,5%-a. A hivatalos statisztikák szerint ezen szlovák nemzetiségű ukrán állampolgárok több mint fele Ungvár városában, másik fele pedig a szlovák határhoz közelebb eső városokban (Munkács, Perecseny, Nagyberezna, Szolyva, Csap) él.

A száz éve még több mint 60 ezer fős német anyanyelvű közösség a második világháború utáni kitelepítések, kivándorlás, valamint a folyamatos asszimiláció miatt 2001-re anyanyelv szerint 1800 főre, nemzetiség szerint 3600 főre csökkent. A kárpátaljai németek többsége napjainkban Munkácson és a környező falvakban lakik (Kocsis et al. 2006).

KÁRPÁTALJA TÁRSADALMI-GAZDASÁGI HELYZETKÉPE

Kárpátalja társadalmi-gazdasági helyzetének sajátossága, hogy bármely államhoz tartozott is a múltban, mindig periférikus pozícióban helyezkedett el, távol a nagy kulturális és ipari központoktól. Ennek eredményeként egyik állam sem fordított különösebb figyelmet a régió gazdaságának fejlesztésére. Így van ez jelenleg is, gazdasági mutatóit illetően Kárpátalja ugyanis az egyik legelmaradottabb régiónak számít Ukrajnán belül. Ennek egyik oka az, hogy területének kétharmada hegyvidék, ahol alacsony a népességszám, elenyésző a mezőgazdasági tevékenység és nincsenek számottevő ipari létesítmények sem (Kovály 2019). 2018-ban a gazdasági hatékonyságot illetően a 22. helyet, az pénzügyi önellátást illetően pedig a 23. helyet foglalta el az ország 24 megyéje között (KMSF 2018). Ukrajna ipari termeléséből 2018-ban mindösszesen 1%-kal vette ki a részét, ami a negyedik legrosszabb mutatónak számított az országban. A külkereskedelmet illetően sem tar-

tozik az élemezőnybe: az ukrán export 3,5%-a, míg az import csupán 2,7%-a bonyolódott Kárpátalján (KMSF 2018).

A megye gazdasági potenciálja erősen korlátozott, legnagyobb természeti kincseit erdőségei és balneológiai adottságai jelentik. A szovjet időszakban dinamikusan fejlődő hagyományos gazdasági ágazatok (mezőgazdaság, faipar) a rendszerváltás éveiben erősen redukálódtak, a kolhozok, az állami üzemek tönkrementek, ami a munkanélküliség jelentős növekedésével járt (Kovály 2019).

A recesszió után, a 2000-es évek elején, az ország gazdaságának megerősödésével a megyében is javultak a gazdasági és jövedelmi mutatók, több világcég és külföldi vállalat is megtelepedett Kárpátalján, ami nem csak infrastrukturális fejlesztésekkel járt, de számos munkahelyet is teremtett. A 2008-ban bekövetkezett gazdasági világválság azonban a megye gazdaságát is erőteljesen visszavetette, legnagyobb mértékben azokat az iparágakat érintve, amelyek a korábbi fejlődés alapját képezték: az exportorientált termékek előállítását (elsősorban a gépgyártás és a feldolgozóipar ágazataiban).

A jelenlegi társadalmi-gazdasági folyamatokat alapjaiban határozzák meg a 2014-ben kirobbant kelet-ukrajnai fegyveres konfliktus közvetlen és közvetett hatásai. Bár Kárpátalja több száz kilométerre fekszik a kelet-ukrajnai hadszínterektől, a megye életére jelentősen rányomta bélyegét a háború. A donbaszi harcok kirobbanása óta a katonai sorozások több hulláma zajlott le, miközben a gazdaság teljesen összeomlott, azt csupán a nyugati és az IMF kölcsönök tartják egyben (Bacsó, Pataki 2018). 2014-ben a GDP 7%-ot, 2015-ben pedig több mint 10%-ot zuhant. Noha 2016 óta némi emelkedés tapasztalható a GDP értékében, a gazdaság növekedési üteme messze elmarad a 2000-es évek kedvezőbbnek mondható értékeitől. A GDP 2017-ben még mindig nem érte el az 1991-es szintet, a 2014-ben kezdődő kelet-ukrajnai konfliktust megelőzően sem. Az egy főre jutó GDP alapján Ukrajna — Moldova után — Európa második legszegényebb állama (Karácsonyi 2018).

Az infláció soha nem látott méreteket öltve 2014-ben 24,9%, 2015-ben 43,3% volt, az élelmiszerárak megsokszorozódtak, a bérek és nyugdíjak viszont alig (10-15%-kal) emelkedtek. Mára Ukrajnában az infláció mértéke némileg mérséklődött (2017-ben 13,7%, 2018-ban pedig 9,8% volt), azonban még mindig negatív tendenciák figyelhetők meg e téren is. Az ukrán statisztikai hivatal 2019. augusztusi adatai alapján – jelentősen felülbecsülve a terepi realitást – Kárpátalján egy havi átlagfizetés 9062 hrivnya (mintegy 109 000 HUF), míg az ukrajnai átlag némileg magasabb, 10 537 hrivnya (mintegy 126 000 HUF) volt, ami erősen felülértékeltnek mondható, ugyanis adatközlőink és tereptapasztalataink alapján a reális átlagbér inkább 4-5000 hrivnya (48-59 000 HUF) között mozog. 2018 végén Kárpátalján a munkanélküliségi arány a hivatalos adatok alapján 10,3%-ot tett ki, amely némileg

magasabb az ukrainai átlagnál (9,1%). Az adatok értékelésénél azonban érdemes figyelembe venni, hogy Kárpátalján (csakúgy, mint egész Ukrajnában) elsősorban a rejtett munkanélküliség a fő probléma, ugyanis a legóvatosabb becslések szerint is a munkanélküliek aránya, a fentebb említett érték három-négyszerese.

Fontosnak tartjuk továbbá kiemelni, hogy Kárpátalja munkaerőpiacán egyszerre van jelen a munkanélküliség és a munkaerőhiány. Az igen jelentős munkacélú elvándorlás különösen érzékenyen érintette például az iskolákat, az óvodákat vagy az egészségügyi intézményeket, amelyek dolgozói tömegével hagyják el az országot (Kovály et al. 2017). A migrációt fontolgatók leginkább az anyagi elégedetlenség miatt hagynák el az országot, ezt követően a családi, párkapcsolati okok a mérvadók (Ferenc 2018). Napjainkban azonban már nem csak a fentebb említett szektorokban vannak betöltetlen állások: a legtöbb üzem, cég, vállalkozás is súlyos munkaerőhiánnyal küzd, a felmondások mindennapi jelenséggé váltak.

Hirdetés a Técsőről Varsóba tartó új menetrend szerinti autóbusszjáratról

A munkanélküliség, a gazdasági mélyrepülés és a katonai behívóktól való félelem tovább erősítette az egyébként is aktív mobilitási jellemzőkkel bíró kárpátaljai lakosság migrációs hajlandóságát (Tátrai et al. 2016). A kárpátaljaiak életében mindennaposá vált a barátok, kollégák, rokonok külföldi munkavállalása, kitelepülése. Mindez jelentős szociális problémákat is előidéz: egyre elterjedtebbé válnak a csonka családok, a szülők nélkül, jobb esetben rokonokkal felnövő gyermekek.

A fenti társadalmi-gazdasági nehézségeket súlyosbítja az a politikai légkör, amelyben Kárpátalja lakossága mindennapjait éli. Az elmúlt években Ukrajna nyelv- és oktatáspolitikája olyan fordulatot vett, amely az országban élő nemzetiségeket (többek között a Kárpátalján élő magyarokat is) nehéz helyzetbe hozta, a nemzetiségi oktatás és nyelvhasználat meglévő jogait jelentősen szűkítette (Four language laws of Ukraine 2019). Előbb a 2017-es oktatási törvény elfogadása, mely felmenő rendszerben a kisebbségek többségi nyelvű oktatásra való átállását vetíti elő, majd a 2019-es nyelvtörvény borzolta a kedélyeket mind államközi szinten, mind pedig a helyi etnikumok között (erről lásd a kötetben szereplő TANDEM c. kutatás eredményeit).

Összességében tehát elmondható, hogy Kárpátalja és az ott élő népesség jelentős társadalmi-gazdasági gondokkal küzd, a hétköznapi túlélés stratégiájaként pedig egyre többen választják a külföldi munkavállalást. Mindez fokozottan igaz a kisebb falusi térségekre, ahol a helyben való boldogulás egyre nehezebbé válik a munkahelyek hiánya, valamint az egyre növekvő elvándorlás miatt.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Bacsó R., Pataki G. (2018): A hitelszövetkezetek gazdaságélénkítési szerepe Kárpátalján összefüggésben az Egán Ede-terv megvalósításával. *Metszetek*, 7 (1), pp. 30–62.
- Braun L., Cserniczkó I., Molnár J. (2010): Magyar anyanyelvű cigányok/romák Kárpátalján. PoliPrint, Ungvár, 118 p.
- Fedinec Cs. (2002): Kárpátaljai autonómia, határváltozások 1918–1944. In: Pásztor C. (szerk.) „... ahol a határ elválaszt”: Trianon és következményei a Kárpát-medencében. Nagy Iván Történelmi Kör – Nógrád Megyei Levéltár – Szindbád Kht., Salgótarján – Balassagyarmat – Várpalota, pp. 415–436.
- Ferenc V. (2018): Az oktatási rendszer kulcsszereplői: pedagógusok Kárpátalján az ukrán válság éveiben. *Metszetek*, 7 (1), pp. 165–196.
- Four language laws of Ukraine (2019): Continuous limitation of language rights (1989–2019). Hodinka Antal Nyelvézeti Kutatóközpont, Beregszász, 22 p. (Letöltés helye: <http://hodinkaintezet.uz.ua/publikaciok/four-language-laws-of-ukraine-continuous-limitation-of-language-rights-1989-2019/>).
- Karácsonyi D. (2018): Felosztás vagy felemelkedés? Ukrajna, Európa „nagy tortája”. *Tér és Társadalom*, 32 (4), pp. 54–83.
- Kocsis K., Bottlik Zs., Tátrai P. (2006): Etnikai térfolyamatok a Kárpát-medence határokon túli régióiban (1989–2002). MTA Földrajztudományi Kutatóintézet, Budapest, 197 p.
- Kovály K. (2019): Kárpátalja gazdasága. In: Kárpátaljai Magyar Fialok Gazdaságismereti Konferenciája: Gazdasági Kisokos. Momentum Doctorandus, Beregszász, pp. 24–27.
- Kovály K., Erőss Á., Tátrai P. (2017): „Hát megpróbálunk küzdeni”: átalakuló boldogulási stratégiák Kárpátalján az Euromajdan után. *Tér és Társadalom*, 31 (2), pp. 1–20.
- Magocsi P. R. (2006): The people from nowhere: an illustrated history of Carpatho-Rusyns. Padiak Publisher, Uzzhorod, 119 p.
- Molnár D. I. (2018): Perifériától perifériára. Kárpátalja népessége 1869-től napjainkig. MTA TK Kisebbségkutató Intézet – Kalligram, Budapest, 182 p.
- Molnár J., Cserniczkó I., Braun L. (2016): Cigányok Kárpátalján. In: Szilágyi F., Péntes J. (szerk.): Roma népesség Magyarország északkeleti határtérségében. Partium Kiadó, Nagyvárad, pp. 91–108.
- Molnár J., Molnár D. I. (2005): Kárpátalja népessége és magyarsága a népszámlálási és népmozgalmi adatok tükrében. Kárpátaljai Magyar Pedagógusszövetség Tankönyv- és Taneszköztára, Ungvár, 120 p.

Tátrai P., Erőss Á., Kovály K. (2016): Migráció és versengő nemzetpolitikák Kárpátalján az Euromajdan után. *Regio*, 24 (3), pp. 82–110.

Tátrai P., Molnár J., Kovály K., Erőss Á. (2018): A kárpátaljai magyarok lélekszáma és a népesedését befolyásoló tényezők a SUMMA 2017 felmérés alapján. *Kisebbségi Szemle*, 3 (3), pp. 7–31.

A Kárpátaljai Megyei Statisztikai Főhivatal honlapja (KMSF) (<http://www.uz.ukrstat.gov.ua/>).

Ukrajna Állami Statisztikai Hivatalának honlapja (UÁSH) (<http://www.ukrstat.gov.ua/>).

A 2001-es ukrainai népszámlálás honlapja (<http://www.ukrcensus.gov.ua/>).

SUMMA 2017: A KÁRPÁTALJAI MAGYAROK DEMOGRÁFIAI FELMÉRÉSE

Tátrai Patrik – Molnár József – Kovály Katalin – Erőss Ágnes

BEVEZETÉS

Hány magyar él Kárpátalján? Az elmúlt években ez a kérdés egyaránt foglalkoztatta az akadémiai szférát, a politikumot és a kárpátaljai magyarokat. A választ azonban nem lehetett elérni egy kattintással, hiszen Ukrajnában legutóbb 2001-ben tartottak népszámlálást, és azóta nem volt olyan átfogó adatgyűjtés, amelynek segítségével megalapozott becslést lehetett volna készíteni. Azt természetesen lehetett tudni, hogy a magyar nemzetiségű lakosság száma – hasonlóan a többi Kárpát-medencei régióhoz – Kárpátalján is csökkenő tendenciát mutat. Azonban a csökkenés mértékére jelentősen eltérő becslések láttak napvilágot.

Az említett 2001-es ukrán népszámlálás szerint Kárpátalján élt az ukrainai magyar nemzetiségű lakosság 96,8%-a, azaz 151,5 ezer fő. Ugyanekkor a magát magyar anyanyelvűnek vallók száma 158,7 ezer fő volt. Ez a kerékképpen 152 ezer fő – a becslések szerint – 2010-re minimum 7 ezer fővel csökkent, de a magyarországi bevándorlási statisztikákra alapozva akár 15–20 ezer fős fogyást is elképzelhetőnek tartottak a szakértők (Karácsonyi, Kincses 2010; Molnár, Molnár D. 2010).

A 2010 óta eltelt időszakban azonban több olyan fejlemény következett be, ami jelentős hatást gyakorolt a kárpátaljai magyarok vándormozgalmára. Egyrészt 2011-ben lépett életbe Magyarországon az egyszerűsített honosítás intézménye, amely jelentősen megkönnyíti a Magyarországra – illetve az egyéb EU-tagországokba – történő áttelepedést. Másrészt Ukrajnában a 2013 novembere óta tartó geopolitikai események (Euromajdan, kelet-ukrajnai fegyveres konfliktus) hatására a gazdaság tartósan visszaesett, valamint az esetleges frontszolgálat is taszító tényezőként hatott. Mindezek következtében újabb lendületet kapott a kárpátaljai magyarok kivándorlása (Tátrai et al. 2016).

A fenti tényezők alapján tehát a népességszám alakulásának trendjei egyértelműek, ugyanakkor a rendelkezésre álló adatok ellentmondásosak és pontatlanok, így a SUMMA 2017 projektet megelőzően nem voltak megalapozott becslések a kárpátaljai magyarok létszámáról és demográfiai jellemzőiről.

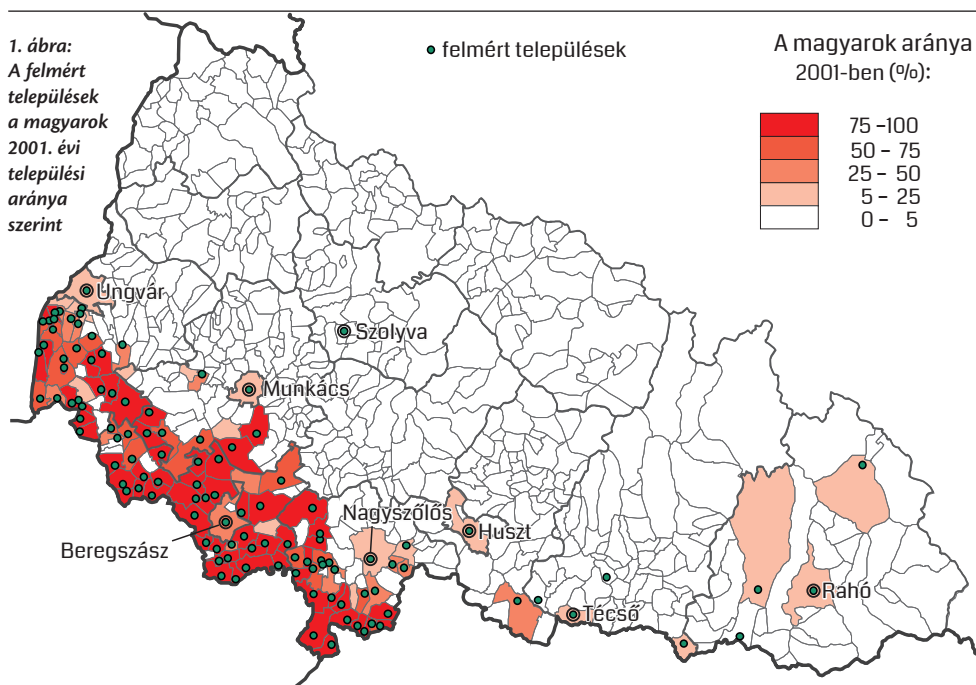
Természetesen a SUMMA 2017-et megelőzően is készültek kisebb volumenű, de jelentős vizsgálatok a kárpátaljai magyarok egyes demográfiai jellemzőiről. Egy 2014-ben végzett kérdőíves kutatás (lásd: Molnár 2015) a vegyes házasságból származó gyerekek nemzetválasztási jellemzőit tárta fel, rákérdezve a megkérdezetteknek, illetve családtagjaiknak a magyar és az ukrán nemzettel, nyelvvel, kultúrával kapcsolatos szokásaira. A felmérésben résztvevők 40,5%-a kettős identitásúként (magyar is, ukrán is) jellemezte önmagát. Nem sokkal kevesebben (37,5%) magyarként, a megkérdezettek 21,0%-a pedig ukránként határozta meg magát. A vegyes házasságból származók nemzetiségi és anyanyelvi identifikációját elsősorban lakóhelyük etnikai összetétele befolyásolta. Ugyanakkor, érdekes módon, a kettős identitású válaszadók részeseződése a magyar többségű településeken magasabb volt (55,9%), mint a vegyes vagy az ukrán többségű településeken. A kárpátaljai magyarok migrációjának főbb jellemzőiről 2017 legelején készült átfogó kutatás (Molnár D., Molnár 2017). A felmérés célja a kárpátaljai magyarság vándor mozgalmának számszerűsítése, valamint a vándorlásuk jellegének, időtartamának és céljának feltárása volt. A kutatás alapján 2010 és 2016 között összesen közel 5000 magyar vándorolt ki Kárpátaljáról, közülük mintegy 3500-an Magyarországra. Emellett 2016-ban mintegy 16-17 ezer magyar dolgozhatott és tanult külföldön. A külföldön munkát vállalók fele Magyarországon (elsősorban Budapesten, Győrben, Debrecenben és Nyíregyházán), 32%-a Csehországban dolgozott. Az ideiglenesen külföldön tartózkodók közül a tanulók száma 2500 volt, akik szinte kizárólag Magyarországon tanultak. Mind a középfokú, mind a felsőfokú oktatásban Budapestnek, Debrecennek és Nyíregyházának volt kiemelkedő szerepe.

Mindezekből következően a SUMMA 2017 kutatás célja a kárpátaljai magyar közösség számának, települési megoszlásának, egyes fontosabb demográfiai jellemzőinek, valamint külföldi munka- és tanulási célú migrációjának a felmérése volt. A következőkben bemutatjuk, hogy milyen módszerekkel készült a felmérés, és hogy milyen főbb eredményei születtek.

HOGYAN LEHET MEGMÉRNI EGY ETNIKAI CSOPORT LÉTSZÁMÁT? – INNOVATÍV MÓDSZERTANI MEGOLDÁSOK A SUMMA 2017 KUTATÁSBAN

A fejezet címére a legkézenfekvőbb válasz: népszámlálással. Viszont, ahogy már említettük, Ukrajnában 2001 óta nem tartottak népszámlálást, továbbá az egyéb adatforrások, statisztikák, népességregiszterek hozzáférhetősége, megbízhatósága is rendkívül korlátozott. Kutatásunk tehát arra vállalkozott, hogy megbecsülje a Kárpátalján élő magyarok számát és demográfiai jellemzőit. Tekintve, hogy hasonló volumenű demográfiai felmérés még nem készült a Kárpát-medencei magyarok körében – illetve tudomásunk szerint e kutatás általánosságban is úttörő a maga nemében – éppen ezért nem állt rendelkezésre kidolgozott módszertan a megvalósításra. A SUMMA 2017 módszereit tehát saját magunk dolgoztuk ki, és finomítottuk a kutatás közben felmerült problémák nyomán.

A demográfiai adatfelvétel Kárpátalja 111 magyarlakta településére terjedt ki, ahol a 2001-es népszámlálás szerint legalább 100 magyar nemzetiségű lakost regisztráltak (1. ábra). Ezen a településeken 2001-ben összesen 149 ezer magyar nemzetiségű, a kárpátaljai magyarok 98,4%-a élt. A terepi kutatás 312 mintavételi ponton zajlott, és kiterjedt a kárpátaljai magyarság 2001-es létszámának 15%-ára. Az egy településre eső mintavételi pontok számát a 2001-es népszámlálás alapján a magyar lakosság eloszlásának függvényében határoztuk

meg. Ily módon átlagosan 500 kárpátaljai magyarra (a 2001-es adatok szerint) jutott egy mintavételi pont. Egy mintavételi pont 20 – részben vagy teljesen – magyar háztartásból állt, amelynek összes tagjáról (beleértve a 2001 óta elvándoroltakat és elhunytakat) begyűjtöttük a vonatkozó alapinformációkat. A kérdezőbiztosok az adott mintavételi pont összes háztartásában rákérdeztek a háztartás minden lakosának nemére, korára, nemzetiségére, anyanyelvére, felekezetére, legmagasabb iskolai végzettségére, fő foglalkozására, az egy hónapot meghaladó külföldi tartózkodás hosszára és helyére, valamint a legutóbbi, 2001-es népszámlálás időpontjában az életvitelszerű tartózkodási helyére.

A kutatás egyik kardinális kérdése a mintavételezés volt. Vizsgálatainkhoz – tekintettel a kárpátaljai magyarok települési viszonyaira – háromféle mintavételi módszert alkalmaztunk:

- A magyar többségű településeken területi alapút, amelybe egymás mellett élő (területileg összefüggő) 20 magyar család (háztartás) került. Ehhez hozzáadódnak az esetleges üres és nem magyar háztartások, mivel a kérdezőbiztosoknak az egybefüggő területen elhelyezkedő összes háztartás adatait rögzíteniük kellett egészen addig, amíg meg nem lett a 20 magyar háztartás. A kezdő háztartást és a haladás irányát a helyi viszonyokat jól ismerő kérdezőbiztos és a kutatás vezetői közösen jelölték ki úgy, hogy a mintavételi pontok ne fedjék egymást, illetve elérhető legyen 20 magyar család egy összefüggő területen. Bár Kárpátalja magyar többségű falvaiban nem számottevő a lakóhelyi szegregáció, ez alól kivételt jelent a cigány népesség, akik nagy számban élnek elkülönülve, telepi körülmények között. Az ő felmérésükre jelen kutatás nem vállalkozott.
- A nagyobb városokban (Ungvár, Munkács), ahol a magyarság nem egy tömbben, hanem általában szétszórva él, népességregiszterekből történt a mintavételezés. Ennek során egy, az ezredfordulón összeállított népességregiszterből leválogattuk az adott település jellemző magyar családneveit, és az így kapott listáról lettek véletlenszerűen kiválasztva a kérdezőbiztosok által lekérdezendő háztartások.
- Azon szórványtelepüléseken, ahol az etnikai vegyesség miatt nem feltétlenül vannak magyar családnevek, illetve a magyarok szórt elhelyezkedése miatt az első módszer sem alkalmazható, egy harmadik módszert vezettünk be, amelyet „területi hólabdának” neveztünk el. E módszer szerint nem egy előre kijelölt szomszédság, hanem mindig a legközelebbi magyar háztartás került lekérdezésre (összesen itt is 20 magyar háztartás alkotott egy mintavételi pontot).

Felmerül a kérdés, hogy kit számítottunk magyarnak? Ez önbevallás alapján, illetve az adott háztartás adatközlőjének minősítése alapján történt, módszere tehát lényegében megegyezik a népszámlálásokéval. A lekérdezés kiterjedt a mintaterületen élő más nemzetiségű lakosokra is, hiszen sokuk vegyes házasságban élt magyarokkal, továbbá a lekérde-

zónék nem mindig volt előzetes információja az adott háztartásban élők nemzetiségéről. A nem magyarok adatait, természetesen, nem vettük figyelembe a magyarokra vonatkozó kiértékelésnél, másrészt ez a mód adhat némi összehasonlításra is. Ugyanakkor meghatároztuk, hogy a lekérdezés során 20, részben, vagy teljesen magyar háztartást kell lekérdezni, így a mintába kerülő nem magyar vagy üres háztartások adatait egy külön kérdőívvel kellett rögzíteni. Ez utóbbiak szintén szerephez jutottak a magyarok lélekszámváltozásának (így a halálzásnak és a kitelepülésnek) számításakor, hisz a 2017-ben üres vagy nem magyarok által lakott háztartások egy részében a 2001-es népszámláláskor még éltek magyar lakók.

A lekérdezés 2017 nyarán valósult meg. A felmérés során összesen 23 033 személy adatait sikerült rögzíteni. A 2017-ben a mintaterületeken élő magyar nemzetiségűek száma 18 553 volt, akiknek 6,6%-a többes etnikai kötődést deklarált. A magyarlakta háztartásokban a magyarokon és többes kötődésűeken kívül 658 ukrán és 125 egyéb (főleg roma és orosz) nemzetiségű lakos élt.

A kutatás során összesen 170 kérdezőbiztos segítette munkánkat. Minden településen igyekeztünk helyi kérdezőbiztosot választani, aki jól ismeri saját lakóhelyét és az ott élőket. A helyismeretnek köszönhetően a kérdezőbiztosok javaslatot tudtak tenni a mintavételi pontok kiválasztására is. Azt feltételeztük, hogy a felkeresett háztartások is nagyobb bizalommal fordulnak, szívesebben válaszolnak egy ismerősnek, szomszédnak, továbbá – az ismeretség okán – kevesebb eséllyel szolgáltatnak valótlan adatokat az adatközlők. A kérdezőbiztosok számára a kutatás vezetői rövid felkészítést tartottak Beregszászon, Munkácson és Ungváron. A lekérdezés során pedig folyamatos volt a kapcsolattartás a kutatók és a kérdezőbiztosok között, hogy a felmerült kérdések és problémák minél gyorsabban és hatékonyabban kerüljenek megoldásra.

A kérdezőbiztosok lelkiismeretes munkája és a lekérdezett háztartások válasza együttesen tette lehetővé, hogy elkészüljön ez a hiánypótló felmérés. Néha adódtak ugyan nehézségek a terepmunka során, de a visszajelzések alapján az adatfelvétel jó alkalmat szolgáltatott egy „kis szomszédolásra”, a településen belüli személyes kapcsolatok ápolására is.

Kérdőbiztosok eligazítása Beregszászon

Önmagában ezekből a számokból természetesen még nem lehet következtetni a magyarok 2017-es lélekszámára. A magyar népesség számát a mintába került népesség természetes szaporodása, migrációs egyenlege és asszimilációja alapján számítottuk ki a 2001-es népszámlálás adatainak továbbvezetésével (lásd részletesen: Tátrai et al. 2018). Mivel a kutatás – módszerénél fogva – nem terjedt ki a telepeken élő cigányságra, ezért a magyarok számát a cigányság nélkül számítottuk.

A számítások végén – pusztán a 2001-es népszámlálással való összehasonlíthatóság kedvéért – a magyarok számát kiszámítottuk a magukat feltehetően magyarnak valló cigány népesség hozzáadásával is. Természetesen ez egy hipotetikus számítás, hiszen 2016-ban több mint 20 ezer magyar anyanyelvű cigány élt Kárpátalján (Molnár et al. 2016), akik közül rendkívül széles skálán mozoghat a magát magyarnak vallók aránya az aktuális társadalmi-gazdasági viszonyok függvényében. Így a 2001-ben magát magyarnak valló cigányok számát vezettük tovább, és nem vizsgáltuk a nemzetiségi önbevallásuk további kérdéseit.

Ugyanakkor hangsúlyozzuk, hogy a létszámon kívüli egyéb demográfiai mutatókban (pl. nem, kor, végzettség stb.) nincsenek benne a magyar nemzetiségű cigányság adatai.

A MAGYAROK LÉLEKSZÁMA 2017-BEN

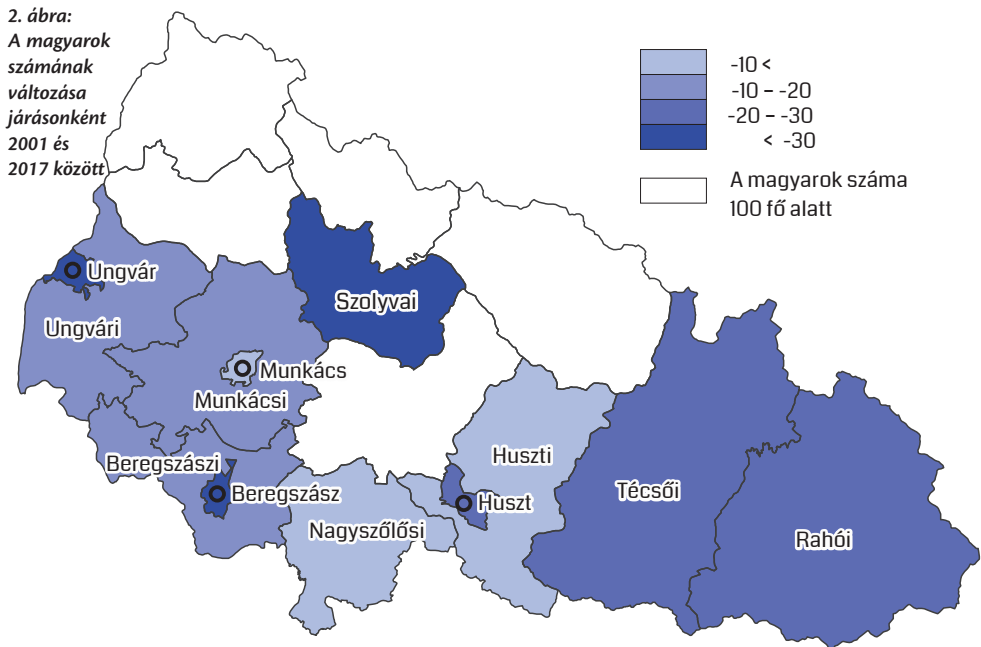
A településenként meghatározott születési, halálozási, migrációs és asszimilációs mutatók összesítésével azt kaptuk, hogy a felmért 111 településen a magyar nemzetiségűek száma 2017-ben 123,2 ezer fő volt. Ez a szám tartalmazza az ideiglenesen távollevő népességet is, viszont nincs benne a kutatás által le nem fedett településeken élő kis létszámú szórvány, illetve a magyar nemzetiségű cigányság, éppen ezért közvetlenül nem hasonlítható össze a 2001-es népszámlálás értékével. A kis létszámú szórvány csökkenésének mértéke nagyjából megfelelhetett a kutatásba bekerült szórványtelepüléseken regisztrált csökkenésnek, így számukat 2000 főre becsültük. Ennél sokkal nehezebb kérdés viszont, hogy vajon hányan lehetnek a magukat magyarnak valló cigányok. Mivel a cigányság egy részének az önbevallása szituatív, a külső tényezők függvényében változik, éppen ezért pusztán az összehasonlíthatóság érdekében számukat a 2001-ben magyarként regisztrált romák becsült számából (hózzávetőleg 4200 fő) vezetjük tovább. Így 2017-re 5500 főnyi magyar nemzetiségű cigány lakossal számoltunk, ami természetesen jóval elmarad a kárpátaljai magyar anyanyelvű cigányok számától (több mint 20 ezer fő) (Braun et al. 2010; Molnár et al. 2016). A fentieket összesítve azt kaptuk, hogy a magyar nemzetiségűeknek – a legutóbbi népszámlálással összevethető – száma 2017 elején 130,7 ezer fő, kerekítve 131 ezer fő lehetett.

Azonban nem győzzük hangsúlyozni, hogy egy esetleges népszámlálás alkalmával ettől gyökeresen eltérő értékeket is kaphatunk, amelyet leginkább a huzamosabb ideig külföldön tartózkodó kárpátaljai magyarok regisztrációja, illetve a cigány lakosság mindenkori önbevallása befolyásol. Az ideiglenesen külföldön tartózkodók módszertani besorolása ebben a kérdésben alapvető fontosságú, hiszen Kárpátalján – ahogy a független Ukrajna időszakában mindvégig – napjainkban is meghatározó megélhetési stratégia a külföldi munkavállalás és tanulás (Kovály et al. 2017; Szanyi et al. 2017). Jelen kutatásban azon személyeket soroltuk ebbe a kategóriába, akiről a családtagok azt mondták, hogy még otthon lakik – függetlenül attól, hogy akár 11 hónapot tölt más országban. A felmérés szerint a teljes magyar népesség több mint 20%-a számolt be arról, hogy legalább egy hónapot töltött külföldön 2016 folyamán. Ha úgy számolnánk, hogy a legalább az évnek a felét külföldön tartózkodókat nem számítjuk bele a kárpátaljai magyar lakosságba, akkor ez az érték mintegy 11–12 ezer fővel kevesebb lenne. Mindezek alapján becslésünkben is inkább azt emeljük ki, hogy a fenti tényezőket figyelembe véve, a magyarok valószínűsíthető létszáma Kárpátalján 125–135 ezer között mozoghat napjainkban.

Ha a 131 ezer fős középértékhez viszonyítunk, akkor a magyarok száma a 2001-es népszámláláshoz képest 21 ezer fővel, avagy 13,7%-kal csökkent. E fogyás éves átlagos üteme

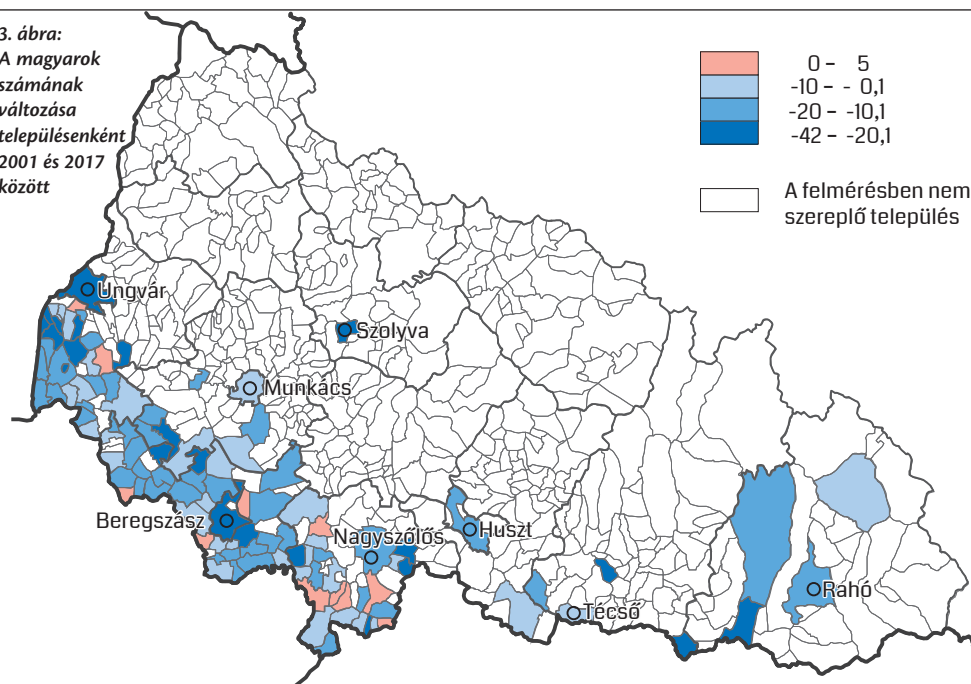
(-1,0%) jóval kisebb, mint a többi határon túli magyar nemzetiség vonatkozó értékei 2001 és 2011 között (Szlovákia: -1,2%, Vajdaság: -1,4%, Erdély: -1,5%, Horvátország: -1,6%).

A csökkenés természetesen területileg egyenlőtlen módon ment végbe. A Kárpát-medence összes nagyrégiójára jellemző az, ami Kárpátaljáról is: a szóránymagyarság lélekszámának csökkenése (16,6%) jelentősen meghaladta a tömbmagyarságét (13,0%). Kivétel a Huszti járás, amelynek viszonylag kedvező értéke annak köszönhető, hogy ez mindössze egy település, Visk adatait jelenti, amelyik nem tekinthető klasszikus szóránytelepülésnek (2. ábra).

Még ennél is nagyobb a különbség a városi (-17,9%) és a falusi (-11,3%) magyarság között, ami elsősorban a városi népesség nagyobb mértékű kivándorlásának az eredménye. Különösen látványos Ungvár (-32,6%) és Beregszász (-26,4%) magyar népességvesztése. A falusias térségek közül jelentős a magyarok csökkenése az Ungvár és Csap közötti sávban – leszámítva Ungvár közvetlen agglomerációját, ahol vélhetőleg a szuburbanizáció hatására a magyarok száma csak kis mértékben csökkent (3. ábra). A fentiekkel szemben a legkisebb mértékű csökkenés a magyar tömbterület keleti részét (pl. Nagyszőlősi járás) érintette, amely hagyományosan magasabb születési arányszámokkal jellemezhető. A Nagyszőlősi járásban néhány településen némileg nőtt is a magyarok száma.

3. ábra:
A magyarok
számának
változása
településként
2001 és 2017
között

A csökkenés mértéke általánosságban fordítottan arányos a magyarok települési arányával, azaz minél magasabb a magyarok aránya, annál kisebb a fogyás. 75% feletti magyar részesedésnél a csökkenés átlagosan 10,3%, 50–75% közötti településeknél 15,3%. Ahol a magyarok kisebbségben élnek, ott már nincs érdemi különbség: 25–50% között a fogyás mértéke 18,5%, míg a 25% alatti településeken 17,3%. A településnagyság szerepe a változásban mindössze a már említett falu–város különbségre rímel: a 10 ezernél kisebb települések között nincs számottevő különbség (a csökkenés mértéke ezekben átlagosan 11,3%), viszont a 10 ezer felettiekhez képest jelentős a különbség (utóbbiak vonatkozó értéke 21,5%).

A KÁRPÁTALJAI MAGYAROK NÉHÁNY FŐBB DEMOGRÁFIAI JELLEMZŐJE

A SUMMA 2017 felmérés alapján nem csak a magyarok számának meghatározása vált lehetővé, hanem a magyarok egyéb demográfiai jellemzőinek a feltárása is. Mielőtt ezeket bemutatnánk, fontos hangsúlyoznunk, hogy a következőkben szereplő eredmények a felmérés által lefedett településeken élő és a roma népesség nélkül számított mintegy 123 ezer magyar nemzetiségű lakosra vonatkoznak.

Kivándorlás

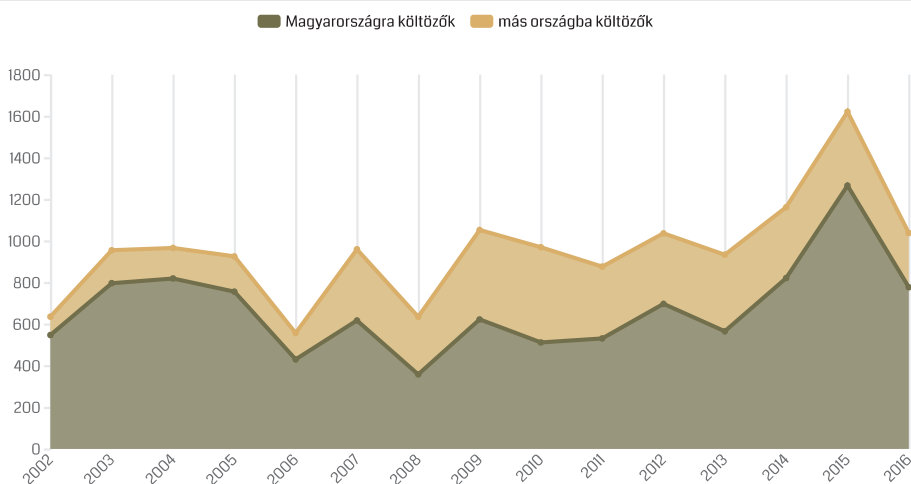
A kárpátaljai magyarok létszámának változását az elmúlt évtizedekben leginkább a migráció határozta meg. Vizsgálatunk során a településenként meghatározott migrációs ráták összesítésével azt az eredményt kaptuk, hogy bő 15 év alatt 14,5 ezer magyar költözött külföldre, továbbá hatszáz Ukrajna belső részeire, miközben a bevándorlás a nevezett irányokból csupán háromszáz, illetve száz fő körül alakult.

Az emigráció időbeli dinamikája igazodik a geopolitikai változásokhoz: 2014-től kezdődően jelentősen megemelkedett a kivándorlók száma. Míg a 2002–2013 közötti időszakban évi átlagos 900–950 fő költözött külföldre, addig a 2014-es geopolitikai változásokat követően ez a szám átlagosan 1200–1300 főre ugrott (4. ábra).

A migráció intenzitása Kárpátalján belül meglehetősen egyenlőtlennek bizonyult. Elsősorban a települési hierarchiaszint befolyásolta a folyamatot: a városokból arányaiban sokkal többen telepedtek külföldre (évi átlagos -10,2%), mint a falusi térségekből (-6,1%).

4. ábra Az elköltözötték évi száma a kárpátaljai magyar népességben belül

2002–2016-os időszakban, a SUMMA 2017 alapján

Bár a kivándorlók többsége (összességében 70,4%) a vizsgált időszakban végig Magyarországra települt, a 2000-es évek második felében, amikor az Ukrajna és Magyarország közötti gazdasági különbségek csökkentek, Magyarország népszerűsége is csökkent. Ebben az időszakban csak a kivándorlók 50–60%-a választotta Magyarországot, míg egyre többen költöztek Németországba, Csehországba, Nagy-Britanniába és Szlovákiába. Bár nem számít ki-

vándorlásnak, de az Ukrajna belső részei felé irányuló migráció is ekkor volt a legjelentősebb. Utóbbi – a végig szerény mértékű oroszországi kitelepüléssel együtt – 2014-től kezdve azonban lényegében megszűnt. Az utóbbi években, az ukrajnai (geo)politikai és gazdasági válság, illetve a magyar nemzetpolitika lépéseinek (Tátrai et al. 2016) együttes hatásaként a kivándorló kárpátaljai magyarok domináns célországa újra Magyarország, amit az emigrálók ¾-e választ.

Az állandó migráció mellett a kutatás vizsgálta az ideiglenes migrációt is, amelyet a 2016 folyamán külföldön eltöltött hónapok számán és célországán keresztül kíséreltünk meg megragadni. A teljes magyar népesség 22%-a (az aktív népesség 30%-a) számolt be arról, hogy legalább egy hónapot töltött külföldön 2016-ban, azaz a különböző célú ideiglenes, határon átívelő mozgások mintegy 27–28 ezer magyart tartanak mozgásban. A külföldre járók ⅓-a (ami 18–19 ezer főt jelent) hosszabb időtávot (legalább három hónapot) töltött külföldön; jellemzően ők azok, akik dolgoznak, illetve tanulnak a külföldi célországokban. Az évek legalább a felét 11–12 ezer ember töltötte külföldön.

Külföldi munkalehetőséget reklámozó óriásplakát Ungvár határában

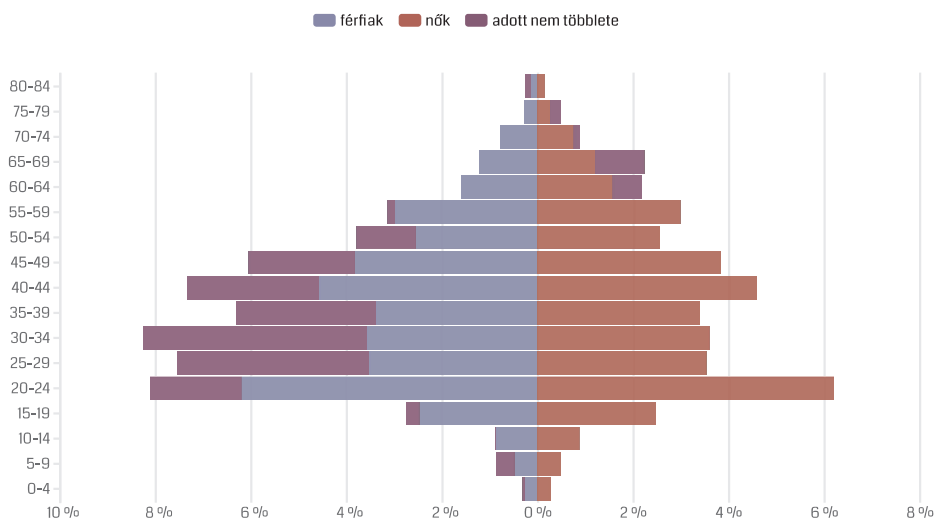
Az ideiglenes migrációban elsősorban az aktív korú férfi népesség vesz részt, kiemelkedő mértékben a 20-24 évesek, de általában az 50 év alattiak a leginkább érintettek (5. ábra). Minél hosszabb az ideiglenes távollét, annál nagyobb a férfiak aránya: míg a legalább egy hónapot külföldön töltők között 100 nőre 146 férfi jut, addig a legalább kilenc hónapot külföldön tartózkodók között 100 nőre már 245 férfi jut. Mindez jól mutatja, hogy a hosszabb

távú külföldön tartózkodás elsősorban a munkamigrációt jelenti, amiben túlnyomórészt férfiak vesznek részt.

5. ábra

2016 folyamán legalább egy hónapot külföldön töltők

nemenkénti és 5 éves korcsoportonkénti megoszlás

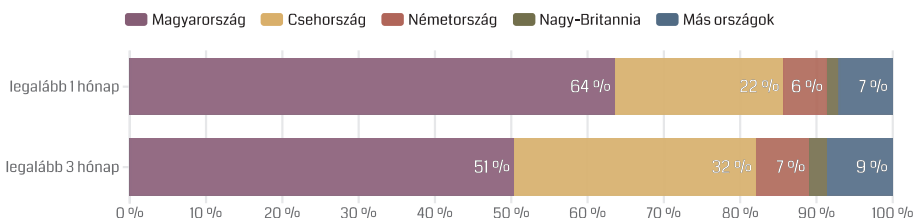

A kárpátaljai magyarok körében a külföldi munkavégzés – és egyéb célú tartózkodás – legnépszerűbb célszámára továbbra is Magyarország. A külföldön legalább egy hónapot tartózkodók közel ⅓-a Magyarországot preferálja, amit Csehország és Németország követ. A többi ország részesedése jóval alacsonyabb, közülük csak Nagy-Britannia, Hollandia és Szlovákia részesedése éri el az 1%-ot. Azonban ha a hosszabb távú (három hónapot elérő) külföldi tartózkodást vizsgáljuk, akkor jól látszik, hogy Magyarország népszerűsége csökken (50%), míg a távolabbi desztinációk (elsősorban Csehország) szerepe nő. Ezekon kívül csak Németország, Nagy-Britannia, Hollandia, Szlovákia és Oroszország részesedése éri el az 1%-ot (6. ábra).

6. ábra

2016 folyamán hosszabb időt külföldön tartózkodó kárpátaljai magyarok

célszámakonkénti megoszlás a SUMMA 2017 szerint

Természetes szaporodás

A migráció mellett a természetes fogyás is jelentős mértékben apasztotta a magyarok számát. 2001 és 2017 között a születések és halálozások egyenlege becsléseink szerint -6,7 ezer fő lehetett, ami éves átlagban 3,1‰-es csökkenést jelentett. Ez jóval kedvezőtlenebb, mint az 1989–2001 közötti időszak éppen csak 0 alatti egyenlege, de Kárpát-medencei összetételben a legkisebb mértékű fogyást jelenti a magyar nemzetrészek között. A természetes szaporodás értéke a 2001-es mélypont után 2006-tól emelkedni kezdett, de az Euromajdant követően – párhuzamosan a produktív korban levő lakosság tömeges elvándorlásával – jelentősen visszaesett.

A természetes szaporodás értékeiben meghatározó egyrészt a falu–város különbség: a városokban általában nagyobb mértékű volt a természetes fogyás (évi átlagos -5,7‰), míg a rurális térségek kedvezőbb értékekkel jellemezhetők (-2,0‰). Másrészt, talán még a falu–város különbségnél is fontosabb a kelet–nyugat megosztottság. Kárpátalja nyugati járásait magasabb, keleti járásait (a történeti Máramaros tradicionálisan fertilis térségeit) alacsonyabb fogyás jellemezte (Molnár, Molnár D. 2017). A legkedvezőbb értékeket a Nagyszőlősi járásban (évi átlagos -0,9‰), a Técsői járásban (-0,3‰) és a Huszti járásban (Visken) regisztráltuk, utóbbi az egyetlen olyan nagyobb egység Kárpátalján, ahol a magyarok körében a születések száma meghaladta a halálozásokét.

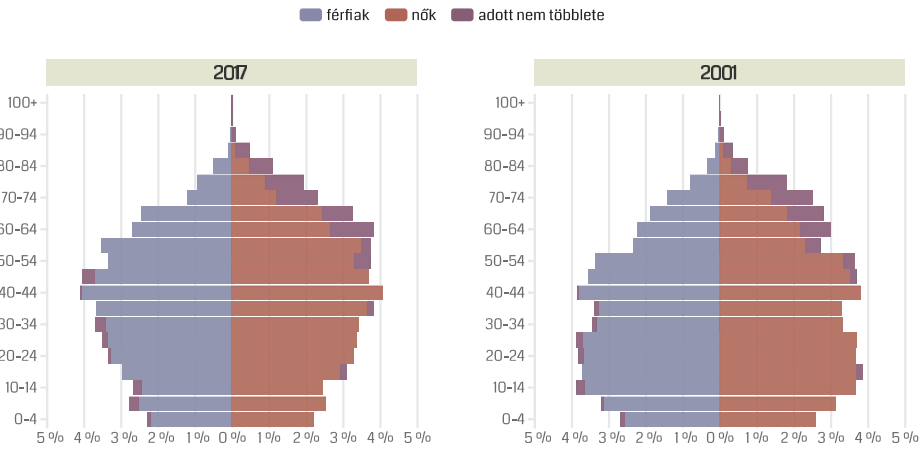
Kor- és nemi összetétel

A kárpátaljai magyarság 2017-es korfája, ún. urna alakú, és az elöregedő társadalmak kor megoszlását tükrözi (7. ábra). A 2001-es állapottal összehasonlítva jól látható, hogy a fiatalabb korosztályok részesedése a magyar populáción belül csökkent, bár az már a 2001-es, hóember alakú korfán is látszott, hogy a magyar lakosság korszerkezete kedvezőtlenebb, idősebb az összlakossághoz képest (Molnár, Molnár D. 2017). A 2001-es korfán még tisztán kivehető „hullámok” – amit az 1960 körül született nagyobb létszámú korosztály, valamint az ő szülőképes korba lépésükkel születő gyerekeik okoztak – 2017-re jelentősen tompultak, ami a halálozásoknak és a kivándorlásnak a következménye. 2017-ben a legnépesebb korcsoportot az 1960-as években születettek alkották, a fiatalabb korosztályok alacsonyabb részesedését a születések számának 1990-es évekbeli visszaesése, valamint a kivándorlás okozta. A születéskori férfiféltét a 35 év feletti korcsoportoknál egyenlítődik ki, 50 év fölött pedig már egyértelmű a nőféltét. A férfiak rövidebb élettartamát jól szemlélteti, hogy 70 év fölött a nők részesedése legalább kétszeresen meghaladja a férfiakét.

7. ábra

A magyar lakosság megoszlása

nemenként és 5 éves korcsoportonként, 2001-ben és 2017-ben

Az már a korfa alapján is tisztán kivehető tehát, hogy a kárpátaljai magyar lakosság előregedése folytatódott. Ezt kiválóan szemlélteti az öregedési index (100 15 év alattira jutó 65 év feletti lakos) változása 2001 és 2017 között. Míg 2001-ben az öregedési index értéke még csak 67 volt, addig 2017-ben már 97. Ez jelentős csökkenés, mely főként a fiatalabb,

Utcán játszó gyerekek Gödényházán

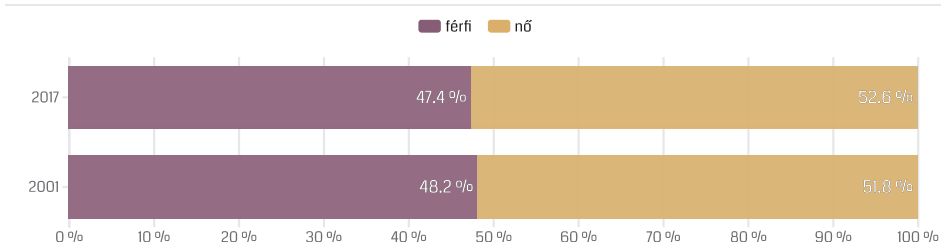
szülőképes korban levő generációk, kisgyerekes családok kivándorlásával áll összefüggésben. Ugyanakkor Kárpát-medencei összetetésben ez az érték még mindig a legalacsonyabb a magyar nemzetrészeket tekintve (pl. 2011-ben: Szlovákia: 127; Románia: 144; Szerbia: 276; Horvátország: 364).

Az előregedéssel szoros összefüggésben módosult a kárpátaljai magyarok nemi megoszlása 2001 és 2017 között. Kárpátalja magyarságát 2017-ben, hasonlóan a 2001-es népszámlálás adataihoz, enyhe, de növekvő nőtöbbség jellemzi. Míg 2001-ben 1000 férfira 1077 nő jutott, addig 2017-ben már 1100 nő (8. ábra). A jelenség hátterében az áll, hogy a fiatalabb korosztályokra természetes módon jellemző férfitöbbség az idős korcsoportokban nőtöbbséggé alakul, mivel az idősebb korosztályokban a férfiak halandósága jóval magasabb; így az előregedés következtében a nőtöbbség mértéke is nőtt.

8. ábra

Nemek megoszlása

a 2001-es népszámlálás és a 2017-es felmérés szerint

Felekezeti összetétel

A kárpátaljai magyarság felekezeti megoszlása enyhén eltér a legutóbb a 20. század első felében rögzített vallási struktúrájától (9. ábra), valamint az egyes egyházak által az elmúlt években, évtizedekben közölt – összességében a magyarság számát jócskán meghaladó – adataiktól/bebecslésektől. A változásokban természetesen jelentős szerepet játszott a holokauszt, az 1945 utáni hatalom vallásokhoz való viszonya, a görög katolikus egyház beolvasztása az ortodox egyházba, majd a Szovjetunió széthullásának időszakában újbóli – nem konfliktusmentes – szétválásuk (Botlik 1997; Pilipkó 2007).

Felmérésünk eredményei szerint a kárpátaljai magyarok közel 2/3-a a református egyházhoz tartozik. Ez az érték jóval magasabb, mint a korábbi időszakok vonatkozó adatai, vagy mint a korábbi évekre vonatkozó becslések (lásd: Molnár, Molnár D. 2010).

Háttérében elsősorban az állhat, hogy a magyarságon belül a tömbben élők részesedése fokozatosan nő, míg a szórványban élőké csökken, és a református egyház elsősorban a tömbben dominál. A római katolikus vallás, ami főként a nyelvhatár menti városokban (Ungvár, Munkács), valamint a Felső-Tisza menti (egykori máramarosi) szórványokban játszik fontos szerepet, az itt élő lakosság asszimilációjával és kivándorlásával jelentősen veszített súlyából.

Felekezeti sokszínűség: a római katolikus és a református templom Tecső főterén

A fenti két felekezettel szemben, amelynek hívei elsősorban a magyarok közül kerülnek ki, a görög katolikusok Kárpátalján túlnyomórészt ukránok. A lélekszámukra vonatkozó becslések meglehetősen nagy szórást mutatnak, így a görög katolikusokon belül a magyarok arányát csak tágabb intervallumon belül, 5–8% között lehet meghatározni. Nagyobb számban és arányban élnek magyar görög katolikusok a magyar nyelvhatár keleti részén, az egykori Ugocsában (pl. Salánk, Batár, Csepe), továbbá néhány Beregszász környéki faluban (pl. Beregdéda, Makkosjánosi, Tizsacsoma). Főként az ugocsai magyar görög katolikusok számának csökkenésében fontos szerepe van az asszimilációnak.

E három nagy vallás mellett jelentősebb számban élnek még a területen ortodox magyarok, akik egy része korábban görög katolikus volt, csak 1989 után nem tért vissza közösségük a görög katolikus egyházhoz (pl. Tiszabökény, Tiszapéterfalva), más részük pedig vegyes házasságban tért át az ortodoxiára. Az egyéb vallásúak döntően a neoprotestáns közösségeket jelentik, akik elszórtan élnek, főként a magyar tömb településein. Az egykoron jelentős számú, 1930-ban a magyar nemzetiségűek 5%-át kitevő magyar nyelvű izraeliták közül napjainkra alig pár fő maradt Kárpátalján. A fenti közösségek mellett meglehetősen alacsony a vallástalan, illetve felekezethez nem tartozó népesség aránya (9. ábra).

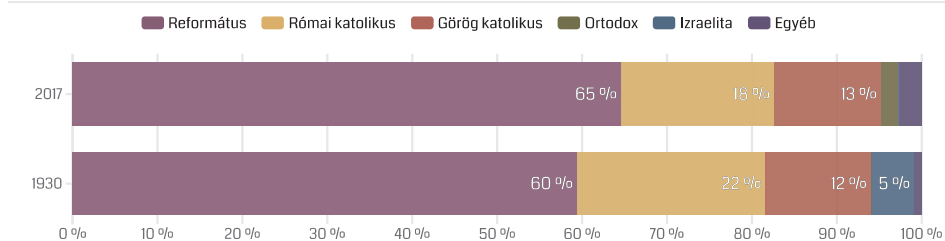

A tiszabökényi ortodox templom

9. ábra

A kárpátaljai magyarok felekezeti összetétele

1930-ban és 2017-ben

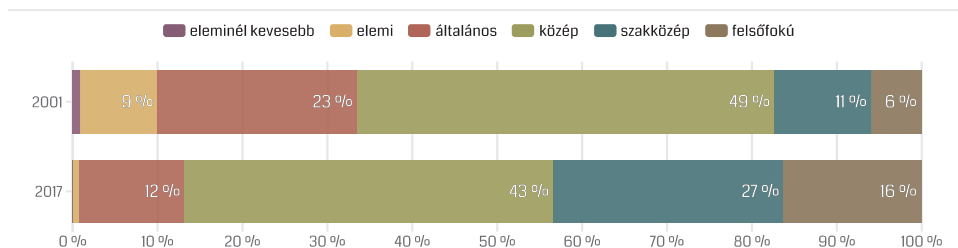
Iskolai végzettség

A kárpátaljai magyar népesség legmagasabb iskolai végzettsége 2001 óta számottevően javult. 2001-ben még a 18 év feletti kárpátaljai magyaroknak csak 5,9%-a rendelkezett felsőfokú végzettséggel, jócskán alulmúlva a kárpátaljai és az országos átlagot. A magyarok 61%-ának a legmagasabb iskolai végzettsége középfokú volt, 24%-nak általános iskolai, 9%-nak elemi iskolai (Molnár, Molnár D. 2010). Ehhez képest látványos elmozdulás tör-

tént 2017-re, hiszen a SUMMA 2017 alapján a 18 év feletti magyarok 16%-a szerzett felsőfokú képesítést, 70% végzett középfokon, és mindössze 13%-nak van legfeljebb általános iskolai végzettsége (10. ábra).

10. ábra A legmagasabb iskolai végzettség a kárpátaljai magyarok körében

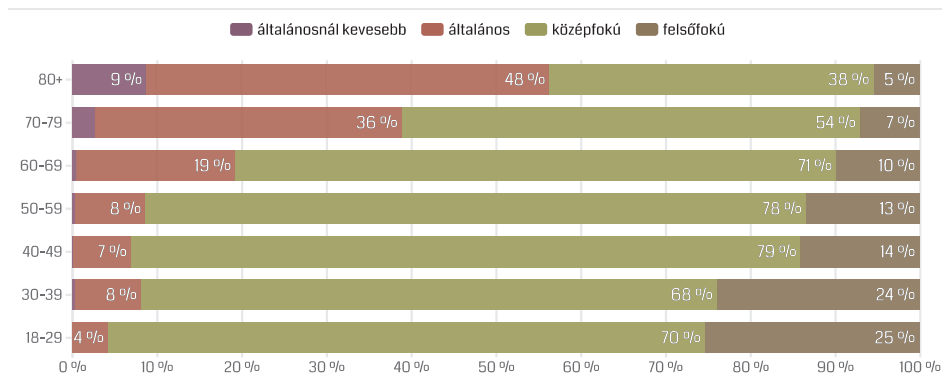
2001-ben és 2017-ben

A jelenségnek három fő összetevője van. Egyrészt a 2001 és 2017 között elhalálozott népesség döntően azon idősebb generációkból tevődik ki, amelyek körében a végzettség alacsonyabb. Általánosan is igaz, hogy a fiatalabb generációk egyre magasabb végzettségűek (11. ábra). A másik fontos összetevő a felsőoktatás, és azon belül a magyar nyelvű felsőoktatás tömegesedése Kárpátalján, azaz a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola képzései, valamint kisebb mértékben az Ungvári Nemzeti Egyetem magyar nyelvű képzései egyre szélesebb körök számára elérhetőek (Molnár, Molnár D. 2010). Természetesen nem hagyható figyelmen kívül a Kárpátalján kívüli oktatás szerepe, bár a tapasztalatok és a kutatások azt mutatják, hogy a külföldön – döntően Magyarországon – elvégzett felsőfokú tanulmányokat követően nagyon sokan nem térnek vissza szülőföldjükre (Beretka et al. 2018). A har-

11. ábra A legmagasabb iskolai végzettség a kárpátaljai magyarok körében

korcsoportonként, 2017-ben

madik tényező, hogy – a 2001-es népszámlálással szemben – kutatásunk nem fedte le a magát magyar nemzetiségűnek valló cigányságot, akiknek az adatai az alsóbb kategóriák részesedését növelték volna.

A magyar nyelvű oktatásnak is otthont adó Ungvári Nemzeti Egyetem épülete

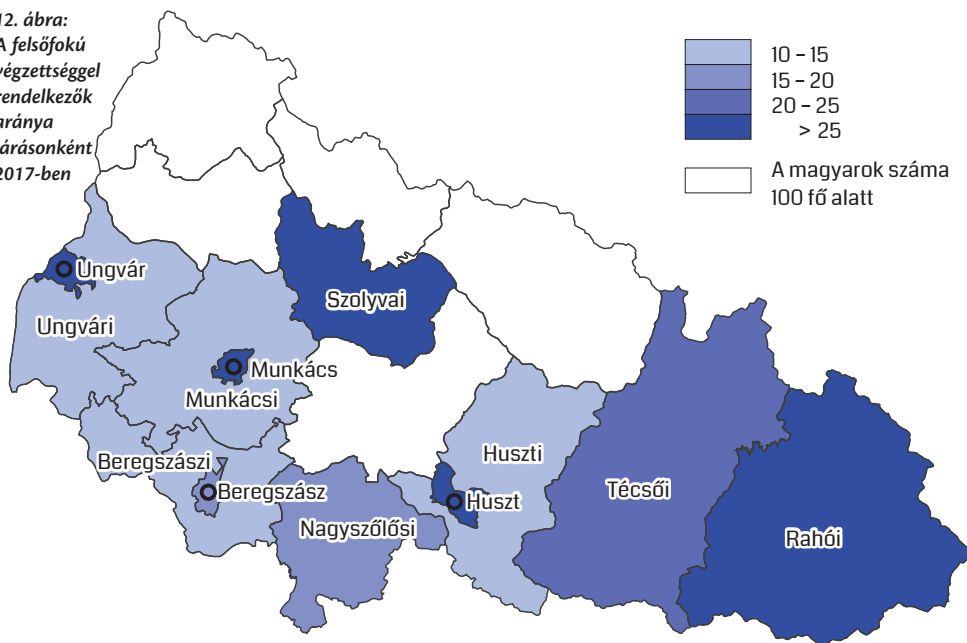
A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Beregszászon

A korcsoportos különbségekhez hasonlóan számottevőek az iskolai végzettség nemi különbségei. A nők jelentősen felülreprezentáltak mind a legmagasabb, mind a legalacsonyabb iskolai végzettségűek között: a felsőfokot végzettek 58,7%-a, a legfeljebb általános iskolát végzettek 62,1%-a nő. A jelenség hátterében egyrészt a tradicionális falusi társadalmak jellemzője áll, ahol korábban a nők taníttatása, iskolázottsága jelentősen elmaradt a férfiakétól, és amely az idősebb generációkra még mindig jellemző. Másrészt az a – Kárpát-medencében, sőt, általánosan a fejlett országokban az elmúlt időszakban már általános – jelenség figyelhető meg, hogy a főiskolát, egyetemet végzettek között több nő található, mint férfi (Varga 2018). Kárpátalján ráadásul az évtizedek óta meghatározó külföldi munkamigráció elsősorban pont a fiatal férfiakat érintette, akik így gazdasági szükségszerűségből nem tanultak tovább, hanem munkát vállaltak.

Az iskolai végzettségnek jelentős falu-város, valamint területi különbségei vannak. Nem meglepő módon a városi magyarságon belül messze átlag feletti (26,5%) a felsőfokú végzettségűek aránya. A területi különbségek nem ennyire feltűnőek, az azonban jól kirajzolódik, hogy a tömb járásainak (Beregszászi, Ungvári, Munkácsi és Nagyszőlősi járás) rurális településeinek a felsőfokú végzettségűek aránya átlag alatti (12. ábra). Ezzel szemben a szórványban a vonatkozó értékek magasabbak, ami annak köszönhető, hogy a szórványban a magyarok nyelvi kompetenciája lehetővé tette/teszi a többségi nyelvű iskoláztatást, így vélhetőleg ezen településen a magyar és többségi népesség iskolázottsága számottevően nem tér el egymástól. A másik fontos tényező, hogy a szórványtelepülések átlagos népességszáma na-

gyobb, urbanus jellege erosebb, mint a tomb telepuleseinek, ami szoros osszefuggesben van a magasabb vegeztsseggel.

12. ábra:
A felsőfokú
végzettséggel
rendelkezők
aránya
járásonként
2017-ben

Foglalkozási összetétel

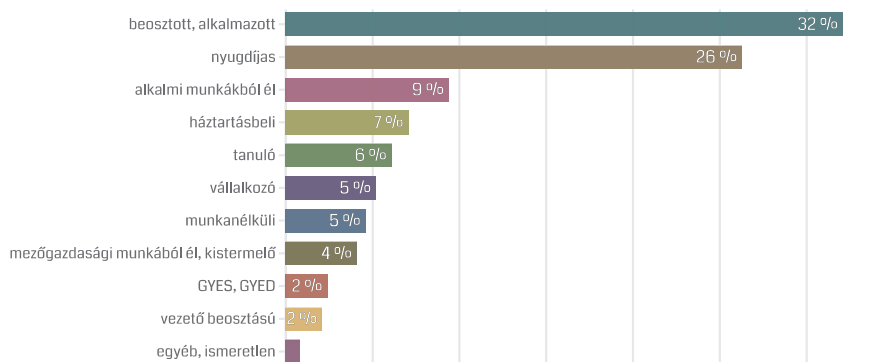
A foglalkozási összetétel a kárpátaljai magyarok társadalmi tagolódásának fontos mutatója. Mivel a kérdőív összeállításánál elsősorban az egyszerűsége törekedtünk, így nem volt lehetőség teljes mélységében feltárni e kérdéskört, ennél fogva a megadott foglalkozási kategóriák a társadalmi különbségek egy részét nem hozzák a felszínre. Elsősorban a „beosztott, alkalmazott” gyűjtőkategórián belül sűrűsödik össze több, egymástól egyébként jelentősen elkülönülő társadalmi csoport. Mivel Kárpátalján a nehéz gazdasági helyzetből fakadóan a népesség egy része több tevékenységet is folytat (pl. hivatali munkahely mellett a határon átnyúló kereskedelemben is részt vesz vagy gazdálkodik), ezért lehetőséget hagytunk több válasz bejelölésére is. Azonban a válaszadók csekély hányada élt ezzel. Ennek hátterében a kérdés szenzitív volta áll, hiszen a kárpátaljai boldogulási stratégiái között számos illegális vagy féllegális tevékenységet találunk (Borbély 2015).

A fenti módszertani megfontolásoktól függetlenül a kapott eredmények nem meglepőek. A vizsgált 15 évnél idősebb népesség két legnagyobb csoportját a „beosztott, alkalmazott”, valamint a „nyugdíjas” (beleértve a karkedvezményes nyugdíjasokat is) csoportok képezik. A magasabb presztízsű foglalkozások (vezető beosztású, vállalkozó) viszonylag alulreprezentáltak (13. ábra). A válaszadók jelentős száma alkalmi munkából él, vagy munkanélküli – az első csoport számottevő része külföldön dolgozik. A munkanélküliek aránya körülbelül fele a Kárpátalján hivatalos munkanélküliségi rátának (2017-ben 10,7%), ez azonban inkább a hivatalos statisztikák megbízhatatlanságára mutat rá. A mezőgazdaságból élők aránya annak tükrében viszonylag alacsony, hogy a kárpátaljai magyarok közel 2/3-a még mindig falvakban él. Meglehetősen magas ugyanakkor a háztartásbeliek aránya. E magas részesedés részben mezőgazdasági munkát, részben munkanélküliséget, részben alkalmi munkákat takar, hiszen Kárpátalján kevés család engedheti meg magának az egy keresős modellt. A tanulók aránya megfelel a 16 év feletti tanköteles és a 18 év feletti felsőoktatásban részt vevők arányának.

13. ábra

A kárpátaljai magyarok foglalkozási szerkezete

a SUMMA 2017 szerint

Összességében – talán kevésbé meglepő módon – a kárpátaljai magyarok foglalkozási összetétele egy kedvezőtlen társadalmi szerkezetet tükröz, szűk elitel, és széles néprétegekkel az alacsonyabb státuszú kategóriákban. E helyzet részben a történeti folyamatok és a kisebbségi lét következménye, ami az értelmiség és az aktív népesség nagyarányú kiáramlásával újratermeli önmagát.

ÖSSZEGRZÉS

A SUMMA 2017 kutatás arra tett kísérletet, hogy elérhető népszámlálási adatok híján feltárja a kárpátaljai magyarság aktuális népesedési viszonyait. Az eredmények azt mutatják, hogy a magyarok száma – a várakozásoknak megfelelően – csökkent, de a csökkenés mértéke kisebb, mint az a pesszimista forgatókönyvekből vagy éppen a magyarországi áttelepedési statisztikákból következne. Becslésünk szerint 2017-ben a magyarok – 2001-es népszámlálással összehasonlítható – száma 125 és 135 ezer fő között lehetett, legvalószínűbben 130 ezer fő körül. Ugyanakkor a terepi adatgyűjtés alapján egyértelműen leszögezhető, hogy a szám sokkal alacsonyabb is lehet, ha a huzamosabban távol levőket (külföldön dolgozókat, tanulókat) immár nem kárpátaljai lakosként vesszük figyelembe. Ugyanígy, ha – az aktuális társadalmi-gazdasági viszonyok hatására – a mintegy 20 ezer magyar anyanyelvű cigánynak szignifikáns hányada (több mint negyede) vallja magát magyar nemzetiségűnek, akkor a magyarok száma a megadott intervallum felső határa felé mozdulhat el.

A fent bemutatott bizonytalanságok ellenére a SUMMA 2017 eredményeként az rajzolódik ki, hogy a korábbi, 1989–2001 között tapasztalt demográfiai trendek csak kevésbé változtak. Továbbra is elsősorban (70%-ban) a migráció a felelős a magyar népesség csökkenéséért, míg a korábbiakhoz képest – a rövidebb, kedvezőbb időszakok ellenére – összességében növekedett a természetes fogyás, a 21 ezer fős csökkenés mintegy 30%-át okozva. Az asszimiláció – Kárpát-medencei szinten egyedülálló módon – nem csökkenti a magyarok létszámát (Tátrai et al. 2018).

A SUMMA 2017 által feltárt demográfiai mutatók alapvetően kedvezőtlen folyamatokat szemléltetnek, bár fontos kiemelni, hogy Kárpát-medencei összevetésben a demográfiai jellemzők viszonylag kedvezőnek számítanak. A foglalkozási és iskolázottsági jellemzők pedig jól tükrözik a kisebbségi pozíciók és a gazdasági problémák vezérelte elvándorlás hatásait. Ezen körülmények között kimondottan örömteli az iskolázottsági mutatók jelentős javulása.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Beretka K., Ferenc V., Kovács E., Tóth-Batizán E. E. (2018): Magasan képzett határon túli és diaszpóra magyarok migrációs útjai. *Regio*, 26 (4), pp. 180–218.
- Borbély S. (2015): Informális gazdasági stratégiák a magyar-ukrán határvidéken. In: Turai T. (szerk.): *Hármas határok néprajzi értelmezésben*. MTA BTK Néprajztudományi Intézet, Budapest, pp. 217–245.
- Botlik J. (1997): *Hármas kereszt alatt. Görög katolikusok Kárpátalján az ungvári uniótól napjainkig (1646-1997)*. Hatodik Síp Alapítvány – Új Mandátum Könyvkiadó, Budapest, 335 p.
- Braun L., Csernicsekó I., Molnár J. (2010): *Magyar anyanyelvű cigányok/romák Kárpátalján*. PoliPrint, Ungvár, 118 p.
- Karácsonyi D., Kincses Á. (2010): Az elvándorlás hatása a kárpátaljai magyarság helyzetére. *Földrajzi Közlemények*, 134 (1), pp. 31–44.
- Kovály K., Erőss Á., Tátrai P. (2017): „Hát megpróbálunk küzdeni”: átalakuló boldogulási stratégiák Kárpátalján az Euromajdan után. *Tér és Társadalom*, 31 (2), pp. 3–22.
- Molnár D. I., Molnár J. (2017): Állandó és ideiglenes migráció a kárpátaljai magyarok körében az utóbbi években. *Domus ösztöndíj, kutatási jelentés, Beregszász* (kézirat).
- Molnár J. (2015): Etnikailag vegyes házasságok a kárpátaljai magyarok körében. In: *Limes: a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola tudományos évkönyve II.*, Beregszász, pp. 51–62.
- Molnár J., Csernicsekó I., Braun L. (2016): *Cigányok Kárpátalján*. In: Szilágyi F., Péntes J. (szerk.): *Roma népesség Magyarország északi határtérségében*. Partium Kiadó, Nagyvárad, pp. 91–108.
- Molnár J., Molnár D. I. (2010): A kárpátaljai magyarság népességföldrajzi viszonyai. In: Csernicsekó I. (szerk.): *Megtart a szó*. MTA Magyar Tudományosság Külföldön Elnöki Bizottság – Hodinka Antal Intézet, Budapest – Beregszász, pp. 15–32.
- Molnár J., Molnár D. I. (2017): A születésszámok alakulása Kárpátalján térben és időben. In: Szónokné Ancsin G. (szerk.): *Magyarok a Kárpát-medencében 2*. Egyesület Közép-Európa Kutatására, Szeged, pp. 395–409.
- Pilipkó E. (2007): *Ütköző identitások*. Intermix Kiadó, Ungvár – Budapest, 187 p.
- Szanyi F. E., Faludi J., Illyés G. (2017): Elvagyódás, elvándorlás – legújabb migrációs folyamatok Kárpátalján. *Kisebbségi Szemle*, 2 (2), pp. 85–108.
- Tátrai P., Erőss Á., Kovály K. (2016): Migráció és versengő nemzetpolitikák Kárpátalján az Euromajdan után. *Regio*, 24 (3), pp. 82–110.

- Tátrai P., Molnár J., Kovály K., Erőss Á. (2018): A kárpátaljai magyarok lélekszáma és a népesedésüket befolyásoló tényezők a SUMMA 2017 felmérés alapján. *Kisebbségi Szemle*, 3 (3), pp. 7–31.
- Varga J. (2018): A női-férfi iskolázottsági különbségek átalakulása. In: Fazekas K., Szabó-Morvai Á. (szerk.): *Munkaerőpiaci tükör, 2017*. MTA Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont Közgazdaság-tudományi Intézet, Budapest, pp. 97–102.

MELLÉKLETEK

1. melléklet: A magyar lakosság Kárpátalja magyarlakta településein 2001-ben és 2017-ben (a SUMMA 2017 által felmért településeken). Az állandó lakosság, a magyarság száma és aránya 2001-ben népszámlálási adatok alapján, 2017-ben a SUMMA 2017 felmérés eredményei alapján.

Település	Közigazgatási egység	Állandó lakosság (2001)	Magyarok száma (2001)	Magyarok aránya, % (2001)	Magyarok száma (2017)	A magyarok számának változása 2001 és 2017 között, %
Beregszász	Beregszász v.	26 050	12 779	49,1	9410	-26,4
Csap	Csap város	8870	3496	39,4	2982	-14,7
Huszt	Huszt város	28 559	1706	6	1487	-12,8
Munkács	Munkács város	81 637	6975	8,5	6455	-7,5
Ungvár	Ungvár város	115 568	7972	6,9	5370	-32,6
Asztély	Beregszászi j.	677	590	87,1	605	2,5
Badaló	Beregszászi j.	1714	1682	98,1	1601	-4,8
Balazsér	Beregszászi j.	816	737	90,3	712	-3,4
Bátyu	Beregszászi j.	3023	1894	62,7	1632	-13,8
Bene	Beregszászi j.	1409	1270	90,1	1091	-14,1
Beregdéda	Beregszászi j.	2013	1607	79,8	1465	-8,8
Beregsom	Beregszászi j.	1091	1040	95,3	873	-16,1
Beregújfalu	Beregszászi j.	1926	1407	73,1	1183	-15,9
Bótrágy	Beregszászi j.	1846	1304	70,6	1137	-12,8
Csetfalva	Beregszászi j.	755	731	96,8	717	-1,9
Csonkapapi	Beregszászi j.	929	909	97,8	743	-18,3
Gát	Beregszászi j.	3122	2561	82	2435	-4,9
Gút	Beregszászi j.	1353	1295	95,7	973	-24,9
Halábor	Beregszászi j.	752	738	98,1	616	-16,5
Hetyen	Beregszászi j.	761	749	98,4	641	-14,4
Kígyós	Beregszászi j.	895	781	87,3	812	4
Kisbakos	Beregszászi j.	988	496	50,2	439	-11,5

Település	Közigazgatási egység	Állandó lakosság (2001)	Magyarok száma (2001)	Magyarok aránya, % (2001)	Magyarok száma (2017)	A magyarok számának változása 2001 és 2017 között, %
Kisbégány	Beregszászi j.	1300	1003	77,2	810	-19,2
Kisharangláb	Beregszászi j.	797	632	79,3	590	-6,6
Macsola	Beregszászi j.	675	545	80,7	516	-5,3
Makkosjányosi	Beregszászi j.	2030	1657	81,6	1375	-17
Mezőgecse	Beregszászi j.	1030	913	88,6	775	-15,1
Mezőkaszony	Beregszászi j.	2338	2087	89,3	1830	-12,3
Nagybakos	Beregszászi j.	854	284	33,3	263	-7,4
Nagybakta	Beregszászi j.	1047	326	31,1	307	-5,8
Nagybégány	Beregszászi j.	1893	1657	87,5	1401	-15,4
Nagybereg	Beregszászi j.	2540	2004	78,9	1665	-16,9
Nagyborzsova	Beregszászi j.	1502	1426	94,9	1273	-10,7
Nagymuzsaly	Beregszászi j.	2086	1714	82,2	1362	-20,5
Papitanya	Beregszászi j.	210	204	97,1	208	2
Rafajnaújfalu	Beregszászi j.	974	936	96,1	701	-25,1
Sárosoroszi	Beregszászi j.	895	852	95,2	742	-12,9
Tiszacsoma	Beregszászi j.	916	807	88,1	653	-19,1
Vári	Beregszászi j.	3147	2552	81,1	2082	-18,4
Zápszony	Beregszászi j.	1799	1657	92,1	1471	-11,2
Visk	Husztói j.	8142	3699	45,4	3473	-6,1
Barkaszó	Munkácsi j.	2236	1452	64,9	1102	-24,1
Beregrákos	Munkácsi j.	3280	1493	45,5	1215	-18,6
Csongor	Munkácsi j.	2265	2116	93,4	1824	-13,8
Dercen	Munkácsi j.	2793	2727	97,6	2499	-8,4
Fornos	Munkácsi j.	1455	1412	97	1263	-10,6
Izsnyéte	Munkácsi j.	2243	1435	64	1358	-5,4
Szernye	Munkácsi j.	1979	1690	85,4	1438	-14,9
Akli	Nagyszőlősi j.	366	350	95,6	260	-25,7
Aklihegy	Nagyszőlősi j.	611	597	97,7	600	0,5
Batár	Nagyszőlősi j.	924	882	95,5	876	-0,7
Csepe	Nagyszőlősi j.	1943	1110	57,1	920	-17,1

Település	Közigazgatási egység	Állandó lakosság (2001)	Magyarok száma (2001)	Magyarok aránya, % (2001)	Magyarok száma (2017)	A magyarok számának változása 2001 és 2017 között, %
Fancsika	Nagyszőlősi j.	2059	770	37,4	734	-4,7
Feketeardó	Nagyszőlősi j.	2232	715	32	734	2,7
Feketepatak	Nagyszőlősi j.	1074	999	93	1010	1,1
Fertősalmás	Nagyszőlősi j.	1070	989	92,4	867	-12,3
Forgolány	Nagyszőlősi j.	890	861	96,7	870	1
Gődényháza	Nagyszőlősi j.	592	241	40,7	183	-24,1
Karácsfalva	Nagyszőlősi j.	400	336	84	307	-8,6
Királyháza	Nagyszőlősi j.	8064	510	6,3	401	-21,4
Mátyfalva	Nagyszőlősi j.	1079	715	66,3	624	-12,7
Nagypalád	Nagyszőlősi j.	1824	1773	97,2	1603	-9,6
Nagyszőlős	Nagyszőlősi j.	25 383	3633	14,3	3149	-13,3
Nevetlenfalu	Nagyszőlősi j.	1632	1401	85,8	1310	-6,5
Salánk	Nagyszőlősi j.	3110	2738	88	2480	-9,4
Szőlősgyula	Nagyszőlősi j.	1421	1360	95,7	1216	-10,6
Tekeháza	Nagyszőlősi j.	1546	418	27	392	-6,2
Tiszabökény	Nagyszőlősi j.	2216	2144	96,8	2221	3,6
Tiszakeresztúr	Nagyszőlősi j.	927	687	74,1	528	-23,1
Tiszapéterfalva	Nagyszőlősi j.	2016	1937	96,1	1955	0,9
Tiszaújhely	Nagyszőlősi j.	1865	1252	67,1	1067	-14,8
Tiszaújlak	Nagyszőlősi j.	3422	2772	81	2635	-4,9
Újakli	Nagyszőlősi j.	314	215	68,5	207	-3,7
Verbóc	Nagyszőlősi j.	1206	1088	90,2	1084	-0,4
Gyertyánliget	Rahói j.	3392	491	14,5	441	-10,2
Kőrösmező	Rahói j.	8043	809	10,1	764	-5,6
Nagybocskó	Rahói j.	9423	341	3,6	259	-24
Rahó	Rahói j.	14 969	1037	6,9	847	-18,3
Szolyva	Szolyvai j.	16 983	335	2	257	-23,3
Aknaszlatina	Técsői j.	8956	2193	24,5	1742	-20,6
Bustyaháza	Técsői j.	8506	341	4	302	-11,4
Kerekhegy	Técsői j.	573	20	3,5	15	-25

Település	Közigazgatási egység	Állandó lakosság (2001)	Magyarok száma (2001)	Magyarok aránya, % (2001)	Magyarok száma (2017)	A magyarok számának változása 2001 és 2017 között, %
Técső	Técsői j.	9519	2306	24,2	2078	-9,9
Bátfa	Ungvári j.	231	183	79,2	107	-41,5
Botfalva	Ungvári j.	579	379	65,5	347	-8,4
Császlóc	Ungvári j.	820	424	51,7	372	-12,3
Cservona	Ungvári j.	869	126	14,5	120	-4,8
Eszeny	Ungvári j.	1677	1607	95,8	1384	-13,9
Gállocs	Ungvári j.	498	372	74,7	292	-21,5
Homok	Ungvári j.	1179	430	36,5	328	-23,7
Ketergény	Ungvári j.	1348	222	16,5	188	-15,3
Kisdobrony	Ungvári j.	1872	1728	92,3	1464	-15,3
Kisgejőc	Ungvári j.	760	696	91,6	634	-8,9
Kistéglás	Ungvári j.	551	457	82,9	350	-23,4
Kisszelmenc	Ungvári j.	200	185	92,5	159	-14,1
Koncháza	Ungvári j.	1278	409	32	398	-2,7
Korláthelmecc	Ungvári j.	901	437	48,5	312	-28,6
Minaj	Ungvári j.	3088	402	13	409	1,7
Nagydobrony	Ungvári j.	5607	5072	90,5	4595	-9,4
Nagygejőc	Ungvári j.	1062	824	77,6	859	4,2
Palágykomoróc	Ungvári j.	834	650	77,9	556	-14,5
Palló	Ungvári j.	422	308	73	242	-21,4
Rát	Ungvári j.	1325	841	63,5	634	-24,6
Sislóc	Ungvári j.	339	203	59,9	150	-26,1
Szalóka	Ungvári j.	825	749	90,8	700	-6,5
Szürte	Ungvári j.	1898	1239	65,3	1094	-11,7
Tiszaágtelek	Ungvári j.	684	532	77,8	475	-10,7
Tiszaásvány	Ungvári j.	852	815	95,7	761	-6,6
Tiszasalamon	Ungvári j.	1387	833	60,1	706	-15,2
Tiszaújfalu	Ungvári j.	277	251	90,6	214	-14,7
Ungtarnóc	Ungvári j.	853	354	41,5	325	-8,2

2. melléklet: A magyar lakosság számának változása, és a változás komponensei a SUMMA 2017 által érintett járásokban

Közigazgatási egység	Összlakosság 2001-ben a SUMMA 2017 által lefedett településeken	Magyarok száma a SUMMA 2017 által lefedett településeken		A magyarok számának változása 2001 és 2017 között, %
		2001-ben	2017-ben	
Beregszász város	26 554	12 779	9 410	-26,4
Csap város	8 870	3 496	2 982	-14,7
Huszt város	31 864	1 706	1 487	-12,8
Munkács város	81 637	6 975	6 455	-7,5
Ungvár város	115 568	7 972	5 370	-32,6
Beregszászi járás	50 103	41 047	35 699	-13
Huszti járás	8 142	3 699	3 473	-6,1
Munkácsi járás	16 251	12 325	10 699	-13,2
Nagyszőlősi járás	68 186	30 493	28 233	-7,4
Rahói járás	35 827	2 678	2 311	-13,7
Szolyvai járás	16 983	335	257	-23,3
Técsői járás	27 554	4 860	4 137	-14,9
Ungvári járás	32 216	20 728	18 175	-12,3
Kárpátalja összesen	1 254 448	151 516	130 700	-13,7

Magyarok száma a SUMMA 2017 által lefedett településeken a magát magyarnak valló cigányság becsült száma nélkül		A magyarok számának változása a cigányság nélkül 2001 és 2017 között, %	A cigányság nélkül számított csökkenés (=100%) mekkora részben köszönhető a(z)		
2001-ben	2017-ben		migrációnak (%)	természetes szaporodásnak (%)	asszimilációnak (%)
12 779	9 410	-26,4	67	33	0
3 100	2 442	-21,2	61	38	1
1 706	1 410	-17,4	85	13	2
5 500	4 455	-19	48	52	0
7 972	5 370	-32,6	70	29	1
40 628	35 153	-13,5	66	34	0
3 699	3 473	-6,1	100	0	0
12 245	10 569	-13,7	84	16	0
29 146	26 435	-9,3	88	12	0
2 678	2 310	-13,7	61	32	7
335	257	-23,3	69	19	12
4 860	4 137	-14,9	90	3	7
20 318	17 667	-13	53	47	0
147 389	125 200	-15	70	30	0

TANDEM 2016–2019. UKRÁN–MAGYAR EGYÜTTÉLÉS KÁRPÁTALJÁN

Ferenc Viktória – Rákóczi Krisztián

BEVEZETÉS

Az elmúlt években társadalmi, gazdasági szinten jelentős változások mentek végbe Kárpátalján, melyek hatást gyakoroltak a helyben élő minden nemzetiségre. Országos szinten, a fővárosból 2013 decemberében induló Euromajdan mozgalom és a máig elhúzódó kelet-ukrajnai háborús helyzet súlyos gazdasági mélyrepülést eredményezett, melyet Kárpátalja megye lakossága is megtapasztalt. Ehhez közvetlenül kapcsolódik a migráció felerősödése, melynek egyrészt a háborútól való távolmaradás (a katonai behívóktól való menekülés) volt az egyik kiváltó oka, másrészt pedig a gazdaságilag kilátástalan helyzet, a megélhetés ellehetetlenülése is megjelenik a taszító tényezők sorában (Tátrai et al. 2016).

A 2010-ben Magyarország által elfogadott, majd a következő évben hatályba lépett kedvezményes honosításról szóló törvény – különösen a helyi viszonyok rosszabbodásával – új perspektívákat nyitott a kárpátaljaiak számára, és sokan éltek a magyar állampolgárság megszerzésének lehetőségével, az állampolgárság szimbolikus értéke mellett annak gyakorlati előnyeit (pl. egy európai uniós útlevél) is szem előtt tartva.

A kelet-ukrajnai konfliktus kirobbanása óta Magyarország megkülönböztetett figyelemmel kíséri a kárpátaljai társadalmi helyzet alakulását, és kiemelt támogatásokkal igyekszik segíteni nem csupán a helyi magyar közösséget, hanem a megye valamennyi lakosát. Az egyszerűsített honosítás mellett a kárpátaljai magyar lelkészek, egészségügyi dolgozók, pedagógusok, médiamunkatársak, közművelődési, önkormányzati és könyvtári dolgozók számára kidolgozott programok is megerősíthették az anyaországhoz fűződő kapcsolatokat, s ezáltal a magyarság vállalása, a magyar nyelv presztízse is változhatott a korábbi évekhez viszonyítva. A TANDEM első adatfelvételének (2016) szükségességét, majd a kutatás leg-

fontosabb kérdésköreinek megismétlését (2019) részben ezen támogatási programok társadalmi megítélésének vizsgálata indokolta, de emellett számos más társadalmi tényező változását is igyekeztünk tetten érni. Megvizsgáltuk például a kárpátaljai magyarok és ukránok identitásának alakulását, az etnikumok egymáshoz való viszonyát, a nyelvhasználati szokásokat, hogy a kárpátaljai magyar és a többségi ukrán társadalom tagjai miként értékelik Magyarország támogatáspolitikáját, ezen belül a kedvezményes honosítás intézményéről alkotott véleményeket, valamint az elvándorlás aktuális trendjeit.

A beszédes elnevezés – TANDEM – azt hivatott érzékeltetni, hogy a kutatás során különösen az ukrán–magyar együttélés jellegzetességeire voltunk kíváncsiak, ezért is törekedtünk arra, hogy értelmezhető mennyiségű ukrán és magyar almintát is gyűjtsünk a kutatás során. Az almintákat a kérdőív nyelve határozta meg és nem az adatközlő önbevalláson alapuló nemzetisége, amely a lekérdezés után nem esett teljes mértékben egybe a kérdőív nyelvvel (a külső, kérdezőbiztosok általi beazonosítás és az önbevalláson alapuló elsődleges nemzetiség közötti eltérés körülbelül 10% körül volt mindkét csoport körében). A Kárpátalján eddig megvalósult szociológiai kutatások sorában a TANDEM egyike azon kevés kutatásoknak, amelyek egyedülálló módon azonos módszerekkel vizsgálták a Kárpátalján élő magyar kisebbséget és ukrán többséget, valamint újító abban a tekintetben, hogy a megismételt adatfelvétel módszerét alkalmazta (2016 után, 2019-ben is lekérdezésre került a kérdőív, azonos nyelvi és települési minta szerint).

A KUTATÁS MÓDSZERTANA

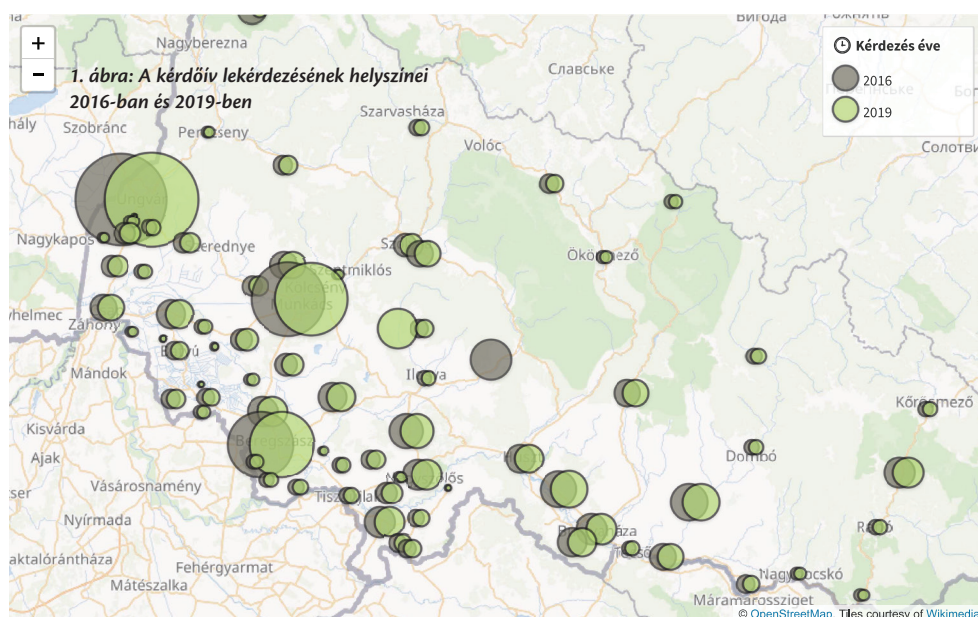
A TANDEM kutatás célcsoportja Kárpátalja többnemzetiségű lakosságán belül az ukrán és a magyar etnikum volt (lefedve ezzel Kárpátalja teljes népességének 92,6%-át) (Molnár, Molnár D. 2005). A kárpátaljai ukrán, illetve magyar népesség gazdaságilag aktív korosztályát (18–64 évesek) felölelő minta kialakítása során elsődleges szempont volt, hogy egyaránt értékelhető almintákat nyerjünk a két nemzet által különböző arányban lakott falvakból és városokból. Ehhez a településeket mindkét esetben öt csoportba soroltuk: ahol az érintett etnikum aránya a 2001-es népszámlálás alapján kisebb 5%-nál, 5–30% közötti, 30–70% közötti, 70–95% közötti és nagyobb 95%-nál. Ezen kívül figyelembe vettük a végzettség szerinti megoszlást is, telepü-

léstípusok, nem és kor szerinti bontásban. A minta megalapozottan tekinthető a 18–64 éves kárpátaljai magyar népesség nem arányosan rétegzett reprezentatív mintájának.

A papíralapú kérdőíves felmérés két adatfelvételi időpontban (2016 és 2019) zajlott összesen 74 kárpátaljai településen (1. ábra). A felmérés kétnyelvű volt: magyarul 44 településen, ukránul 55 településen folyt le a kérdezés, ezek közül 24 helységben magyar és ukrán nyelven egyaránt volt kérdőívesítés. A két időpontban összesen 2412 kérdőívet gyűjtöttünk, amelyek 1/3 és 2/3 arányban oszlanak meg magyar–ukrán viszonylatban.

A TANDEM kutatás során összegyűjtött kérdőívek

2019-ben a települések és az adatközlők kiválasztásában is a 2016-os mintát vettük alapul, azzal a céllal, hogy eredményeink összehasonlíthatóak legyenek. 2019-ben a kérdőív viszont némileg egyszerűsödött: csak azokra a folyamatokra kérdeztünk rá, amelyekben releváns változás történhetett három év távlatában. Ezek az identitás (1), az etnikumközi viszonyok

(2), a nyelvhasználat, nyelvtudás és nyelvtanulás (3), Magyarország nemzetpolitikai intézkedéseinek megítélése (4), valamint az elvándorlás (5). Ezen belül különös figyelmet szenteltünk az ukrán adatközlők körében a kárpátaljai magyarokat érintő negatív sajtóhadjárat visszhangjának és a magyar mint idegen nyelv oktatási helyzetének.

A felmérés hat kutatóműhely együttműködésének eredménye. A Nemzetpolitikai Kutatóintézet, a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Hodinka Antal Nyelvészeti Kutatóközpontja, a Lehoczky Tivadar Társadalomkutató Intézete és a Momentum Doctorandus társadalmi szervezet közösen irányították a kutatást, az ukrán lakosság körében végzett terepmunka kivitelezésében az Ungvári Nemzeti Egyetem Szociológiai és Szociális Munka Tanszéke, valamint a Kárpáti Közvélemény-kutató Központ működtek közre. A kutatás vezetője Ferenc Viktória volt, a kutatásban aktívan részt vevő kutatók Csernicskó István, Darcsi Karolina, Molnár József, Rákóczi Krisztián, Szanyi F. Eleonóra és Illyés Gergely voltak. A kérdőívek kitöltésében 97 kérdezőbiztos volt segítségünkre.

AZ IDENTITÁS

A nemzeti identitásról való gondolkodás, az önbesorolás – kutatásunk alapján úgy tűnik – foglalkoztatja adatközlőinket, a kisebbségi magyarokat valamivel jobban. Mindez nem véletlen: a kárpátaljai mindennapokban ukránnak lenni a normalitás része, míg a kisebbségi magyarok számára a jelölt szerepe természetesebb: az ő identitástudatuk, nyelvhasználatuk a normalitástól eltérő, kivételes, nem szokványos jelenség (Brubaker 2006).

Írásunkban az identitást tágabban értelmezzük a nemzeti-etnikai hovatartozás kérdésénél, ugyanakkor természetesen a politikai és kultúrnemzeti azonosság sajátos kelet-közép-európai kettősének elemzésére is sor kerül, ami különösen a kisebbség szempontjából válik érdekessé, hiszen ez esetben az állampolgársági és a nemzeti hovatartozás nem feltétlenül esik egybe (Csepeli et al. 2002:12). Az identitás építőkövei között érintjük a haza fogalmát, a lokális kötődéseket, különösképp a „kárpátaljaiságot”, de az adatközlők Ukrajna-viszonyulásait, továbbá az időhasználat gyakorlatát is, mely hol Kijevhez, hol Budapesthez igazodik.

A nemzeti identitás kapcsán a 2019-es felmérésben növekedett a külső (a környezet általi) és a belső (adatközlő általi) azonosítás egybeesése, így konstatálhatjuk, hogy nagyjából 10%

körül mozog azok aránya Kárpátalján, akik identitása (a szabad választás jogát figyelembe véve) eltér a többség által követett mintától (2016-ban a magyar minta 89%-a, 2019-ben 91%-a vallotta magát magyarnak első helyen. Az ukrán mintában is enyhe növekedés tapasztalható: 84%-ról 86%-ra emelkedett ez az arány.

Részleges magyarázattal szolgálhat a jelenségre a nemzetiség mint kategória értelmezési nehézsége, amelyre Hires-László kvalitatív kutatása is rávilágított beregszászi magyarok körében. Az említett kutatásból az derül ki, hogy az adatközlők számára a kutatás inkább formális kontextusa miatt a nemzetiség hívószóra a hivatalos dokumentumok szerinti állampolgárság is megjelenik a válaszok között (a szovjet korszakban a személyigazolvány mint referencia jól szolgált ebben a kérdésben, mert az állampolgárság mellett a nemzetiség is külön fel volt tüntetve benne, az ukrán érában azonban ez a gyakorlat megszűnt). Másrészt erős bizonytalanságot okoz, hogy az állampolgársági, a származási, az anyanyelv vagy a nemzeti érzések szerinti eltérő kötődések közül melyiket válasszák e kérdés megválaszolásánál (Hires-László 2017).

Annak meghatározásában, hogy ki tekinthető ilyen vagy olyan nemzetiségűnek, több szempontot is figyelembe lehet venni, például a származást (magyar az, akinek legalább egyik szülője/nagyszülője magyar); a nyelvtudást, illetve a nyelvi-kulturális készségeket (magyar az, aki a magyar nyelvet és a magyar nyelvhez, kultúrához kapcsolódó, magyar nyelven működő intézményrendszert – pl. oktatás, média – használja); illetve a (szubjektív) önbesorolás/azonosulás szempontját (magyar az, aki magát magyarnak tartja) (Gyurgyík et al. 2010).

A származás, nyelv, önbesorolás hármának szerepét a nemzeti-etnikai azonosságban korábbi kutatások és a TANDEM felmérés is megerősítette, ugyanakkor ezen ismérvek hierarchiájában változás tapasztalható, ha a különböző időpontokban felvett adatokat összehasonlítjuk. 2016-ban a jó nyelvtudás és az önazonosság a legfontosabb, ami megelőzte az anyanyelvként elsajátított nyelvet, és a szülők nemzetiségét. Mindezt akár úgy is értelmezhetjük, hogy a származástól kevésbé függő tényezők kezdenek fontossá válni a nemzeti-etnikai azonosságban Kárpátalján. A magyarok számára egyetlen kategória volt, ami a felezőérték alá esett, vagyis nem tartják fontosnak, mégpedig a születés helye. Az ukránok számára a nemzetiség szerinti országban való születés jóval fontosabb az identitás ismérvei között. A magyarázat egyszerű: a magyarok számára elválik egymástól

az állam és a nemzet határa, míg a Kárpátalján élő ukránoknál e kettő egybeesik. Az anyaország állampolgárságának birtoklása ugyan a magyarok számára jelent kevesebbet a nemzeti ismérvek között, de a korábbi évekkel ellentétben már nem olyan érdektelenek a magyar adatközlők, hiszen azóta reális esélyük nyílt ennek megszerzésére, s a magyar megkérdezettek több, mint 70%-a élt is ezzel a lehetőséggel. Úgy tűnik, a magyar állampolgárság fontos is, meg nem is, amikor a magyarként való definiálásról gondolkodnak. Az ukránok számára azonban egyértelműen fontos az ukrán állampolgárság a nemzethez tartozás ismérvei között (Ferenc 2017).

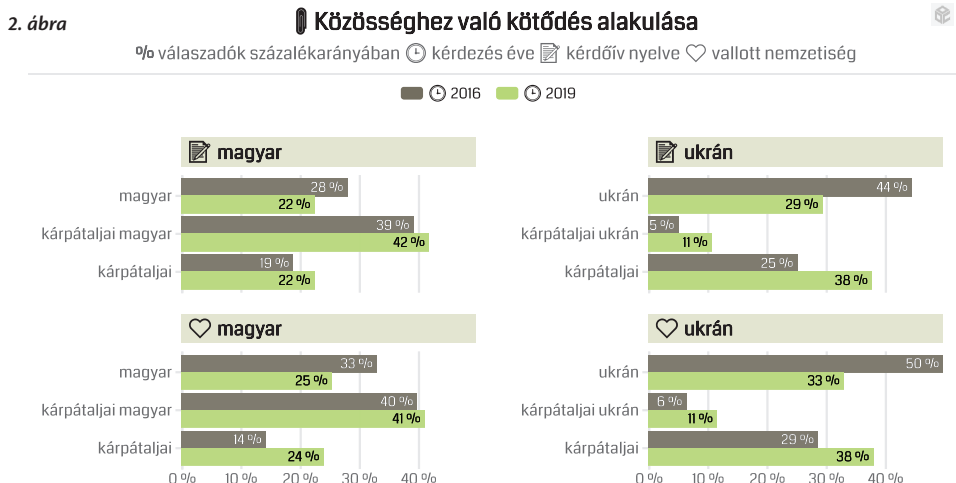
A nemzeti identitás mellett rákérdeztünk arra, melyik az a közösség, amellyel a leginkább azonosulni tudnak adatközlőink (15 lehetőséget és az egyéb kategóriát felajánlva). A kérdőív ezen részében a korábban is előforduló nemzetiségi kategóriák mellett az állampolgársággal, illetve a földrajzi területekkel kapcsolatos, általunk előre meghatározott „identitás-kártyák” közül választhattak adatközlőink (2. ábra). A válaszokból úgy tűnt, hogy a regionalitással összefüggő kategóriák játszanak kulcsszerepet. A három legnépszerűbb kategória sorrendje három év alatt nem változott a magyar válaszadók körében, akik leginkább a kárpátaljai magyarok közösségéhez kötődnek, majd a magyarok és a kárpátaljaiak jelentenek számukra vonatkoztatási pontot.

Ami a kárpátaljai magyarokat illeti, az őket vizsgáló korábbi kutatások az identitás kapcsán mindig is nagyon erős lokális kötődést mutattak, ami Ukrajna legnyugatibb megyéjéhez, Kárpátaljához kötötte az itt élőket. A lokális identitás egy nagyobb kategórián, nemzeti csoporton belüli elkülönülést jelent, aminek földrajzi keretei vannak. Vagyis feltételezhetjük, hogy amikor kárpátaljai magyarként definiálja magát egy adatközlő, akkor a magyar nemzetiségűekén belül is elkülönül identitásában, és ezt a sajátos vonásokkal felvértezett csoporthoz való tartozást egy földrajzi helyhez kapcsolja. A Kárpát Panel vizsgálat megállapítja: „A kárpátaljai magyarok identitását leginkább az a kettősség jellemzi, amely a »kárpátaljai magyar« kifejezéssel írható le, legalábbis a megkérdezettek majdnem fele, 45 százaléka jelölte meg, míg 30 százalékuk önmeghatározásában szerepel az, hogy magyar. A kettősség azt jelenti, hogy nem csak magyarnak és nem csak kárpátaljinak tekintik magukat, hanem kárpátaljai magyarnak” (Molnár, Orosz 2007: 189). A GeneZYS kutatás szintén rámutatott: ez a regionalitás a fiataloknál is erősen megjelenik: a jelzős, kárpátaljai magyar identitás 30–40% között van a fiatalok körében (Papp Z. et al. 2017). Hasonló, a lokális identitás fontosságát megerősítő eredményekre jutott egy interjúkon alapuló identitás-kutatás is, Kárpátalján (Hires-László 2010).

Az ukránok esetében ezzel szemben a legtöbb válaszadó által jelölt főbb kategóriák sorrendje megváltozott: míg 2016-ban az ukrán nemzethez való kötődés volt a legerősebb (44%), 2019-ben ez 15%-ot veszített. Érdekes mindezt annak fényében szemlélni, hogy a „méltóság forradalma” révén hatalomra jutott Porosenko rezsim idején (2014–2019) az össznemzeti identitást próbálták a politikai kommunikációban erősíteni, úgy tűnik nem nagy sikerrel.

Azok, akik változtattak a közösségen, amelyhez a leginkább tartozónak érzik magukat, a kárpátaljai és a kárpátaljai ukrán kategóriákban jelentek meg többséggel. Vagyis egyértelmű, hogy a kárpátaljai ukránok kötődésében a regionalitás erősödését figyelhetjük meg az elmúlt három év távlatában.

A 2. ábrán a kérdőív nyelve mellett, a vallott nemzetiség szerint is megjelenítettük a kötődést, amely csak a nemzetiség kategóriájában okoz kisebb mértékű emelkedést.

A regionalitás mellett érdemes figyelmet szentelni az állampolgársággal kapcsolatos kategóriáknak is. A magyar kisebbség szempontjából különösen érdekes, hogy a születéssel szerzett ukrán állampolgárság hogyan jelenik meg az identitás építőkövei között, illetve az új magyar állampolgárság/a kettős állampolgárság, mint státusz, mennyire vonzó az identifikáció során. Az ukrán állampolgárság csak 2%-nyi adatközlőnek jelentett elsődleges fontosságú önazonossági tényezőt, de két új kategória jelent meg: a magyar állampolgár 2%-nyi támogatással és a kettős, ukrán–magyar állampolgár 6%-nyi értékkel. Ami az ukrán nyelvű almintát illeti, körükben is csupán 5% definiálja magát ukrán állampolgárként. Meglepő adat, hogy ennél csak picivel alacsonyabb az ukrán nyelvű kérdőívet kitöltők között azok aránya (3%), akik ukrán–magyar kettős állampolgárként tekintenek magukra.

„A kárpátaljai magyarok számára magától értetődő állapot az, hogy magyar nemzeti-ségűek, de ukrán állampolgárok, vagyis önértékelésük szempontjából e két fogalmat két-téválasztják, ami annak is köszönhető, hogy a megkérdezett generáció nagy része volt már szovjet állampolgár is, így tudatukban a nemzetiség és az állampolgárság szétválasztódik.” (Molnár, Orosz 2007: 189) A 2007-es Kárpát Panel felmérés során a megkérdezettek 10%-a jelölte meg azt, hogy ő leginkább magyar anyanyelvű ukrán állampolgár. 2013-ban az új állampolgárság (magyar vagy kettős állampolgárság) kapcsán készített fókuszcsoporthoz beszélgetéseken keresztül azt is megvizsgálták, hogy az állampolgársághoz kapcsolódó identitás hogyan viszonyul a kisebbségben élők létező kötődéseivel. A kutatás megállapítja, hogy a magyar állampolgárság újfajta identitáselemeket is generál, azonban ezek betagozódnak a kisebbségi identitás szerkezetébe: lehetőségként ugyan jelen vannak, de nem írják teljes mértékben felül a korábbi viszonyulási módokat. Reális kockázatként van jelen, hogy miközben az új állampolgárság az anyaországhoz, a nemzethez kapcsolódó kötődéseket erősíti, a helyi világokhoz és a szülőföldnek is helyet adó nemzetállamhoz való viszonyulásokra épp ellenkezőleg hathat. Ugyanakkor a kvalitatív elemzés arra jut, hogy a határon túliak kisebbségi, illetve a magyarországiak többségi etnocentrizmusa ez ellen ható tényezők, így a vészforgatókönyvre nem kell felkészülni. (Papp Z. 2014)

Már az előzőekben ismertetett eredményekből is jól kirajzolódik, hogy a kárpátaljaiak számára fontos a lokális kötődés. Kérdőívünkben további kérdések is szolgáltak arra, hogy az identitás földrajzi vonatkozásait jobban megragadhatjuk. Annak kiderítésére, hogy a megye lakossága melyik földrajzi egységben látja megtestesülni a hazáját, szintén szerepeltettünk egy kérdést. Érdekes, és az előzőeket is nagyban alátámasztó eredmény, hogy ezen a területen is erősebb lett a Kárpátaljához való kötődés, s nemcsak a magyarok körében, hanem az ukránok között is.

A kérdőívet magyarul kitöltők körében körülbelül minden tizedik fő (10-11%) gondol úgy az országra (Ukrajnára) mint a hazájára, az ukránok körében pedig kicsit több mint a megkérdezettek fele (53-55%). Érdekes módon, ez nem, vagy alig változott az eltelt három év során. A második legfontosabb haza-dimenzió, Kárpátalja, az itt kapott értékek az elmúlt 3 évben azonban több mint 10%-al növekedtek az ukránok és a magyarok körében is. Ezen kívül a szülőhelynek, a településnek van még nagyobb szerepe, amikor a hazáról beszélünk, valamint a jelenlegi és a történelmi Magyarországnak, leginkább a magyar kitöltők körében.

Az eredményeket a vallott nemzetiség szerint is ábráztuk az alábbi diagramon (3. ábra). Itt annyi megjegyzés tehető, hogy összehasonlítva a kitöltés nyelvével, minimális különbségek vannak: talán a magyar nemzetiségűek erősebb Kárpátalja kötődését emelhetjük ki 2019-ben, illetve az ukrán nemzetiségűek erősebb Ukrajna kötődését mindkét adatfelvételi időpontban.

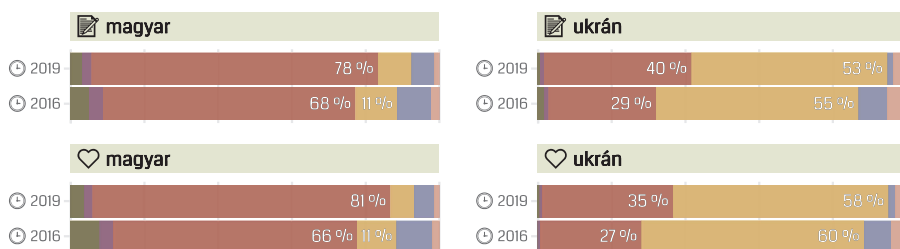
A korábbi kutatások, mint például a Kárpát Panel, rámutattak arra, hogy majdnem minden második kárpátaljai magyar (a válaszadók 45%-a) a szűkebb régióban, Kárpátaljában látja megtestesülni hazáját, és csak 27% az országban, Ukrajnában. Magyarország (11,6%) és a történelmi Magyarország (4,9%), mindösszesen 16,5%-nyi válaszadónak jelentette a hazát 2007-ben, ami az elemzők szerint utalhatott a 2004. december 5-i népszavazás hatásaira, illetve a két országban tapasztalható, egymástól eltérő társadalomszervező fejlődési irány közötti különbségekre. Erős kötődések jelentek meg a mikroszintek irányában is: 2% azt a helyet tekintette hazájának, ahol született, 2,9% azt a települést, ahol a kérdezés idején élt (Molnár, Orosz 2007).

3. ábra

Ön mit tekint hazájának?

🕒 kérdés éve 🗒️ kérdőív nyelve 🇳🇵 vallott nemzetiség

🇳🇵 Magyarországot 🇳🇵 A történelmi Magyarországot 🇳🇵 Kárpátalját 🇳🇵 Ukrajnát 🇳🇵 Települést ahol született/él 🇳🇵 Mást

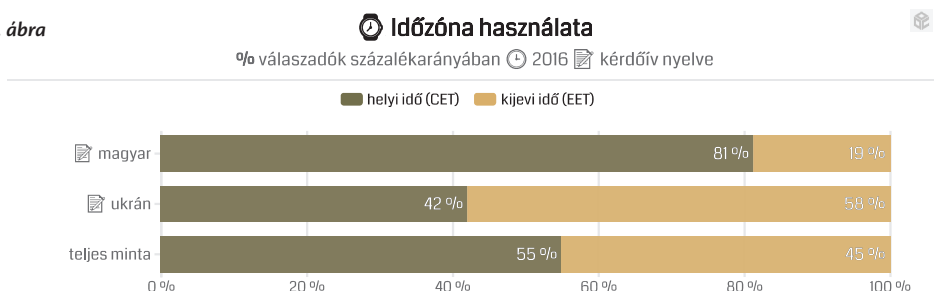

Érdekes sajátossága a kárpátaljai mindennapoknak, hogy az emberek melyik időzónához igazítják órájukat, ezáltal identitásuk inkább a Közép- vagy a Kelet-Európai térséghez kapcsolódik. A Közép-Európában, így Magyarországon is használt időszámítás a nemzetközileg használt időszámításhoz (UTC) képest +1 órát jelent. Kelet-Európában (EET), ezen belül Ukrajnában is, az órák 2 órával járnak előrébb (UTC+2). Kárpátalján a „helyi idő” a lakosok

biológiai órája szerint a közép-európai időzónának (CET) felel meg. Ehhez képest a hivatalos idő egy órával több (EET). Így ha Budapesten dél van, Kijevben már 13 órát mutatnak az órák (Fedinec, Cserniczkó 2017). Ebben a helyzetben a kárpátaljaiak számára az idő mérése és kifejezése egyfajta identitásjelzővé vált, és általában szituatív, beszédhelyzettől és partner-től függő módon változik, ki melyik időt használja adott pillanatban.

Kutatásunkban a kérdezőbiztosok a kérdőív kitöltése előtt arra kérték az adatközlőket, mondják meg, hány óra van, mert a kérdés kezdő időpontját fel kell jegyezniük a kérdőív-en. Ezt a kérdést kifejezetten azzal a céllal tettük fel, hogy egy automatikus választ nyerjünk, és megtudjuk, hogy az adatközlők melyik időhöz igazodnak.

4. ábra

A megkérdezettek nagyobb része, egész pontosan 55%-a a „helyi” (CET) időszámítás szerinti időt nevezte meg, és kisebb hányada, 45%-a adta meg a hivatalos, kijevi (EET) időszámítás szerint a pontos időt (4. ábra). Statisztikailag szignifikáns különbség (0,000) van a két

A budapesti (és helyi), valamint a kijevi időt is mutató órák a makkosjányosi Helikon Hotelben

alminta között: a kérdőívet magyarul kitöltők körében csaknem kétszer olyan gyakori volt a nem hivatalos „helyi” (CET) idő használata, mint azok között, akik ukrán nyelven válaszoltak a kérdésekre. Az adatok alapján azonban kijelenthető, hogy a nem hivatalos „helyi”, vagyis közép-európai (CET) időt nemcsak a kárpátaljai magyarok, hanem a helyi ukránok jelentős része (az ukrán alminta 42,1%-a) is használja.

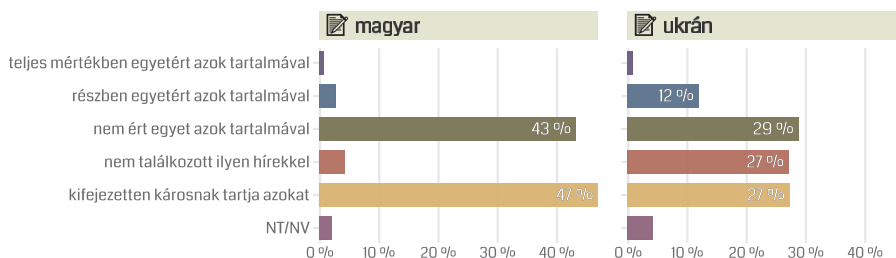
AZ ETNIKUMKÖZI VISZONYOK

Az elmúlt években számos módon érte támadás a kárpátaljai magyarságot. Ennek egyik formája az ukrán sajtóban megjelenő, a magyarokat, azok képviselőit irredentizmussal vádoló (ál)hírek voltak. Ezért megkérdeztük az adatközlőket, hogy találkoztak-e ilyen hírekkel, és ha igen, milyen véleménnyel vannak azok tartalmáról. Az eredmények alapján a magyarok jóval magasabb arányban követik nyomon ezeket a híreket, mindössze 4,3%-uk nem hallott róluk. Ezzel szemben az ukránok közül minden negyedik emberhez (27%-ukhoz) nem jutottak el ezek a hírek. A magyarok körében a kapott válaszok két kategória közt oszlottak meg (5. ábra): a negatív sajtóhadjárat híreivel nem értenek egyet (43%), illetve kifejezetten károsnak tartják azokat a két nemzet viszonyára (47%). Ugyanez a két válasz volt az ukrán alminta válaszadóinál is a leggyakoribb 29, illetve 27%-kal. Valamivel több mint minden tizedik válaszadó, az ukránok 12%-a mondta azt, hogy részben egyetért ezen hírek tartalmával.

5. ábra

Magyarokat negatív színben feltűntető sajtóhírek megítélése

% válaszadók százalékarányában 2019 kérdőív nyelve

A Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség (KMKSZ) és a Lehoczky Tivadar Társadalomtudományi Kutatóközpont közösen indított el Kisebbségfigyelő Monitoring címen kutatást, melynek során a kárpátaljai magyar közösség ellen irányuló megnyilvánulásokat és cselekményeket dokumentálják. 2014 és 2018 között összesen 182 esetet rögzítettek az ukrain magyarellenesség megnyilvánulásaiból. A kutatási eredményeket összefoglaló kiadványban rögzítették: „A magyarellenes megnyilatkozásokot számba véve nyilvánvalóvá válik, hogy a magyarságunkkal szemben folytatott ukrán állampolitika céltudatos és következetes módon törekszik kisebbségi közösségünk asszimilációjára és kiküszöbölésére. Ezen magyarellenes megnyilvánulások véghezvitelében sok esetben egyaránt szerepet vállalnak vagy hallgatólagosan asszisztálnak mind az állami szervek, mind az államhatalom központi és területi végrehajtó szervei, mind a politikai pártok, továbbá a hírközlő szervek széles skálája, valamint az ukrán nacionalista erők.” (Magyarellenes megnyilvánulások 2019). 2014-ben 17 magyarellenes megnyilvánulás történt a kutatás szerint, 2015-ben 18, 2016-ban 31. 2017-ben a Kisebbségfigyelő Monitoring adatai szerint 89 magyarellenes incidens történt, melyekből 26 fajult tettlegességig. A legsúlyosabb atrocitás 2018 februárjában érte a kárpátaljai magyarságot, amikor a KMKSZ ungvári központi irodáját felrobbantották.

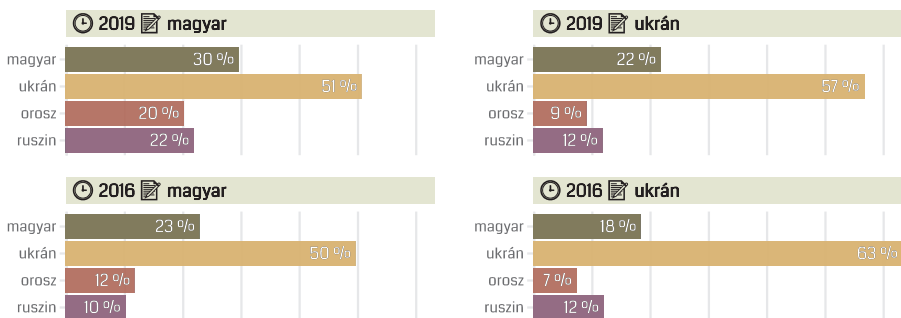

„Állítsuk meg a szeparatistákat” feliratú óriásplakát Kárpátalján. A magyarellenes plakát Brenzovics Lászlót, a KMKSZ elnökét, Barta Józsefet, a KMKSZ alelnökét és Orosz Ildikót, a Kárpátaljai Magyar Pedagógusszövetség elnökét ábrázolja

Mindkét almintá válaszadóit megkértük arra, becsüljék meg, hogy a kárpátaljai lakosság mekkora hányadát alkotják a magyarok (a 6. ábrán a lekérdezés során, az adatközlők által nevesített százalékokat jelenítjük meg, amelyek több esetben meghaladják a 100%-ot). Mind a magyarok, mint az ukránok körében nőtt a magyar kisebbség arányának érzékelése 2016-hoz képest. Míg három évvel korábban a magyarok átlagban úgy látták, hogy Kárpátalján az arányuk 23%, addig ez most 30%-ra nőtt. Az ukrán megkérdezettek a 2019-es lekérdezéskor 22%-ra tették a magyarok arányát a megyében, 2016-ban ez 4%-kal volt kevesebb.

Kárpátalja etnikai összetételének érzése

🕒 kérdésés éve 🗣️ kérdőív nyelve

A magyarságnak a valóságostól jelentősen nagyobb becsült aránya részben azzal magyarázható, hogy a magyarok Kárpátalján egy viszonylag jól behatárolható területen, tömbben élnek, így saját magukat a megye összlakosságának szintjén is nagyobboknak – 2019-ben háromszor akkorának – látják. A másik ok pedig leginkább annak tudható be, hogy a kárpátaljai ukránok körében – köszönhetően javarészt az orosz–ukrán konfliktus nyomán kialakult általános gazdasági-politikai bizonytalanságnak – egy egyre nagyobb presztízzsel bíró Magyarország-képet találunk, ami együtt jár a magyar nemzethez való közeledéssel is. Amint a későbbiekben látni fogjuk, a magyar nemzetpolitikai intézkedések pozitív fogadtatásra találnak az ukránok körében is, és ez az erőteljes, a helyi élet egyre több területén megnyilvánuló „magyar jelenlét” hozzájárulhat ahhoz, hogy az ukránok szemében is egy, a valóságostól nagyobb kárpátaljai magyar közösség képe éljen.

A Karpatszka Szics szélsőjobboldali szervezet 1938-as megalakulására emlékező ukrán nacionalisták vonulása Beregszászon 2017. november 12-én

Legutóbb 2001-ben tartottak népszámlálást Ukrajnában, mely szerint Kárpátalja össz-lakossága 1 254 614 fő volt. Ennek 80,5%-át alkották a többségi nemzet tagjai, a magyarok létszáma 151 516 fő, aránya 12,1% volt. Ezzel a magyarság alkotta a megye legnagyobb nemzeti kisebbségét, a többi nemzetiség együttes aránya 7,4% volt. Ukrajnában 2010 után több alkalommal is elhalasztották az újabb népszámlálás lebonyolítását, így nincsenek pontos ismereteink arról, hogy mennyivel csökkent az ország és vele együtt Kárpátalja összlakossága. A magyarok számának hozzávetőleges meghatározására tett kísérletet a SUMMA 2017 elnevezésű kutatás (lásd a kötet előző fejezetét). Ennek alapján a kárpátaljai magyarok száma 125 ezer fő körüli, melyhez, ha hozzáadjuk a magukat magyar nemzetiségűnek valló cigányok számát, akkor 131 ezer fős közösségről beszélhetünk. A 2001-es népszámláláshoz képest a kutatás szerint a magyar lakosság száma 13,7%-kal csökkent. Fontos kiemelni, hogy feltételezhetően legalább ugyanilyen arányú csökkenés figyelhető meg a többségi nemzet esetében is, azonban az ukránok hozzávetőleges számának meghatározása – népszámlálás és kutatások hiányában – csupán becsléseken alapul.

Három év alatt jelentős változás történt a magyar és az ukrán alminta válaszadói körében annak kapcsán, hogy mennyire tekintik az ukrán–magyar együttélést konfliktusosnak. A 2016-os adatfelvétel óta számos olyan esemény történt (pl. magyarokkal szembeni negatív sajtóhadjárat, a nyelvtörvény és az oktatási törvény módosítása, a KMKSZ székház felgyújtása), amivel magyarázható, hogy a TANDEM 2019 eredményei szerint miért tekintik rosszabbnak a magyar–ukrán kapcsolatokat a válaszadók. (7. ábra)

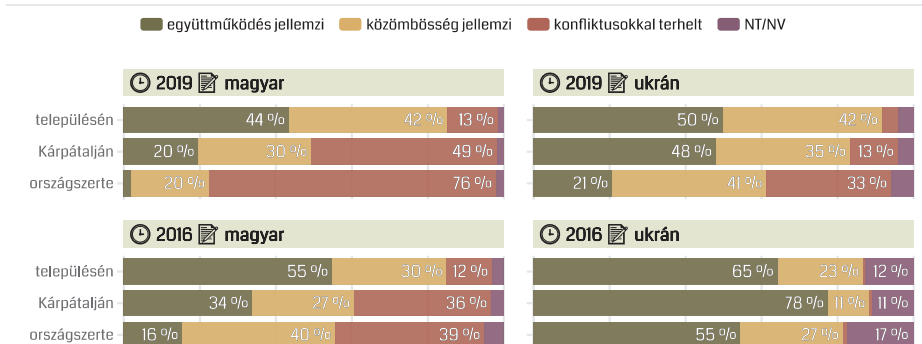
A KMKSZ ungvári központi székháza a 2018. február 27-én történt felgyújtását követően

Országos szintű rossz kapcsolatról majdnem kétszer annyian számoltak be a magyarok (2016-ban a válaszadók 39%-a, 2019-ben 76%-a), míg Kárpátalja szintjén 2016-hoz képest 10%-kal többen látják konfliktusosnak a kapcsolatokat. Az ukránok körében a változás még szembeesőbb: három évvel ezelőtt konfliktusos viszonyról csak néhány válaszadó számolt be. Ehhez képest a 2019-es lekérdezéskor már minden harmadik válaszadó mondta azt, hogy országos szinten konfliktusos a két nép viszonya, megyei szinten pedig 13%-uk gondolja így. Összességében ahogy 2016-ban, úgy 2019-ben is a magyarok jelentősen rosszabbnak látják a két nemzet együttélését, mint az ukrán megkérdezettek.

7. ábra

Magyarok és ukránok közötti viszony érzése

% válaszadók százalékarányában ⌚ kérdés éve 📄 kérdőív nyelve

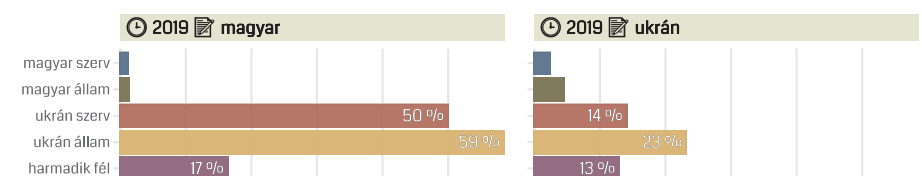

Mivel viszonylag új jelenségről van szó, csak 2019-ben tettük fel a kérdést, hogy ki a felelős a konfliktus generálásáért. A felsorolt válaszlehetőségek közül többet is megjelölhettek az adatközlők. Mind az ukránok, mind pedig a magyarok úgy gondolják, hogy a konfliktus forrása leginkább az ukrán politikai vezetésben keresendő, és mindkét csoport elveti annak lehetőségét, hogy a magyar állam, vagy a kárpátaljai magyar szervezetek állnának a konfliktusok háttérében. Mindkét mintában jelentős számban jelölték meg a válaszadók azt a lehetőséget, hogy a konfliktusos viszony generálásáért sem a magyar, sem az ukrán fél nem felelős, hanem annak háttérében egy harmadik fél áll.

8. ábra

Ki gerjeszti a konfliktusos viszonyt?

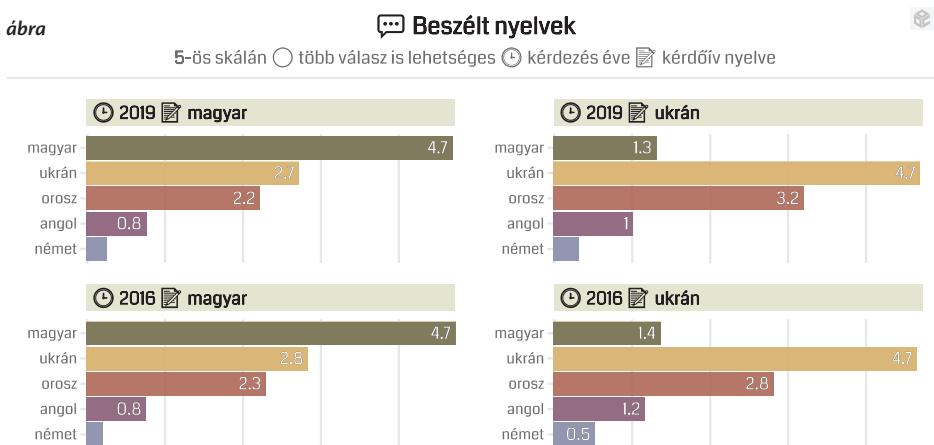
% válaszadók százalékarányában ○ több válasz is lehetséges ⌚ kérdés éve 📄 kérdőív nyelve

A NYELVTUDÁS ÉS A NYELVEK KÖZÖTTI MUNKAMEGOSZTÁS

Adatközlőink önbevalláson alapuló nyelvtudásukat egy ötfokú skálán határozhatták meg, ahol a minél magasabb érték az anyanyelvi szintű nyelvtudáshoz (5-ös) való közelséget jelzi. Mindkét csoportban a kérdőív nyelve együtt jár az adott nyelv magas szintű tudásával (4,7-es átlag). Emellett, ha a vallott nemzetiséggel vetjük össze a nyelvtudást, kicsivel magasabb skálaértékeket látunk. Vagyis a magukat ukránnak vallók ukrán nyelvtudása és a magukat magyarnak vallók magyar nyelvtudása közelít az anyanyelvi szinthez (4,8-as átlag) (9. ábra).

9. ábra

A kárpátaljai magyarok államnyelvtudása Kárpát-medencei összehasonlításban is alacsonynak mondható: rosszabbul beszélnek a kárpátaljai magyarok az ukrán nyelvet, mint a szlovákiai magyarok a szlovákot, vagy a vajdaságiak a szerbet. Ennek okairól számos feltáró jellegű tanulmány, kötet látott már napvilágot, amelyek megállapítják, hogy a kárpátaljaiak alacsony államnyelvtudásának oka elsősorban a nyelv oktatásának elhibázott módszertanában keresendő: a kisebbségi tannyelvű iskolákban használt tantervek és tankönyvek úgy tekintenek a tanulókra, mintha azok már az államnyelvet jól beszélnék, és nem a kommunikációra, hanem a nyelvtan oktatására helyezik a hangsúlyt (Cserniczkó 2012).

Egymás nyelvének ismerete kapcsán a két adatfelvételi időpontban jelentős változás nem tapasztalható. Azt látjuk, hogy a kérdőívet magyarul kitöltők ukrán nyelvtudása kis eltéréssel a 3-as értékhez („jól beszél, kisebb hibákkal”) közelít mindkét adatfelvételi időpontban. Rész-

letesebb bontásban: 5%-ra jellemző az, hogy semmilyen szinten nem beszéli az államnyelvet, további 40% passzívan ismeri, vagy kifejezési nehézségekkel beszéli azt. Több mint a magyarok fele (56%) gördülékenyen, ezen belül 12% anyanyelvi szinten beszéli az ukrán nyelvet.

Az ukránok magyar nyelvtudás-átlaga a magyaroknál mért ukrán nyelvtudás kevesebb, mint fele: 2016-ban 1,4-es átlag, 2019-ben 1,3-as („értik, de nem beszélik a nyelvet”). Ha részletesebben is megnézzük az adatközlők nyelvtudás szerinti megoszlását, azt látjuk, hogy az ukránok fele (50%) nem érti és nem beszéli a magyar nyelvet, körülbelül 25% csak passzív nyelvtudással rendelkezik és kifejezési nehézségekkel küzd a magyar nyelvet illetően, és további 25% esetében jelenthetjük ki, hogy gördülékenyen beszél magyarul, ezen belül 12% anyanyelvi szinten.

Mindkét csoportra jellemző az orosz nyelvtudás is, a magyaroknál 2-es átlag körüli értékkel, az ukránoknál pedig 3-as körüli átlaggal, ami növekedett az elmúlt három évben. Nemcsak oroszul, hanem angolul is kicsit jobban tudnak a kérdőívet ukrán nyelven kitöltők, bár itt mindkét csoportnál csak egy passzív nyelvtudásról beszélnek.

A beszélt nyelvek kapcsán mindig érdemes a nyelvi attitűdöket is felmérni, hiszen ezek gátolhatják, vagy ösztönözheti egy másik nyelv elsajátítását (Cserniczkó 2017). Az ukránok viszonyulásáról a magyar nyelvhez, illetve fordítva, a magyarok viszonyulásáról az ukrán nyelvhez külön kérdésblokk keretében gyűjtöttünk információkat, mindkét adatfelvételi időpontban. 2016-ban minden második ukrán adatközlő (50%) jelezte, hogy szívesen tanulna magyarul. A magyarok között is magas (44%) volt a hajlandóság arra nézve, hogy még jobban megtanuljanak ukránul. A két adatfelvételi időpont között pedig az ukránok és a magyarok körében is növekedett a hajlandóság egymás nyelvének tanulása iránt: a magyarok körében 47%-ra, az ukránok körében pedig 51%-ra emelkedett a tanulni vágyók aránya.

A 2012-ben elfogadott ukrán nyelvtörvény teremtette meg az egyik legelső lehetőséget arra, hogy szervezett oktatási keretek között, tantárgyként is lehetőség legyen a magyar nyelv tanulásra olyan településeken, ahol a magyarok aránya eléri a 10%-ot (Beregzászi et al. 2014). 2016-tól indultak el a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Magyar tanfolyamai magyar állami támogatással, amelyre már felnőttek is jelentkezhetek. 2019-ben a tanfolyamok ötödik turnusát zárták több mint 21 000 gyermek és felnőtt részvételével. A magyar nyelv elsajátítása iránti igény megjelenésével párhuzamosan a piaci kínálat is kiszélesedett, manapság már sok magántanár is foglalkozik nyelvtanítással. Közben a magyar mint idegen nyelv módszertani alapjait igyekeznek a helyi szakemberek megteremteni (Beregzászi 2016).

A 2019-es adatfelvételi időpontra világossá vált, hogy az ukrainai labilis politikai és gazdasági helyzetben, a nem magyar lakosság körében többen kitörési pontot, túlélési stratégiát látnak a magyar nyelv elsajátításában. Ez egyrészt a szomszédos, gazdaságilag jobb helyzetben lévő Magyarország felé (továbbtanulás, munkavállalás formájában) nyithat kapukat, másrészt a magyar állampolgárság megszerzése által az Európai Unióban való szabad mozgás lehetőségét is jelentheti adatközlőink számára (Beregszászi 2016: 65). A nyelvtanulási hajlandóság mellett, 2019-ben emiatt arra is rákérdeztünk, hogy ukrán adatközlőink részt vettek-e magyar órákon. A legkevesebben iskolai magyarórákon vettek részt, mindössze négy fő: ez abból is adódhat, hogy a felmérést a felnőtt lakosság körében végeztük, s nem olyan régóta van lehetőség az iskolában a magyart mint idegen nyelvet tanulni. Ezen kívül 30-30 fő volt azok száma, akik magánóra vagy szervezett nyelvkurzus keretén belül vettek részt magyar nyelvoktatáson. A résztvevők nagyon vagy inkább hatékonyan találták ezeket az órákat. A jelentős többség (90%) azonban egyelőre még nem vett részt magyar órákon, ebből 28% viszont a jövőben tervezi. A tanfolyamok elkerülésének legfőbb oka, hogy az ukránok 44%-a nem érzi motiváltnak magát a nyelvtanulásra, 23%-uknak pedig nincs ideje.

Ünnepélyes tanúsítvány átadás a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola által szervezett magyar mint idegen nyelv tanfolyamok elvégzéséről (forrás: www.kmf.uz.ua)

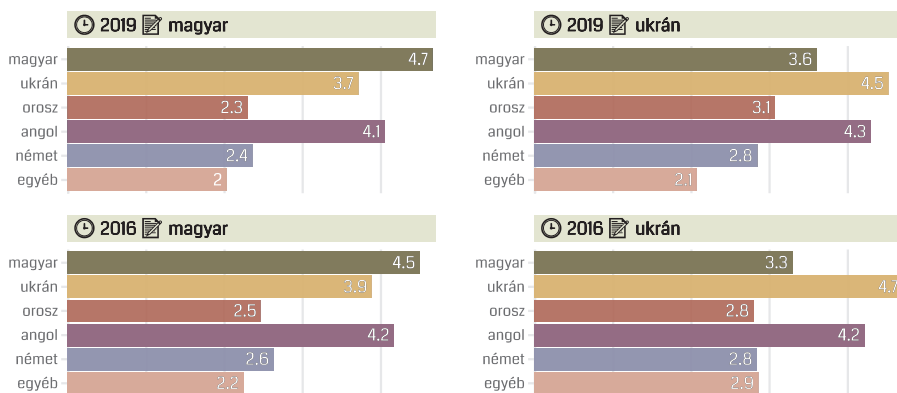
2016-hoz képest 2019-ben 52%-ról 66%-ra növekedett azon ukrán adatközlők száma, akik szerint a magyar nyelv fontos a gyermekük későbbi boldogulása szempontjából. Ötfokú skálán a magyar nyelv fontossága 3,3-ról 3,6-ra növekedett, az ukrán nyelv fontossága pedig

picivel visszaesett (10. ábra). Ugyanez a tendencia figyelhető meg a magyarok körében is, a magyar nyelv fontossága növekszik a két adatfelvételi időpontban, az ukrán nyelv fontossága pedig csökken. A két alcsoport közötti különbség, hogy mindegyiknek a saját nyelve a legfontosabb, továbbá azonosság, hogy ezt az angol nyelv követi, és csak a harmadik helyen jelenik meg a másik etnikum nyelve.

10. ábra

Nyelvek fontossága a gyerekek számára

5-ös skálán több válasz is lehetséges kérdezés éve kérdőív nyelve

Adataink azt is megerősítik, hogy a magyar és ukrán almintában is növekvő tendenciát ír le a magyar óvoda és iskolaválasztás, amire Kárpátalja esetében már más kutatások is felhívták a figyelmet (Ferenc, Nánási-Molnár 2018).

A TANDEM mindkét adatfelvételi időpontjában nyertünk adatokat arra nézve, hogy milyen a nyelvek közötti munkamegosztás az egyes nyelvhasználati színtereken (11. ábra). Az adatok azt mutatják, hogy a magyarul válaszolók 80%-nál magasabb arányban használják anyanyelvüket a médiafogyasztásnál, az interneten, baráti társaságokban, ez utóbbi két területen a két időpont között növekvő tendenciával. Bevásárláskor ennél kevesebben használják a nyelvet, de még itt is majdnem 80%-os arányról beszélhetünk. A legkevésbé a hivatalokban és az orvosnál használják a magyar nyelvet, ezen a két területen az ukrán nyelvhasználat aránya magasabb.

Az ukrán nyelven válaszolók körében minden szinten az ukrán nyelvhasználat emelkedik ki. A magyar nyelvet is használók aránya 20% körül mozog, és érdekes észrevenni, hogy a két időpont között több kategóriában is enyhe növekedés figyelhető meg. Ugyanez jellemző az orosz nyelv esetében is.

Érdekes, hogy nagyon kevés helyzetben használják adatközlőink az angol nyelvet. Jelentősebb mértékben csak az internethasználatnál azonosítható.

A kisebbségi nyelvek számára a használat lehetőségét az állam által biztosított jogi keret teremti meg. Pontosabban fogalmazva, mégsem önmagában csak ez: sok múlik ugyanis az állampolgárok jogismeretén és tudatos hozzáállásán is a jogok érvényre juttatása terén (Beregszászi et al. 2014). Az elmúlt néhány évben jelentős változások mentek végbe a kisebbségek nyelvi jogainak szabályozása terén Ukrajnában. 2012-ben egy olyan nyelvtörvényt fogadott el az ukrán parlament, amely a korábbi szabályozásnál jóval kedvezőbb feltételeket teremtett a kisebbségi nyelvek beszélői számára. E jogszabály szerint – többek között – a magyar nyelv is regionális hivatalos státuszt nyert azokon a településeken, ahol a magyarok aránya elérte a 10%-os küszöböt. 2014-ben a regnáló hatalom s az általa elfogadott kisebbségbarát nyelvtörvény a támadások keresztűzébe került. A hatalomváltást követően időről időre kisebbségi szempontból kedvezőtlen jogszabálytervezetek kerültek a törvényhozás asztalára, míg végül 2019 áprilisában fogadták el azt az új nyelvtörvényt, amely elsősorban az államnyelvhasználat lehetőségeit szabályozza, s nem foglalkozik a kisebbségi nyelvek védelmével. Ráadásul az államnyelv használatával kapcsolatos minden kérdést meglehetősen keményen, büntetéssel szankcionál, ahelyett, hogy ösztönzőleg lépne fel a kérdésben. Sajtóhírek szerint Kijev készül egy kisebbségi nyelvhasználatról szóló törvényt is elfogadni, amelynek kidolgozásába majd az ukrainai nemzeti kisebbségi közösségek képviselőit is be fogják vonni. A 2019-es nyelvtörvény elfogadását megelőzően a kisebbségek anyanyelvi oktatásának jogai kerültek veszélybe a 2017-es oktatási törvény elfogadásával, amely felmenő rendszerben a kisebbségek többségi nyelvű oktatásra való átállását vetíti elő. A 2019-es nyelvtörvény arról rendelkezik, hogy az orosz tannyelvű iskolákban 2020-tól, a magyar tannyelvű iskolákban pedig 2023-tól, vagyis késleltetve vezetik be a kétnyelvű oktatási modellt.

11. ábra

Nyelvhasználat

% válaszadók százalékarányában több válasz is lehetséges kérdés éve kérdés nyelve

A MAGYARORSZÁGI NEMZETPOLITIKAI ÉS EGYÉB TÁMOGATÁSOK MEGÍTÉLÉSE

Magyarországnak – az Alaptörvény Alapvetésének D) cikkével összhangban, valamint a *Magyar nemzetpolitika – a nemzetpolitikai stratégia kerete* című dokumentum alapján – kiemelt érdeke és nemzetstratégiai célja a külhoni magyar közösségek, így a kárpátaljai magyarság szülőföldjén való boldogulásának elősegítése, identitásának megőrzése és az anyaországgal való együttműködésének előmozdítása. Az új felelősségi alapokon nyugvó megújult nemzetpolitika első intézkedése volt a kedvezményes honosítás törvénybe iktatása.

A magyar állampolgársági törvény 2011-ben hatályba lépett módosítása lehetővé tette a határon túli közösségek tagjainak, hogy a szülőföldjükön maradván is megszerezhessék anyaországuk állampolgárságát. Ezt az intézkedést Szlovákia és Ukrajna is számos kritikával illette. Szlovákia egy máig vitatott és saját alkotmányát is sértő szabályozással „válaszolt” a magyar lépésre: saját állampolgárait fosztja meg állampolgárságuktól abban az esetben, ha

azok megszerzik egy másik ország állampolgárságát. Ukrajna esetében egy, már régóta meglévő ellentmondó és többféleképpen értelmezett szabályozási környezet, valamint az időről időre újult erővel feltámadó ukrán nacionalizmus és oroszellenesség az, ami az elmúlt években több alkalommal is védekező állásba kényszerítette a kárpátaljai kettős állampolgárságú magyarokat. Magyarország és a külföldi magyarok a kedvezményes honosítás lehetőségét fontos és megőrizendő, védendő nemzetpolitikai vívmánynak tekintik, mely által megtörténik a nemzet közjogi egyesítése.

A köznapi vélekedés szerint Ukrajna azon országok közé tartozik, mely tiltja, hogy az állampolgárai több ország állampolgárságával is rendelkezzenek. A valóság ugyanakkor az, hogy az ukrán állampolgárságról szóló törvény 2. paragrafusában mindössze azt mondja ki, hogy amennyiben egy ukrán állampolgár megszerezte valamely más ország állampolgárságát, úgy az Ukrajnával való jogviszonyában csak Ukrajna állampolgárának ismerik el. Ez nem értelmezhető a kettős állampolgárság tiltásaként, miután az ukrán állampolgárság elvesztése nem automatikusan történik meg egy másik ország állampolgárságának felvételével, hanem kizárólag abban az esetben, ha megjelenik Ukrajna elnökének rendelete az állampolgárság megszüntetéséről egy bizonyos személy vonatkozásában. Az ukrán politikában időnként felmerül, hogy retorziókkal éljenek a kettős (többes) állampolgárokkal szemben, ám az erre irányuló indítványok rendszerint üres fenyegetések maradnak. Kétségtelen, hogy a kettős állampolgárságúak aránya nagyon magas Ukrajnában, igaz konkrét adatokkal nem rendelkezünk, legfeljebb becslésekkel találkozhatunk e témában. Több sajtóforrás is tényként kezelte, hogy például a Krim-félsziget Oroszország általi annektálását megelőzően több mint százezer helyi lakosnak volt az ukrán mellett orosz állampolgársága is. Abban a szakértők egyetértenek, hogy a kettős állampolgárság korlátozását kilátásba helyező ukrán lépések az országban élő nagyszámú orosz népesség ellen irányulnak: a 2001-es népszámlálás szerint a 46 milliós Ukrajna lakóinak 30%-a orosz anyanyelvű, és ezek mintegy fele tartotta magát orosz nemzetiségűnek (Rákóczi 2017).

A TANDEM kutatásokban megvizsgáltuk, hogy Kárpátalja lakossága miként viszonyul a magyar állampolgárság könnyített megszerzéséhez. Megkérdeztük a magyar almintaválaszókat, hogy éltek-e a kedvezményes honosítás lehetőségével, illetve további kérdésekkel

vizsgáltuk döntésük motivációit, vagyis azt, hogy milyen megfontolásból kérték, vagy kérnék a későbbiekben a magyar állampolgárságot.

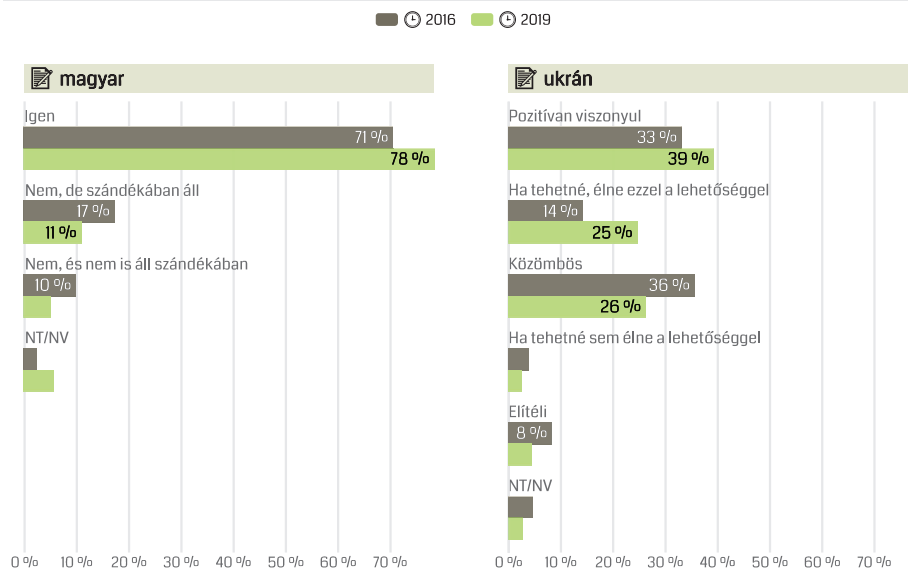

A kettős állampolgárok gyakran két útlevéllel is rendelkeznek

12. ábra

Magyar állampolgárság igénylése / hozzá való viszonyulás

% válaszadók százalékában ⌚ kérdezés éve 📄 kérdőív nyelve

2016-ban a magyar almintában a megkérdezettek 71%-a mondta azt, hogy már igényelte a magyar állampolgárságot, 17%-nyian pedig elmondták, hogy szándékukban áll ezt megtenni (12. ábra). 2019-ben azt láthattuk, hogy ennek a csoportnak egy része ezt időközben már megtette, mert 78%-ra nőtt a magyar állampolgársággal rendelkező magyarok aránya, míg 11%-ra csökkent az igényt még be nem nyújtók, de azt szándékozók aránya.

Az ukrán almintában megkérdezetteknél kíváncsiak voltunk arra, miként értékelik azt, hogy a kárpátaljai magyarok a kedvezményes honosításnak köszönhetően nagy számban váltak magyar állampolgárokka, miközben az ukrán állampolgárságukról sem mondtak le. 2016-ban az ukránok 8, 2019-ben pedig 4,5%-a értékelte negatívan a kárpátaljai magyarok ezen tettét. Ugyanakkor a magyarok kettős állampolgárságához 2016-ban a válaszadók harmada viszonyult pozitívan, sőt a megkérdezettek 14%-a úgy nyilatkozott, hogy ha lehetősége lenne rá, ő maga is kérvényezné a kedvezményes honosítást. A magyar állampolgárság pozitív megítélése 2019-re jelentősen megnőtt: közel 40% mondta azt, hogy pozitívan viszonyul ahhoz, további 25% pedig felvenné a magyar állampolgárságot, ha lenne rá lehetősége.

A Kárpát-medencei Óvodafejlesztési Program keretében felújított óvoda Tekeházán

A kelet-ukrajnai konfliktus kirobbanása óta Magyarország kiemelt szociális támogatásokkal segíti Kárpátalját. Ezzel a felelősségvállalással összefüggésben került sor az 1935/2015. (XII. 12.) Kormányhatározat elfogadására, mellyel Dr. Grezsa Istvánt Szabolcs-Szatmár-Bereg megye és Kárpátalja együttműködésének és összehangolt fejlesztési feladatainak kormányzati koordinációjáért felelős kormánybiztosává nevezte ki a magyar kormány. A határozat szerint a kormánybiztos e feladatkörében javaslatot tesz a Kárpátalján élő magyar közösségek szociális helyzetét megerősítő egészségügyi, család-támogatási, gyermeknevelési, gyermekétkeztetési támogatási programokra, illetve egyéb karitatív, egyházi és szociális programokra, valamint összehangolja e programok végrehajtását.

2016-ban 10, 2019-ben pedig 12 magyar kormánytámogatással megvalósuló programra kérdeztünk rá. A magyar újságírók jövedelemkiegészítésére, valamint az Egán Ede Gazdaságfejlesztési Programra csak a 2019-es kutatásban fókuszáltunk. Továbbá 2016-ban a „Keleti-partnerség program keretében oktatási és kulturális intézmények felújítása” szerepelt, ennek helyén 2019-ben az „Oktatási intézmények építése és felújítása (pl. Óvodaprogram)” válaszlehetőség volt feltüntetve. A felsorolt programok ismertségére, valamint azok fontosságának megítélésére voltunk kíváncsiak egy háromfokú skálán. A kapott válaszok alapján kijelenthetjük, hogy a kárpátaljai szociális, oktatási és gazdaságfejlesztési programok egyértelműen jól ismertek. A magyar válaszadók közt alig találtunk olyanokat, akik ne hallottak volna ezekről a programokról. Az ukránok esetében 2–11% közötti tartományban találtunk olyanokat, akik számára ismeretlen a felsorolt fejlesztési, támogatási programok valamelyike. Megállapíthatjuk, hogy 2016-hoz képest az ukránok körében 2–4 százalékponttal csökkent azoknak az aránya, akik saját bevallásuk szerint nem hallottak a programokról. Az ukrán válaszadók esetében az Egán Ede Gazdaságfejlesztési Programnál jelölték meg az adatközlők a legmagasabb arányban (11%), hogy nem hallottak róla. Összességében a két időpont között a programok ismertsége átlagosan növekedett mind az ukránok, mind pedig a magyarok körében.

A 13. ábrán a támogatási intézkedések fontossága látható ötös skálán megjelenítve, ahol az egyes érték az egyáltalán nem fontos, az ötös érték pedig a nagyon fontos. Láthatjuk, hogy a magyar alminta válaszadói a legkevesbé fontos intézkedések közé a lelkészek jövedelem-kiegészítését és az ukránok számára indított magyar nyelvtanfolyamot sorolták. Meg kell jegyeznünk, hogy még ezek is 3,5, illetve 3,6-os átlagértéket kaptak a maximális ötből. A legmagasabb átlagértéket az oktatási intézmények támogatása (4,5) és a magyar

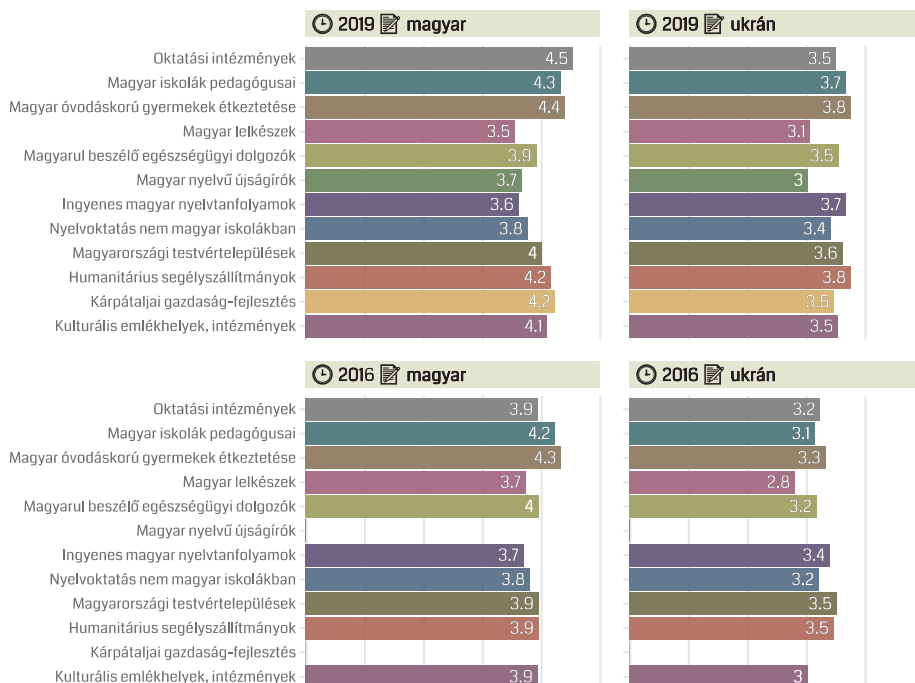

Az Egán Ede Gazdaságfejlesztési Program jóvoltából a szürtei gazdálkodók által vásárolt traktorok felvonulása

13. ábra

Támogatási intézkedések fontossága

5-ös skálán több válasz is lehetséges kérdézés éve kérdőív nyelve

óvodáskorú gyerekek étkeztetése (4,4) kapta. Az ukrán almintában a magyar újságírók (3,0) és a lelkeszek jövedelem-kiegészítése (3,1) érte el a legalacsonyabb átlagértéket, míg a legfontosabbak között a humanitárius segélyszállítmányokat és az óvodások étkeztetését említették; mindkettő 3,8-as átlagot kapott.

AZ ELVÁNDORLÁS

Az Euromajdan előtt a migrációs szándékok okaként a felmérések elsősorban a szegénypolitikával való elégedetlenséget, a munkanélküliséget, a politikai klímát és az egészségügyi ellátást jelölték meg (GFK 2015). A világgazdasági válság, majd az egyre mélyülő fegyveres konfliktus a gazdasági növekedés drasztikus csökkenését hozta, valamint a munkanélküliség növekedését, melynek egyik következményeként a 25 év alatti fiatalok több mint ötöde (21,5%) munkanélkülivé vált.

Ukrajna nemzetközi migrációját az elmúlt szűk három évtizedben elvándorlás jellemzi, mindamellett, hogy a kétezres években megugrott a külföldi munkavállalók száma, ami méginkább megnövelte a kivándorlók számát. A migrációs áramlásban tranzit, illetve befogadó szerepe mellett, 2016-ban Ukrajna a világ legtöbb bevándorlót kibocsátó országai között a 23. helyet foglalta el. A kilencvenes évek leginkább etnikai és gazdasági (kiskereskedelem, feketegazdaság), munkavállalási célú migrációs képet mutattak. A kilencvenes évek végén az Oroszországból átgyűrűző válság, valamint a belső gazdasági, politikai krízis hatására Ukrajna is a legális és illegális munkavállalók kibocsátójává vált. Az ukrán munkavállalási migráció legfontosabb célpontjai Oroszország, illetve az EU tagállamai voltak az elmúlt évtizedekben. A kelet-ukrajnai konfliktus hatására a nyugati irányú munkavállalási migráció felé való eltolódás figyelhető meg az ukránok esetében. A külföldieknek csupán 5%-át teszik ki az ukrán állampolgárok az EU országokban, amelyek közül Lengyelország, Olaszország, Csehország és Németország a legjelentősebbek (Szanyi-F. et al. 2017).

Számottevő a fiatal férfiak körében a külföldön való tanulmányok megkezdése, elhúzó-dása, illetve a sorozó-kampányok idejére időzített rövid látogatások a határon túlra. Ma-

gyarország vonatkozásában az eddigi kutatások eredményei alapján elmondható, hogy Ukrajnából ide elsősorban magyar ajkú bevándorlók érkeznek. A szomszédos országokból Magyarországra érkezők 90%-a, az Ukrajnából érkezők 86%-a magyar anyanyelvű. A szomszédos országokból a bevándorlók elsősorban munkavállalási céllal érkeznek Magyarországra, ezt követi a tanulási cél, majd a családegyesítés (Kováts 2014).

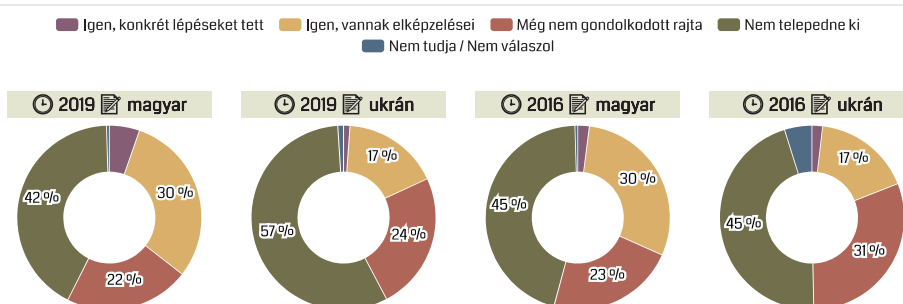

Az ukrán-magyar államhatárt jelölő határkövek Beregsuránynál

A három évvel ezelőtti adatfelvételhez képest nem történt lényeges változás a Kárpátaljáról való végleges kitelepedés szándékait illetően. A magyarok mintegy harmada mondta azt, hogy foglalkoztatja a végleges elköltözés gondolata, de továbbra is nagyon kevesen (5%) vannak azok, akik konkrét lépéseket is tettek ennek kapcsán (14. ábra).

14. ábra

Gondolt-e már arra, hogy végleg kitelepedjen külföldre?

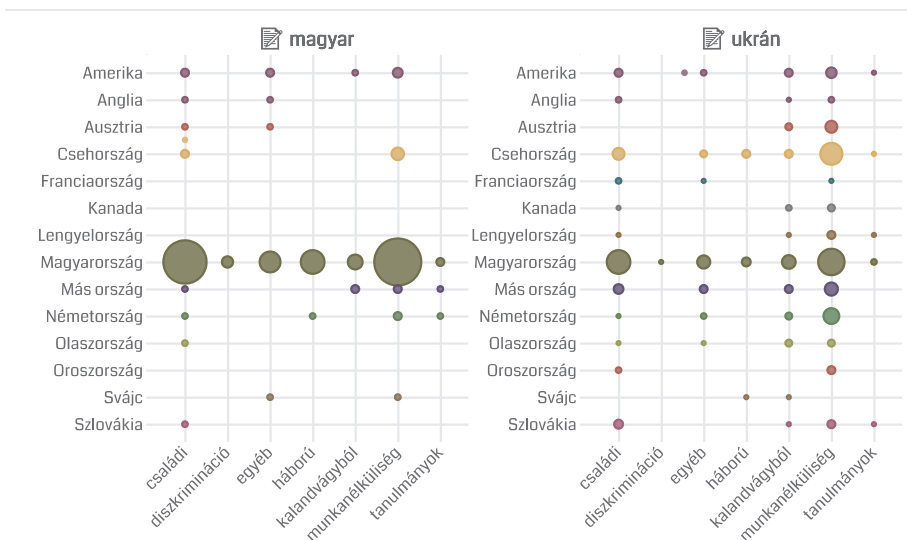

Azoktól, akik már elgondolkodtak az Ukrajnából történő végleges elköltözésen, megkérdeztük, hogy mi lenne ennek a legfőbb oka (15. ábra). 2016-ban a magyarok körében a vezető ok a kelet-ukrajnai konfliktus volt (31,5%), ezt követte a családi, párkapcsolati ok (20,4%) és a munkanélküliség (18,5%). 2019-ben az első három fő ok nem, de azok sorrendje jelentősen megváltozott: a munkanélküliséget a megkérdezettek 40,9%-a jelölte meg, ezt követik a párkapcsolati, családi okok (31,7%), míg a kelet-ukrajnai konfliktust már csak 9,1%-uk jelölte meg. Az ukrán válaszadóknál a vezető indok szintén a munkanélküliség volt (43,7%), amit a családi okok követnek 22%-kal. A végleges kitelepedésen (el)gondolkodóktól megkérdeztük, hogy hol telepednének le a legszívesebben. A magyarok esetében nem történt érdemi változás a 2016-os kutatáshoz képest, 3%-kal csökkent azoknak az aránya, akik Magyarországon telepednének le, és ugyanennyivel többen mondták azt, hogy valamelyik Európán kívüli országba költöznének el. Az ukrán válaszadóknál 5%-kal nőtt azoknak az aránya, akik Magyarországra költöznének el, és közel 10%-kal többen mondták azt, hogy Nyugat-Európába költöznének (16. ábra).

15. ábra

Kivándorlási tervek célországok és okok szerint

% válaszadók százalékarányában ⌚ kérdésés éve 📄 kérdőív nyelve

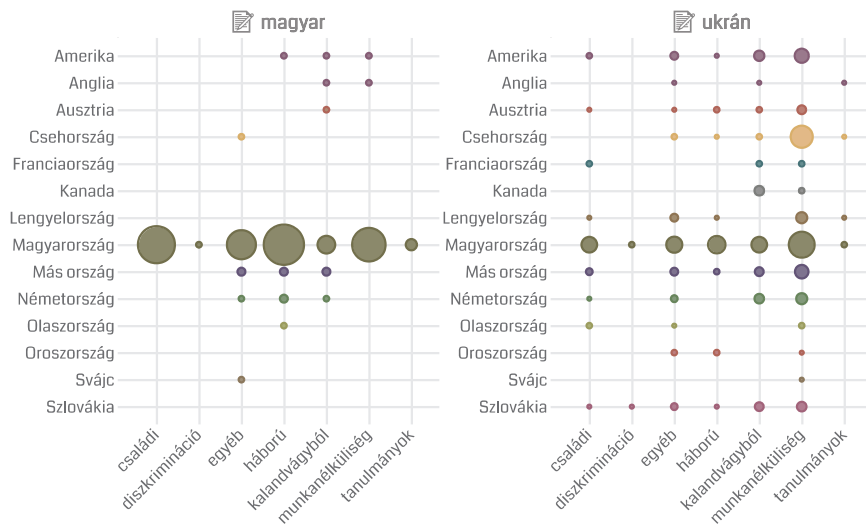

© 2016

16. ábra

Kivándorlási tervek célszágok és okok szerint

%o válaszadók százalékárányában ⌚ kérdésés éve 📄 kérdőív nyelve

© 2019

ÖSSZEZÉS

Felmérésünk egyik legfontosabb tanulsága, hogy az ukránok viszonyulása a kárpátaljai magyarokhoz, valamint Magyarországhoz az elmúlt három év magyarellenes politikája ellenére nem lett rosszabb, sőt egyértelmű, hogy szinte minden területen javulás, pozitív elmozdulás figyelhető meg.

További fontos eredmény, hogy a vizsgálatban részt vevő kárpátaljai ukránok és magyarok számára is fontos identitást képző tényező a „kárpátaljiság”. Érdekes változás, hogy három év elteltével az ukránok között is a kárpátaljai lett az a közösség, amellyel a legtöbben azonosulni tudnak, míg korábban az ukránok közössége volt a legerősebb. Kárpátalja mint haza is magasabb értékeket kapott mind az ukránok, mind a magyarok között 2016-hoz képest. Csupán minden második ukrán számára jelenti Ukrajna a hazát.

Az elmúlt három évben, mind a magyarok, mind az ukránok körében nőtt a magyar kisebbség arányának érzékelése, vagyis szimbolikusan erősödött a közösség. Az ukrán sajtóban megjelenő magyarellenség a magyarok körében ismertebb, az ukránok 27%-a nem hallott ezekről. Az ukránok elítélik ezt a magyarellenséget, csupán 12%-uk mondta azt, hogy részben, vagy teljesen egyetért azok tartalmával. Az ukránok harmada gondolja úgy, hogy országos szinten konfliktusos az ukrán–magyar együttélés. Három évvel ezelőtt 1%-uk gondolta ezt. A magyarok háromnegyede szerint konfliktusos az országon belüli viszony, de saját településükön a magyarok és az ukránok sem tekintik konfliktusosnak a két nemzet kapcsolatát.

Általánosságban kijelenthetjük, hogy a magyarok ukrán nyelvtudása jobb, mint az ukránok magyar nyelvtudása. Csupán 5%-nyi magyarra jellemző, hogy semmilyen szinten nem beszél az államnyelvet, míg ez az arány 50% az ukránok magyar nyelvtudása kapcsán. A magyarok és az ukránok körében is 50% körüli azok aránya, akik szeretnék jobban megtanulni a másik nyelvét, és ennek a pozitív viszonyulásnak az aránya néhány százalékkal növekedett is 2016-hoz képest. Ennek tudatában meglepő, hogy az ukránok 61%-a nem vett részt és nem is tervezi, hogy a jövőben részt vegyen magyar nyelvtanfolyamon.

A Magyarország és Ukrajna közt kialakult konfliktusért mind az ukránok, mind pedig a magyarok szerint az ukrán politikai vezetés a felelős. A válaszokból kiderül, hogy mindkét minta válaszadó elvetik annak lehetőségét, hogy a magyar állam, vagy a kárpátaljai magyar szervezetek állnának a konfliktusok hátterében.

Megkérdeztük a helyi lakosságot arról is, hogy mennyire ismerik, és háromfokú skálán mennyire tartják fontosnak az egyes Kárpátaljára irányuló, magyar kormánytámogatással megvalósuló programokat. Ezek ismertsége nagyon magas, a magyarok körében 98% kö-

rüli, az ukránok esetében 90% feletti. Az utóbbi csoport esetében fontos hangsúlyozni, hogy átlagosan 3%-kal ismertebbek ezek a programok, mint a három évvel ezelőtti kutatás idején. A megkérdezettek körében kiemelkedően magas szinte az összes támogatósi program fontosságának megítélése. Az ukránok a legfontosabbnak a humanitárius segélyszállítmányokat tartják, ennek megítélése a háromfokú skálán 2,78-as átlagértéket kapott. A magyarok körében az oktatási intézmények felújítása, építése a legfontosabb, ami 2,98-as átlagértéket kapott. Ők az ingyenes magyar nyelvtanfolyamokra tekintenek a legkevésbé fontosként, és bár ennek nem ők a címzettjei, a skálán még így is 2,47-es átlagértéket kapott a maximális 3-ból.

A kedvezményes honosítás kapcsán az ukránoktól azt kérdeztük, hogy miként viszonyulnak a kérdéshez: közömbösen, pozitívan, vagy éppen elítélően. Többségük egyértelműen pozitívan áll hozzá: 40% szimpatizál a programmal, további 25% pedig ha tehetné, felvenné a magyar állampolgárságot. Az előbbi csoportba tartozók három évvel ezelőtt a válaszadók 33%-át tették ki, míg 14% mondta azt, hogy ha a feltételek adottak lennének, akkor igényelnék a magyar állampolgárságot.

Magyarország Kárpátalja-politikájáról az ukránok többsége nem gondolja úgy, hogy az veszélyt jelentene az ország szuverenitására, de szerintük a magyarok Ukrajnával szembeni lojalitását csökkenti. Úgy látják, hogy a jelenlegi magyarországi Kárpátalja-politika alkalmas a megyében élő nemzetek békés együttélését előmozdítani, továbbá segíti Kárpátalja gazdasági fejlődését és segít megőrizni Kárpátalja kulturális sokszínűségét is.

2016-hoz hasonlóan 2019-ben is a magyarok mintegy harmadát foglalkoztatja a végleges kitelepedés gondolata, ami az ukrán mintában nem éri el a 20%-ot. A legjellemzőbb motiváció a kitelepedésben a munkanélküliség, amit a családi, párkapcsolati okok követnek. A célországot tekintve a magyarok között továbbra is Magyarország választása a legjellemzőbb.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Brubaker R., Feischmidt M., Fox J. and Grancea L. (2006): *Nationalist Politics and Everyday Ethnicity in a Transylvanian Town*. Princeton University Press, Princeton, 504 p.
- Beregszászi A. (2016): A magyar mint idegen nyelv oktatása Kárpátalján: elméleti kérdések és gyakorlati problémák. *THL2 a magyar nyelv és kultúra tanításának szakfolyóirata*, 11 (1–2), pp. 65–69.
- Beregszászi A., Csernicskó I., Ferenc V. (2014): *Nyelvi jogaink és lehetőségeink. Útmutató és tájékoztató a nyelvtörvény gyakorlati alkalmazásához*. Bethlen Gábor Alapkezelő Zrt., Budapest, 102 p.
- Csepeli Gy., Örkény A., Székely M. (2002): *Nemzetek egymás tükrében. Interetnikus viszonyok a Kárpát-medencében*. Balassi Kiadó, Budapest, 180 p.
- Csernicskó I. (2012): *Megtanulunk-e ukránul? A kárpátaljai magyarok és az ukrán nyelv*. PoliPrint, Ungvár, 152 p.
- Csernicskó I. (2017): *Nyelv, nyelvtudás és nyelvhasználat Kárpátalján a TANDEM 2016 kutatás adatai alapján*. *Kisebbségi Szemle*, 2 (2), pp. 41–63.
- Fedinec Cs., Csernicskó I. (2017): *Hány az óra, Vekker úr? Időzónák és politika Kárpátalján*. *Kommentár*, (2), pp. 81–99.
- Ferenc V. (2017): *A nemzeti-etnikai identitás építőkövei kárpátaljai ukránok és magyarok körében*. *Kisebbségi Szemle*, 2 (2), pp. 21–39.
- Ferenc V., Nánási-Molnár A. (2018): *Kik választják a magyar óvodákat Kárpátalján? Szülői motivációk kárpátaljai ukránok és magyarok körében a 2013–14-es forradalmi események után*. *Kisebbségi Szemle*, 3 (2), pp. 87–111.
- GFK 2015. *Дослідження з питань міграції та торгівля людьми: Україна, 2015* (Letöltés helye: <http://iom.org.ua>).
- Gyurgyík L., Horváth I., Kiss T. (2010): *Demográfiai folyamatok, etno-kulturális identitás Magyarországon és a szomszédos országok magyar kisebbségei viszonylatában*. In: Bitskey B. (szerk.): *Határon túli magyarság a 21. században*. Köztársasági Elnöki Hivatal, Budapest, pp. 69–123.
- Hires-László K. (2010): *„Az öreg fát már nagyon nehéz kivágni.” A nemzeti és lokális identitás faktorai az ezredfordulón a kárpátaljai magyar közösségben*. PoliPrint, Ungvár, 124 p.
- Hires-László K. (2017): *Etnikai kategóriák a beregszásziak mindennapi diskurzusaiban*. In: Márku A., Tóth E. (szerk.): *Többszínűség, regionalitás, nyelvoktatás*. RIK-U, Ungvár, pp. 121–136.

- Kováts A. (2014): Migrációs helyzetkép Magyarországon. In: Tarrósy I., Glied V., Vörös Z. (szerk.): Migrációs tendenciák napjainkban. Publikon Kiadó, Pécs, pp. 329–345.
- Molnár J., Molnár D. I. (2005): Kárpátalja népessége és magyarsága a népszámlálási és népmozgalmi adatok tükrében. PoliPrint, Ungvár, 115 p.
- Molnár E., Orosz I. (2007): Kárpát Panel – Kárpátalja gyorsjelentés 2007. In: Papp Z. A., Veres V. (szerk.): Kárpát Panel 2007. Gyorsjelentés, A Kárpát-medencei magyarok helyzete és perspektívái. MTA Kisebbségkutató Intézet, Budapest, pp. 185–243.
- Papp Z. A. (2014): Kisebbségi identitáskonstrukciók a kettős magyar állampolgárság által. *Regio*, 22 (1), pp. 118–155.
- Papp Z. A., Ferenc V., Márton J., Morvai T., Szerbhórváth Gy., Zsigmond Cs. (2017): GeneZYs 2015: külföldi magyar fiatalok a Kárpát-medencében – összefoglaló adatok. In: Papp Z. A. (szerk.): Változó kisebbség. Kárpát-medencei magyar fiatalok. A GeneZYs 2015 kutatás eredményei. Mathias Corvinus Collegium – Tihanyi Alapítvány – MTA TK Kisebbségkutató Intézet, Budapest, pp. 193–237.
- Rákóczi K. (2017): Magyar-ukrán kapcsolatok az egyén és a közösség szintjén, valamint a magyarországi támogatáspolitiká megítélése. *Kisebbségi Szemle*, 2 (2), pp. 65–84.
- Szanyi-F. E., Faludi J., Illyés G. (2017): Elvagyódás, elvándorlás – migrációs folyamatok Kárpátalján. *Kisebbségi Szemle*, 2 (2), pp. 85–108.
- Tátrai P., Erőss Á., Kovály K. (2016): Migráció és versengő nemzetpolitikák Kárpátalján az Euromajdan után. *Regio*, 24 (3), pp. 82–110.

HELYZETKÉP A KÁRPÁTALJAI MAGYAR SZÓRVÁNYRÓL

Eröss Ágnes – Ferenc Viktória – Kovály Katalin – Orosz Sándor – Tátrai Patrik

BEVEZETÉS

Szórvány. E szót hallva valószínűleg sokak képzeletében egy fenséges hegyvidéki tájban megbúvó kicsiny erdélyi falu jelenik meg, mindössze maroknyi maradék magyar közösséggel. E sztereotipikus szórvány-kép azonban részgazságokat tartalmaz és a veszteség – sokszor torzító – érzését hordozza magában. Előbbiek közül itt csak arra hívjuk fel a figyelmet, hogy napjainkban a szórványkérdés – legalábbis demográfiai szemszögből nézve – nem kimondottan falusi és nem csak erdélyi problematika; a Kárpát-medencei magyar szórványok közel $\frac{3}{4}$ -e 10 ezer főnél népesebb településeken, azaz városokban él, továbbá jelentős magyar szórványközösségek élnek a Vajdaságban és Kárpátalján is (Tátrai 2017).

A szórványhelyzet fontos tulajdonsága, hogy nem állandó, hanem folyamatosan változik: megszűnik és újratermelődik. Ezen változásokat pedig elsősorban két fontos tényező, az asszimiláció és a migráció befolyásolja.

Az asszimiláció fogalma a kisebbségkutatás szakirodalmában sokrétűen használatos (Bárdi, Tóth 2011), ugyanakkor fontosnak tartjuk, hogy a laikus olvasó számára kapacitásokat kínáljunk a szakzsargon megértéséhez. Leegyszerűsítve, az asszimiláció alatt általában egy olyan folyamatot értünk, amelynek során egy önmeghatározásában, nyelvében vagy vallásában eltérő népcsoport, természetes vagy kikényszerített módon, beolvad a környező népességbe. Ennek ellenpontjaként szokás emlegetni az integrációt, amikor a szóban forgó népcsoport saját jellegzetességei megtartása mellett olvad össze környezetével. A migráció kifejezés latin eredetű szó, jelentése vándorlás. E fogalom használatos az egyének és népcsoportok országon belüli és országon kívüli helyváltztatására, átköltözésére, melynek következtében (kifejezetten, ha tömeges méretekben jelentkezik) a települések etnikai összetétele megváltozhat.

Az asszimilációhoz kapcsolódó veszteségolvasat (Ilyés 2005; Szilágyi 1997) gyakran egyoldalúan uralja a szórványról zajló közbeszédet. Biczó Gábor (2000) mutat rá arra, hogy a veszteségolvasat az asszimilációs folyamatot általános értékvesztésként értelmezi. Az asszimiláció vizsgálata mindazonáltal különösen fontos kérdés, hiszen a többségi nemzettel való érintkezés (lakóhelyi, iskolai, munkahelyi) a szórványban sokkal jelentősebb, mint a tömbterületeken. Ráadásul a magyar intézményi ellátottság (pl. oktatási intézmény, egyház, politikai érdekképviselet) ezeken a településeken sokszor teljesen hiányzik. Mindezek következtében gyakoriak a vegyes házasságok, a magyar családból származó gyermekek többségi nyelven történő iskoláztatása, a magyar nyelv használati terének beszűkülése, amik mind asszimilációhoz vezethetnek, illetve felerősítik a meglévő folyamatokat.

A magyar szórványok eddigi vizsgálata – ami a fenti sztereotipikus szórvány-képből is következik – elsősorban Erdélyhez kapcsolódik (lásd például Bodó 2009). Kárpátalja, ahol az összes Kárpát-medencei magyar szórvány mintegy 6-7%-a él, eddig nem került a tudományos érdeklődés homlokterébe. Bár készültek korábban is értékes kutatások a kárpátaljai szórványban, ezek többnyire a magyar nyelvű oktatást vették górcső alá, és a területi fókuszuk inkább csak a Felső-Tisza-vidékére terjedt ki (Pl.: Orosz 2007; Papp Z. 2015, Punykó 2007, Séra 2013). Ugyanakkor a kárpátaljai magyar szórvány tágabb megközelítésű kutatása annál is indokoltabb, mivel a közelmúlt ukrainai geopolitikai változásai (Euromajdan, orosz–ukrán fegyveres konfliktus, Ukrajna gazdasági összeomlása) nyomán a magyar állam befolyása, valamint a magyar nyelv iránti kereslet megnőtt Kárpátalján (Beregszászi 2016; Márku 2019; Tátrai et al. 2016), ami kedvezőbb lehetőségeket teremt a magyarként való megmaradáshoz, a magyar identitás felvállalásához és átörökítéséhez – a szórványban is.

Mindezek alapján a kutatásunk célja az volt, hogy komplex módon vizsgáljuk meg a kárpátaljai magyar szórvány általános helyzetét, hétköznapi problémáit, lehetőségeit, továbbá hogy feltárjuk az asszimilációs folyamatok jellemzőit, azaz hogy milyen mechanizmusok vezetnek a szórványban élő egyének és közösségek életében asszimilációhoz, és mely tényezők gátolják azt.

E fejezetben a sokszínű, egyedi terepekből álló kárpátaljai szórványt próbáljuk meg egyes települések vizsgálata révén komplex módon bemutatni. A kutatásba vont települések között legalább annyi különbség van, mint hasonlóság, mégis igyekszünk egységes szempontok mentén betekintést nyújtani az itt élők hétköznapijaiba, megélhetési és etnikus stratégiáiba.

A SZÓRVÁNY FOGALMA

Napjainkra a szórvány fogalma rendkívül képlékeny tartalmúvá vált (Keményfi 2005; Szilágyi 1997), így vizsgálatának legalapvetőbb kérdése, hogy mit tekintünk szórványnak. A szakirodalomban számtalan definíció és megközelítés található, az azonban közös álláspont, hogy a szórványhelyzet nem írható le egyszerűen, hiszen egy rendkívül összetett jelenségről van szó. A szórvány hatékony vizsgálatának további nehézségét jelenti, hogy maga a kifejezés nem egy egységes csoportot takar: a szórvány terminust egyszerre alkalmazzák igen eltérő szociális és kulturális háttérű csoportokra, amelyek akár egy településen belül is megjelenhetnek (Biczó 2005). Jelen tanulmány elsősorban Ilyés Zoltán területi szempontú megközelítésére alapoz, amely szerint „a Kárpát-medencei összmagyar diskurzusból, a tudományos, politikai és laikus nyilvánosságban valamiféle hallgatóságos közmegegyezés szerint minden szórvány, ami nem a tömbmagyarsághoz tartozik, amelyet bizonyos diszperzió, térbeli keveredettség – érzelmebben megfogalmazva –, magárahagyatottság jellemez.” (Ilyés 2005: 64)

Kárpátalján, definíciótól függően, a szórványtelepülések száma 30 és 60 között helyezkedik el – nem számítva azokat a mikroszórványokat, ahol mindössze 1-20 magyar él, és amikkel kiegészülve akár 200-250 településről is beszélhetünk. Kutatásunkban a fenti területi megközelítést alkalmazva szórványnak tekintettük az összefüggő magyar etnikai tömbön kívül élő magyar közösségeket. Nem képezték viszont kutatásunk tárgyát az említett mikroszórványok. Így összesen 37 kárpátaljai magyar szórványtelepülés került beazonosításra (1. ábra). Azt azonban hangsúlyozzuk, hogy a szórványként való beazonosítás pusztán statisztikai adatok alapján történt, ami nem vette, nem is vehette számításba, hogy hogyan vélekednek magukról e tekintetben az adott közösségek, vagy a kárpátaljai magyarok (erre példa Visk és Beregrákos esete, ahol a helyiek nem tekintenek magukra szórványként, lásd: Orosz 2007). 2001-ben 36 328 kárpátaljai magyar élt az általunk lehatárolt szórványtelepüléseken, akik a megyében élő nemzetársaink 24%-át jelentették. A SUMMA 2017 (Tátrai et al. 2018) kutatás alapján napjainkban e településeken mindössze 30,3 ezer magyar él; a szórvány csökkenése tehát meghaladta a tömbmagyarság fogyásának a mértékét.

A KUTATÁS MENETE, MÓDSZEREI

A kárpátaljai magyar szórvány mélyreható vizsgálata természetesen csak terepkutatással volt megvalósítható. A vizsgálati terepek kiválasztásánál arra törekedtünk, hogy azok megfelelően reprezentálják a kárpátaljai szórványtelepülések különböző alaptípusait, amelyeket

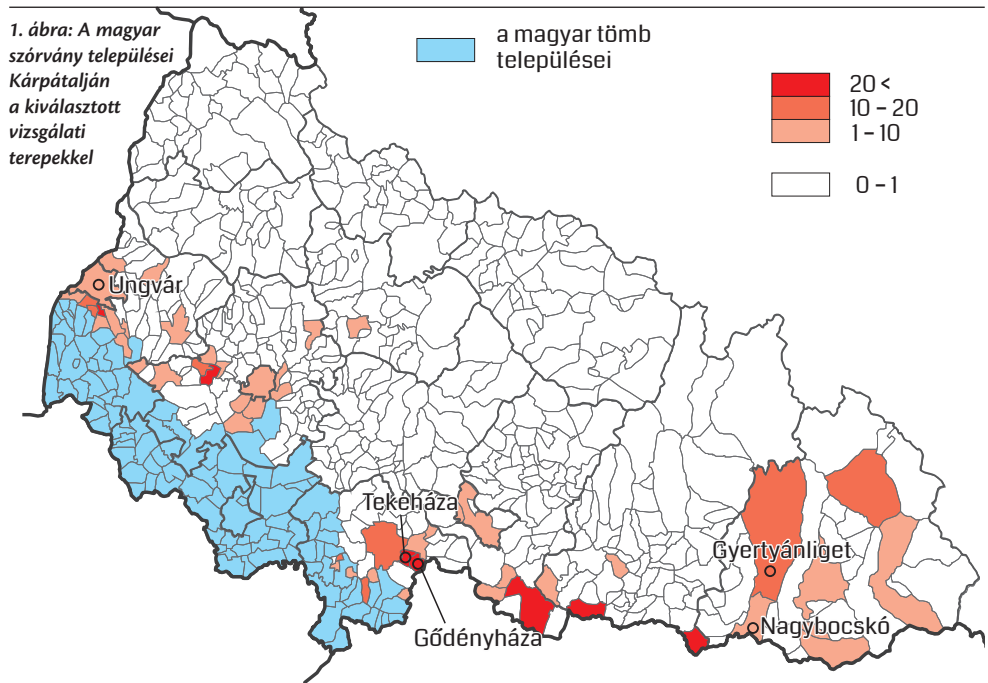
egyrészt a magyarok aránya, másrészt a tömbtől való távolsága, harmadrészt pedig intézményi ellátottsága határoz meg. Így az itt gyűjtött adatok, esettanulmányok általános szinten is érvényesek lehetnek.

A szórvány tudományos vizsgálatára a SUMMA 2017 kutatás (Tátrai et al. 2018) során gyűjtött első terepi benyomásaink inspiráltak minket. Azonban a korábbi Kárpátalján zajló kutatásainkkal ellentétben a kárpátaljai szórványba 2018 nyarán „ejtőernyősként” érkezünk. Személyes ismerősök, előre egyeztetett időpontok nélkül vágtunk neki az útnak. Amint begurultak autóink az első kiszemelt településre, fényképezéssel kezdtük a munkát. Hamarosan megnyílt az első kapu, és nemsokára az emberek, a közösség is. Így aztán lettek újabb és újabb interjúalanyaink a helyszíneken, beszélgetőtársak az utcán, került frissen sütitöt zserbó és kávé az asztalra, leszürelhettük a roskadozó málnabokrot a kertben. Élményekkel, benyomásokkal, rengeteg feldolgozásra váró interjú és fotó anyaggal – és ami talán a legmaradandóbb – értékes emberi kapcsolatokkal gazdagodtunk.

A kutatási helyszínek három alaptípusa a következő volt:

- 1) A magyar–ukrán nyelvhatár peremén, a magyar tömbhöz viszonylag közel fekvő falusi szórvány, ahol a magyar kisebbség aránya jelentős, alapintézményekkel részben ellátott. A kiválasztott település Gődényháza lett, de a vele egy községet képező Tekeházán is számos interjú készült.
- 2) Intézményekkel nem vagy alig rendelkező település, ahol a magyarok száma és aránya viszonylag alacsony, földrajzilag a tömbtől távolabb helyezkedik el. Ezt a típust Nagybocskó képviselte, de a kutatást kiterjesztettük a hozzá közel eső, hasonló helyzetű Gyertyánligetre is.
- 3) Városi szórvány, intézményekkel ellátott, de a magyarok aránya alacsony. E típus terepeként Ungvárt választottuk.

A terepkutatás során arra törekedtünk, hogy beazonosítsuk azokat a strukturális és lokális tényezőket, valamint egyéni/családi döntéseket, amelyek segítségével jobban megérthető a szórványmagyarság hétköznapi helyzete, az asszimilációt és az etnikai szocializációt befolyásoló egyéni stratégiák. A strukturális és lokális tényezőket (pl. oktatás, közösségi élet

– ezen belül kiemelten az egyház – szerepe) főként *elit/intézményi interjúk* készítésével térképeztük fel. Ennek során a magyarsághoz kötődő intézmények (KMKSZ: Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség, UMDSZ: Ukrajnai Magyar Demokrata Szövetség, oktatási intézmény, egyház, egyéb kulturális és/vagy civil szervezet) vezetőit, valamint a helyi magyar politikai, társadalmi vagy gazdasági elit tagjait kérdeztük meg. Mivel az asszimiláció legfőbb katalizátora a vegyes házasság, ezért az elit/intézményi interjúk mellett *vegyes házasságban élőkkel* (szülőkkel, nagyszülőkkel, gyerekekkel) is készítettünk interjúkat, amiből kiderültek azon kulcsmomentumok, döntési helyzetek, amik az etnikai szocializációra a legnagyobb hatást gyakorolják. A kutatás utóbbi ágát nehezítette, hogy sok esetben a családok férfi, de alkalmanként mindkét aktív korú tagja külföldön tartózkodott, így jelentősen leszűkült a kutatásba vonható családok száma.

A terepi kutatás döntően 2018 nyarán zajlott. Ekkor helyszínenként átlagosan 15 intézményi/elit interjút készítettünk, továbbá 6 vegyes családban rögzítettünk félig strukturált interjúkat. 2019 nyarán kiegészítő adatgyűjtést végeztünk. Az interjúkat, a beszélgetőpartner preferenciájának, nyelvtudásának megfelelően, magyar vagy ukrán nyelven készítettük. A kutatás folyamán – e sorok írásáig – összesen 110 ukrán és magyar nyelvű interjú készült az említett három kutatási helyszínen. E mellett résztvevő megfigyelés (pl. misén/istentiszteleten/liturgián való részvétel), vizuális módszerek (elsősorban a nyelvi tájékozódásra vonatkozóan, kiemelten a temetőben megfigyelhető sírfeliratokra), történeti források tanulmányozása (elsősorban egyházi anyakönyvek, telekkönyvek) és helyben zajló intézményi adatgyűjtés egészítette ki a munkát.

Pillanatképek a terepkutatásról

A VIZSGÁLT TELEPÜLÉSEK BEMUTATÁSA, TÁRSADALMI-GAZDASÁGI HELYZETKÉPE

A 2001-ben 592 fős Gődényháza (ukr. Гудря) a Nagyszőlősi járásban, az ukrán–román határ mentén, Nagyszőlőstől 12 km-re fekszik. A falu egy közigazgatási egységet alkot a vele szomszédos, másfélezer lelkes Tekeházával (ukr. Теково), ahol a községi hivatal központja, valamint a legközelebbi oktatási intézmények (óvoda, iskola) találhatóak.

A Gődényházára vezető úton

Gődényháza jelenlegi egyetlen közintézménye – a templomokon kívül – egy falusi könyvtár. KMKSZ alapszervezete van, de aktivitása korlátozott. A két település vonzásközpontja a járási székhely, Nagyszőlős, ahova – Gődényházáról – csak iskolai időszakban jár naponta egyszer kisbusz (elvileg csak iskolások számára), így a különböző intézményekbe, illetve munkahelyekre való eljutás leginkább egyénileg, illetve helyi összefogásban megoldható.

Az elmúlt másfél évszázadban a falu etnikai és felekezeti összetétele jelentősen átalakult (2. ábra). Az 1880-as magyarországi népszámlálás időpontjában mintegy kétharmadában magyarlakta település a századfordulóra közel homogén magyar nyelvűvé vált, köszönhetően az időszak nemzetiesítő légkörének, a görög katolikus ruszin lakosság asszimilációjának (Pilipkó 2007). Az első világháborút követő hatalomváltások mind rányomták a bélyegüket a falu etnikai összetételére, és megfordították a korábbi folyamatokat. Ennek ellenére – a helyiek értékelése szerint – egészen az 1970-es évekig Gődényháza magyar település volt, ami – a statisztikai adatok tükrében – inkább csak a falu domináns nyelvére vonatkoztat-

A Gődényháza központjában lévő kultúrház épülete. Jelenleg egyik felében könyvtár (balra), a másik szárnyában (jobbra) a helyi kisbolt működik

ható. Ez az 1970-es évektől kezdett megváltozni, két tényező nyomán. Egyrészt a helyi magyar iskolát az 1950-es évek végén bezárták, ezzel a magyar közösség az etnikai szocializáció egyik legfontosabb intézményét veszítette el, beszűkítve a magyar nyelvhasználati színteret is (Orosz 2001).

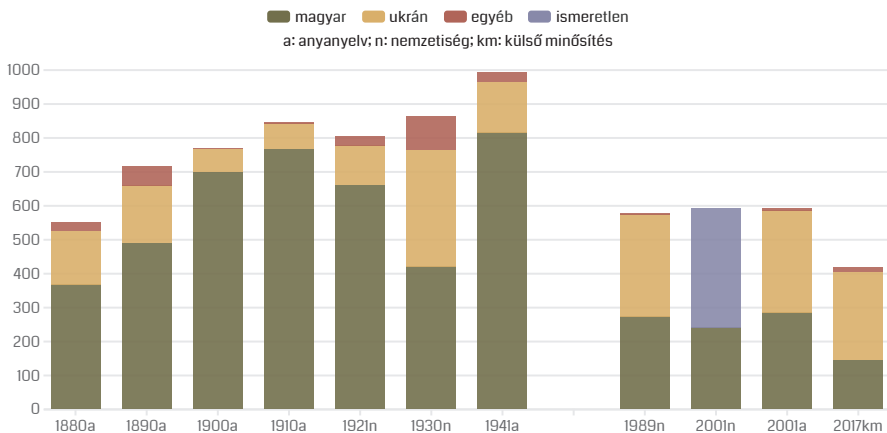
A másik tényező a Kárpátalja hegyvidéki területeiről, de elsősorban Alsókalocsáról (ukr. Колочава) és környékéről az ukrán/ruszin (avagy helyi magyar anyanyelvűek által használt megnevezésben „hucul” vagy „felvidéki”) népesség betelepülése. Ahogy egyik adatközlőnk fogalmazott: „Itt mindenki magyar volt, de beköltöztek a „felvidékiek” (idős magyar nő, Gődényháza). A betelepülő, magasabb fertilitású, ukrán nyelvű, görög katolikus és ortodox vallású népesség egyrészt megváltoztatta a nemzetiségi arányokat, másrészt a vegyes házasságok révén egy el- és visszaukránosodási folyamat indult el.

A legutóbbi ukrainai népszámlálás (2001) szerint a magyar nemzetiségűek aránya Gődényházán 41%, a magyar anyanyelvűeké pedig 48% volt. E jelentős különbség egyik okozója a képlékeny identitású, magyar anyanyelvű görög katolikus lakosság, akiknek felmenői még a 19. század második felében váltak magyar anyanyelvűvé. 2017-ben – felmérésünk szerint – a település jelenlevő népessége (beleszámítva az ideiglenesen külföldön dolgozókat, tanulókat is) 417 fő, akiknek 62%-a ukrán, 35%-a pedig magyar.

Érdekesség a faluba az 1970-es évektől betelepült ukrán/ruszin népességgel kapcsolatban, hogy a helyi magyarok a „hucul”, „felvidéki” vagy „hegyi” elnevezéssel utalnak rájuk, vagy általánosságban úgy beszélnek róluk, mint az alsókalocsiakról (vagy ahogyan ők használják: „a kolocsáviaiak”), függetlenül attól, hogy tényleg Alsókalocsáról vagy egyéb településről származnak-e. A faluba valóban sok betelepülő érkezett Alsókalocsáról, akik ugyan tényleg hegyvidékiek (verhovinaiak), de azon belül nem a huculok, hanem inkább a bojkok néprajzi csoportjához tartoznak. A beköltöző ukrán/ruszin népességre alkalmazott „hucul” elnevezés nemcsak Gődényházán, hanem a környező ugcocsi magyar falvakban is általános (Domokos 2005; Geszti 2001; Gönczi 2007). Gődényházán a „hucul” megnevezés olyannyira elterjedt a hétköznapi nyelvben, hogy maguk az érintett beköltözők is gyakran említik így magukat, noha tisztában vannak vele, hogy valójában ők nem a hucul népcsoporthoz tartoznak. Ahogyan az egyik Gődényházára beköltöző interjúalanyunk fogalmaz: „Én nem vagyok hucul, mi verhovinaiak vagyunk. A huculok azok fentebb laknak, de mi nem onnan vagyunk. De minden magyar úgy mondta, hogy mi huculok vagyunk. De én is, ha valakinek el akarom magyarázni, hogy kik vagyunk mi, azt mondom, hogy mi huculok vagyunk. Mert ők [a magyarok] így ismernek minket” (idős ukrán nő, Gődényháza).

2. ábra

Gődényháza etnikai szerkezetének átalakulása 1880-2017

A helyi adatközlőktől nyert információk és a könyvtárban átnézett fotóalbumok alapján a szovjet időkben Gődényházán szervezett közösségi élet zajlott. A járási központban elérhető munkalehetőségek mellett a kolhozok és a háztáji gazdálkodás biztosította a megélhetést. A helyi ukrán elemi iskola egészen a 2000-es évek végéig működött, sőt 1990 után újraindult a magyar tanítási nyelvű elemi osztály. A Szovjetunió összeomlása, majd Ukrajna elhúzódó válsága azonban súlyosan érintette Gődényházát is: a kolhoz felszámolása, a környező településeken elérhető munkahelyek megszűnése miatt jelentős elvándorlás indult meg az 1990-es években, amely napjainkig apasztja a falu lélekszámát. A külföldi munkavállalás sokszor időszakos, és a cirkuláris migráció jelenségével írható le. Ha az egész család nem is vándorol el, jellemzően az aktív korú népesség, elsősorban a férfiak, többnyire külföldi (magyarországi, csehországi) munkával biztosítják a család megélhetését. Ennek következtében a falu jelen lévő népességét többnyire a nők, a gyermekek és az idősek alkotják. Összességében azt mondhatjuk, hogy ma Gődényháza egy periférikus, népességfogyással jellemezhető, intézmény- és szolgáltatáshiányos falu. Utóbbiak, azaz a szolgáltatások és intézmények legközelebb Tekeházán érhetők el.

A 20. század elején még kétharmadrészt magyarok lakta Tekeházán napjainkra 27%-ra csökkent a magyarok aránya. A településen a házasságok 70%-a vegyes, így a helyi magyarok is nagyrészt vegyes családokban élnek. A magyar iskola 1978-ban zárt be, azonban a közelmúlt-

Gyertyánligeti tájkép

ban a magyar nyelv iránti növekvő érdeklődés hatására az iskolában második idegen nyelvként vezették be, amit a 2016/17-es tanévben 34 diák tanult (Márku 2019). A községben 2017 szeptembere óta működik magyar óvodai csoport az ukrán óvodán belül, amely 23 gyerekkal indult. A vasárnapi iskolában 60 gyerek tanul magyarul, míg a magyar hittancsoport 35 tagot számlál. Ezen túlmenően Tekeháza vált a környék magyar mint idegen nyelv oktatásának központjává, ahová a környező településekről is bejárnak tanulni (2018-ban 36 fő).

A második terepünkhöz tartozó Nagybockszó (ukr. Великий Бичків) a Rahói járásban, Rahó és Técső között nagyjából egyforma távolságban helyezkedik el a főút mentén, a Tisza és a Sopurka patak összefolyásánál. Gyertyánliget (ukr. Кобилецька Поляна) zsáktelepülés, Nagybockszóról északra letérve 12 km után érhető el egy helyenként rossz minőségű úton.

Gyertyánligeten 2018-ban teljesen megszűnt a helyközi tömegközlekedés, vagyis még a Nagybocksóra való bejutás is csak egyénileg (stoppolással, bérelt autóval, kerékpárral) oldható meg, amely anyagilag is rendkívül megterhelő: 2019-ben egy útra a Gyertyánliget–Nagybockszó fuvar 30 hrivnya volt, de Rahóra már 100 hrivnyát kérnek. Összehasonlításképp érdemes megemlítenünk, hogy egy átlagos nyugdíj Gyertyánligeten (és Kárpátalján) 1500 hrivnya körüli.

Fuvarra váró stopposok Gyertyánligeten

Helyi érdekesség, hogy a Kárpátalján általánosan elterjedt közép-európai és kijevi időszámítás (lásd a TANDEM kutatásról szóló fejezetet) mellett a Rahói járásban, és különösen Gyertyánligeten használatban van „a helyi idő” fogalma is, ami a közép-európai időt jelenti nyári óráátállítás nélkül, azaz nyáron e településeken három, télen csak két időszámítás van egyszerre használatban (Fedinec 2017). Így kutatásunk folyamán mindig pontosítani kellett, hogy az adott beszélgetőpartnerünkkel egyeztetett időpont voltaképpen melyik időszámítás szerint is értendő.

Időszámítás Gyertyánligeten: az otthonokban gyakori, hogy mindegyik időnek külön óra dukál

Mindkét település alapvetően szláv népségű volt, akiknek megélhetését évszázadokig főként a pásztorkodás és erdőgazdálkodás biztosította. Jelentős változás volt ezért, amikor a 18. század végén elindult az ipartelepítés: Gyertyánligeten vasgyár épült 1775-ben, ahol kovácsolt termékeket (kaszákat, kapákat, vasalatokat) gyártottak. 1868-ban Nagybocskón alapították meg a Klotild Első Magyar Vegyipari Részvénytársaságot, amely vegyi alapanyagokat állított elő (pl. salétromsavat) (Hutterer 2007; Orosz 2007). Gyertyánligeten az ipar mellett már a 19. század második felétől megindult, és a csehszlovák időszakban is virágzott a gyógyturizmus, amely a település körül található gyógyvizekre épült.

A gyertyánligeti vasgyár a múltban (bal) és jelenlegi állapotában (jobb)
Bal oldali fotó forrása: <https://images.app.goo.gl/uyCXiXcXistNjdjZ8>

A helyi ruszin/ukrán népesség mellé a 18. század végétől több hullámban érkeztek főként római katolikus német, magyar és szlovák szakemberek (pl. kovácsok, lakatosok), akik kváziurbánus életformát alakítottak itt ki. Bár a 19. század végére mindkét településen jórészt lezajlott a különböző származású római katolikus népesség magyar nyelvi asszimilációja, identitásukat a későbbiekben is elsősorban a szakmájuk és római katolikus vallásuk határozta meg (Ilyés 2005).

A kváziurbánus életforma Gyertyánligeten: a szovjet időkben épített tömbház és a lovaskocsi jól megfér egymás mellett

Nagybocskó központja

A szovjet időkben az ipari üzemek tovább működtek, sőt kapacitásbővítés is zajlott. A két település üze­mei, a relatív jólét a környező falvakból is vonzották a munkásokat, de a Szovjetunió egyéb részeiről is érkeztek szakmunkások, amely egyértelműen megnövelte a szláv népesség számát és arányát. Részben ez a népességgyarapodás vetett véget a szakmunkás = magyar/német, paraszt = ruszin kettősségnek. A szakmai identitás „felhígulása”, továbbá a magyar oktatási intézmények második világháborút követő bezárása az etnikai határok településen belüli elmosódásához vezetett (Ilyés 2005). A magyar nyelvhasználat színterét tovább szűkítette, hogy a vallásgyakorlást igyekeztek ellehetetleníteni. Az üzemek, amelyek mindkét településen évtizedekig biztos jövőt és kiszámítható életpályáját jelentettek, az 1990-es évek elején bezártak.

Nagybocskón, de Gyertyánligeten méginkább megfigyelhető volt, hogy mind a saját élettörténet, mind a település múltjának elbeszélésében élesen elkülönülnek „a gyár előtti” és „a gyár utáni idők” (pl.: „amíg megvolt a gyár”, „amikor már bezárt a gyár”, „a gyár idejében” stb.). Gyertyánliget lakosai szinte kivétel nélkül a vasgyárban dolgoztak. Ahogy többen fogalmaztak „jobb volt az élet akkor”. Ez egyrészt egyfajta biztos anyagi hátteret jelentett: a fizetést kéthetente megkapták, és a gyár biztosított a dolgozóknak minden hónapban „termékeket” a helyi boltban (pl. takarmány, málélisztt), amiből kis háztáji tudtak termelni, azzal kiegészítve a fizetést. Az anyagiaknál azonban sokkal fontosabb volt, hogy a jelen viszonyokkal szembeállítva a gyár ideje a kiszámíthatóságot jelképezi. Ahogy egy interjúalanyunk visszaemlékezett: „Egész más volt [az élet]. Az, hogy mi lesz belőled vagy mit fogsz csinálni, hát ilyen kérdések nem voltak. Bevégezted az iskolát, elmész tanulni és visszajössz dolgozni és fogsz dolgozni a gyárban. (...) Mérnök lesz belőled. Ha nem akarsz menni tanulni, akkor mész rendszeren munkásnak. Szóval nem kellett gondolkodni azon, hogy most mitől legyek, mit csináljak, hová menjek tanulni és hol kapok munkát. Minden előre – ahogy mondják – el volt döntve” (középkorú magyar férfi, Gyertyánliget).

Fontos hangsúlyozni, hogy amíg a gyár létezett, nemcsak az egyéni életpálya, szakmai orientáció volt a többség számára magától értetődő, hanem az is, hogy tanulmányai végeztével Gyertyánligeten fog dolgozni és élni. A gyár bezárása után ez az előre eltervezett, évtizedes, generációról-generációra öröklődő életpálya foszlott semmivé. Ahogy a fent idézett férfi, aki a gyár bezárásakor 20 éves volt, megjegyezte: „Az a cél, amihez mentél, az már nincs.”

Bár mindkét településen van még csekély ipari foglalkoztatás, a külföldi munkavállalással biztosítható jövedelem vált a meghatározó megélhetési forrássá, amely már nagyon korán, az 1990-es évek elején elindult. A végleges, csakúgy, mint a cirkuláris vándorlás alapvetően meghatározza a települések szociális életét. A férjek, vagy alkalmanként mindkét szülő tartós távolléte, illetve a helyben nem biztosított szakszerű ellátás következtében a hátrahagyott gyerekek, fiatalok szocializációja sérült, gyakori magatartásgondokról és devianciáról számoltak be adatközlőink. A jelentős mértékű migráció és a jelenlevő népesség csökkenése mellett a lakónépesség száma stagnál, mivel az elvándorlást ellensúlyozza a viszonylag magas természetes szaporulat.

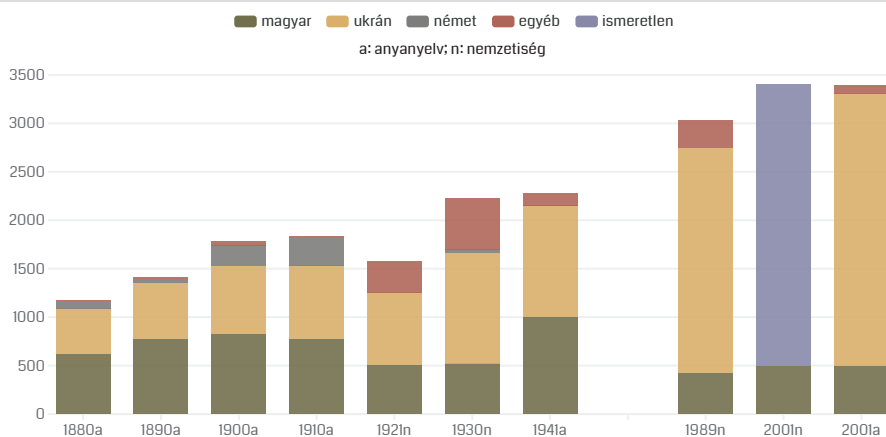

Prágába tartó menetrendszerinti autóbusz a rahói buszállomáson

A 2001-es ukrainai népszámlálás adatai alapján a 3392 fős Gyertyánligeten a magyar nemzetiségűek száma 491, aránya 14,5% volt. Nagybocksó lakossága 2001-ben 9423 fő volt, amelyből 271 főt, a lakosság 3%-át írták össze magyar anyanyelvűként és 341 főt magyar nemzetiségűként (3. és 4. ábrák). A két kategória jelentős eltávolodása a nyelvvesztés és az asszimiláció előrehaladott voltára utal. Mindkét településen hangsúlyozták, hogy napjainkra nehéz megbecsülni a magyarok számát, hiszen sokan, akik magyar családból származnak és részt vesznek a magyar közösség életében, már nem beszélik a magyar nyelvet, továbbá a korábbi viszonylag merev etnikai és felekezeti határok feloldódásával a magyarok nagy része (Nagybocksón szinte a teljes magyar közösség) már vegyes családokban él.

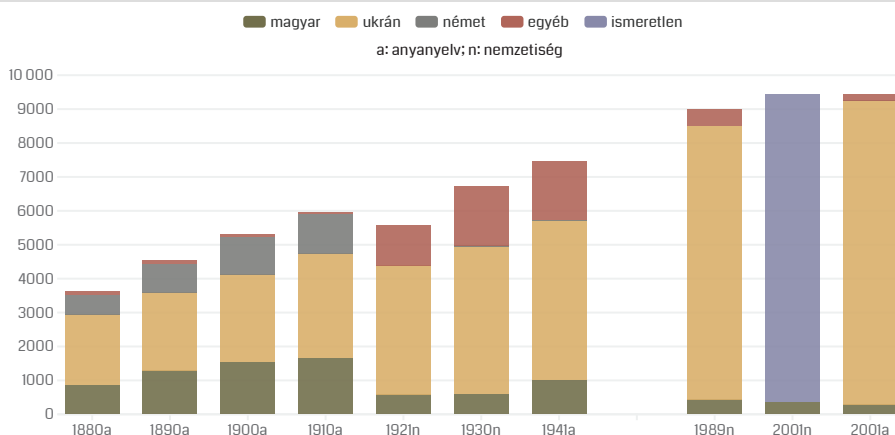
3. ábra

Gyertyánliget etnikai szerkezetének átalakulása 1880-2001

4. ábra

Nagybocskó etnikai szerkezetének átalakulása 1880-2001

A magyar intézményekkel való ellátottság mindkét településen hiányos. A magyar iskolák második világháború utáni bezárását követően Nagybocskón nem, Gyertyánligeten a 2000-es években időszakosan működött magyar osztály. Jelenleg mindkét településen működik vegyes (magyar–ukrán) tannyelvű római katolikus óvoda. KMKSZ alapszervezetek is működnek, a gyertyánligeti tevékenysége azonban aktívabb.

Összességében az mondható el, hogy napjainkban mind Nagybocskó, mind Gyertyánliget posztindusztriális válsággal küzdő település, társadalmi és gazdasági értelemben egyaránt.

Harmadik kutatási helyszínünk Ungvár (ukr. Ужгород), Kárpátalja megyeszékhelye és legjelentősebb városa. Az 1880-ban még csak (a később hozzá kapcsolt településekkel együtt) 15 ezer fős várost 2001-ben 115 568 fő lakta.

Tereptapasztalataink alapján az általunk vizsgált szórványvidéken az „ukrán” és a „magyar” etnikai dimenzió nem élesedik ki a hétköznapiakban. Az emberek megtanultak egymás mellett élni, vagy ahogy ők fogalmazzák: „úgy össze vagyunk itt keveredve, hogy itt nem lehet csak magyarnak lenni. Ha olyan a szituáció, azt mondom, hogy magyar vagyok, ha meg olyan, azt, hogy ukrán” (középkorú magyar férfi, Nagybocksó). Jó példa az ukrán-magyar együttélésre egy másik interjúalanyunk családtörténetének részlete is: „Egyáltalán nem zavar, hogy a lányaim vegyes házasságot kötöttek, mert itt ez megszokott dolog... olyan kevert családok vannak, hogy nincsen már tiszta református család szinte. A családok össze vannak teljesen keveredve” (középkorú magyar nő, Gődényháza). Mindezt a többségi nemzethez tartozó interjúalanyaink is megerősítették: „Az emberek megtanultak együtt élni. Ez nem egy nagy falu, de nemzetiségből van elég. Vannak ukránok, reformátusok is. Sose volt ezzel gond” (idős ukrán nő, Gődényháza).

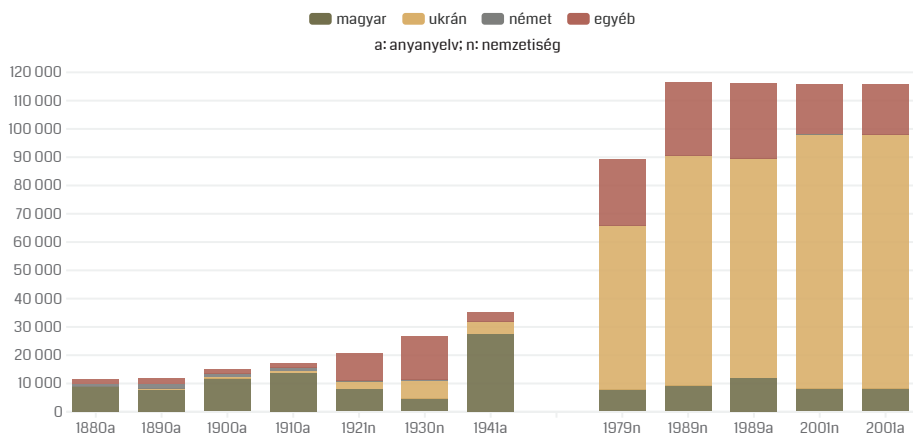
A város etnikai összetétele a hatalmi viszonyok változásával együtt alakult át (5. ábra). A magyar időszakban 70-80%-ban magyarok lakta település a csehszlovák időkben „csehszlovák” többségű lett, majd 1941-ben a magyarok, a második világháború vége óta pedig az ukránok alkotják a legnépesebb etnikai csoportot. A 20. század folyamán végbemenő drasztikus változások eredményeképpen 2001-ben mindössze 8124 fő vallotta magát magyar anyanyelvűnek és 7972-en (a város lakosságának mintegy 7%-a) magyar nemzetiségűnek, ám így is az ungvári volt a második legnagyobb magyar közösség a beregszászi után. Nap-

Ungvári utcakép

jainkra a SUMMA 2017 kutatás alapján a magyarok száma 5500 főre csökkent (Tátrai et al. 2018). Az ungvári magyarok jelentős része csak első vagy második generációs városlakó, akik a szovjet korszakban költöztek Ungvárra falusi, jellemzően tömb magyar környezetből.

5. ábra Ungvár etnikai szerkezetének átalakulása 1880–2001

A magyar népesség a városban szétszórtnan él, ezért bár oktatási, kulturális és érdekképviseleti intézményekkel jól ellátott, a magyar közösségi élet megszervezése, az eseményekre való eljutás nehéz és időigényes. Ungváron létezik magyar nyelvű római katolikus, református és görög katolikus gyülekezet is. A magyar nyelvű oktatási vertikum teljes és évszázados hagyó-

Az Ungvári Napocska Óvoda felújított épülete

mányra tekint vissza. Az alap-, közép- és felsőfokú oktatás a szovjet időkben is biztosított volt. 1990 után egy második magyar nyelvű képzést biztosító középiskola is nyílt, illetve 2010, főként 2014 után újabb magyar óvodai csoportok nyíltak. A két nagy érdekképviseleti-kulturális szervezet (a KMKSZ és az UMDSZ) mellett Ungvár kisebb kezdeményezések helyszíne is (pl. Magyar Értelmiségiek Kárpátaljai Közössége). Beregszász mellett Ungvár a kárpátaljai magyar kulturális élet másik központja. Figyelembe kell venni azonban, hogy Ungvár mint nagyváros egyébként is számtalan alternatívát kínál mind az oktatás, mind a kultúra terén.

Köszönhetően a város közigazgatási státuszának (megyeszékhely), a jelen lévő külföldi és belföldi beruházásoknak, valamint a sokszínű szolgáltatásoknak, a települést viszonylagos prosperitás jellemzi Kárpátalján belül. A bérek azonban így is elmaradnak a szomszédos Szlovákiában vagy egyéb visegrádi országokban megkereshető összegektől, az Euromajdant követően felerősödő munkamigráció nem áll meg, bár intenzitása némileg csökkent.

Fontos megemlíteni, hogy az elvándorlás mellett az utóbbi években bevándorlás is megfigyelhető, aminek forrása az egyetemre érkező, harmadik országbeli hallgatók, az Ukrajna belső területeiről, a Donbasz térségéből ideköltözők, illetve a hegyvidéki területekről beköltöző ukrán népesség. Továbbá megfigyelhető a szuburbanizáció is, amely a környező, egykor magyar többségű falvakban (pl. Órdarma, Minaj) növeli elsősorban az ukrán népesség számát.

Külföldi munkalehetőségeket hirdető tábla Ungváron

Érdekességként említhető, hogy amikor az elmúlt évek legfőbb változásairól kérdeztük interjúalanyainkat, Ungvár kapcsán többször hangzott el az alábbiakhoz hasonló vélemény: „Régen az utca nyelve az orosz volt. Ma már alig lehet orosz szót hallani, mindenki ukránul beszél, vagy pontosabban po násomu [helyi kárpátaljai nyelven]” (fiatal magyar nő, Ungvár). Mindezt interjúalanyaink az ukrán állam nacionalista törekvéseivel, azaz az ukrán nyelv propagálásával, továbbá a környező hegyvidéki településekről és a Donbaszból nagy számban beköltözőkkel hozzák összefüggésbe.

Az előző két vizsgálati terephez képest, amelyeket perifériaként, elmaradott térségekként lehet értelmezni, Ungvár egy gyökeresen eltérő világ, ahol a kárpátaljai átlagnál jóval könnyebben lehet helyben is boldogulni.

AZ ETNIKAI, NYELVI ÉS FELEKEZETI IDENTITÁS ÖSSZEFÜGGÉSEI

A vizsgált terepek előzőekben bemutatott etnikai statisztikáit jelentősen árnyalják a terepen tapasztalt sajátosságok. A kiválasztott települések többségén az etnikai, nyelvi és felekezeti törésvonalak nem esnek egybe, illetve az etnikai/nyelvi/nemzeti kategóriák értelmezésében jelentős eltérések tapasztalhatók. További jellemző a szituatív etnikai identitás, vagyis az, hogy az egyén a különböző helyzetekben identitásának más és más elemeit helyezi előtérbe.

Az általunk vizsgált terepek közül Gődényháza jól példázza a fenti jelenséget. Ezen a településen (és általában az ugoicsai nyelvhatár vegyes lakosságú településein) az etnikai identifikációban meghatározó szerepe van a vallásnak. Ugyan a helyiek azt mondják, ez egybeesik az etnikai határokkal, azonban megfigyeléseink alapján ez nem mindig van így. A helyi görög katolikus gyülekezet alapvetően ruszin gyökerű, akiknek nyelvi, és jelentős részben etnikai magyárosodása a 19. század végén gyorsult fel (Pilipkó 2007). Ugyanakkor a helyi reformátusok továbbra is fenntartották a szimbolikus határokat, ukránként/oroszként megnevezve az egyre inkább magyarrá váló görög katolikusokat (Keményfi 2004). Később, a csehszlovák időszaktól kezdve jellemző gyakorlat volt a görög katolikusok statisztikai leválasztása a magyar közösségről, arra hivatkozva, hogy ők elmagyarosított szlávok. Ráadásul 1945 után, amikor a görög katolikus egyházat megszüntették, a híveket az ortodox egyházba terelték. A magyar nyelvű görög katolikusok személyi igazolványában – csekély kivételtől eltekintve – az ukrán szerepelt kötelezően feltüntetett nemzetiségként. A helyi reformátusok ukránként hivatkoztak a görög katolikusokra, a felekezeti átjárhatóság (pl. vegyes házasság reformátusok és görög katolikusok között) korlátozott volt. Mindennek hatására formálódott a görög katolikusok önidentifikációja is. Napjainkban a református közösség gyakran ukránnak, esetleg magyar nyelvű (és nem magyar nemzetiségű, vagy simán magyar) görög katolikusnak minősíti a magyar anyanyelvű görög katolikusokat, és ők is sok esetben ukránként írják le magukat. Íme pár példa a helyiek erre vonatkozó elbeszéléseiből: „Nálunk úgy mondják: a görög az ukrán, a református az magyar. A szovjet időben a görög vallásúakat ukránoknak írták be. De a görögök magyar nyelvű ukránok. Én görög katolikus vagyok, de hát mi mindig magyarul beszéltünk otthon” (idős magyar nő, Gődényháza), vagy: „Mi magyarnak tartjuk magunkat és az úgy van, hogy ha református,

akkor magyar” (idős magyar nő, Gődényháza), vagy: „A görög katolikusok között is vannak magyarok. Hogy mondjam, ők nem magyarok... vagyis görögkatolikusok, csak egymás között magyarul beszélnek” (idős ukrán nő, Gődényháza).

Tovább árnyalja az „aki magyar, az református” alapvetést, hogy a gődényházi magyar közösség társadalmi-kulturális életét formáló lakosok („kovászberek”) között többen görög katolikusok. Emellett volt olyan vegyes házasságban élő református női interjúalanyunk, aki a görög katolikus liturgiát látogatja és annak a közösségnek az aktív tagja. Ennek okaként pedig azt említi, hogy az a közösség aktívabb és a liturgia időpontja alkalmasabb. Egy másik, görög katolikus adatközlő viszont épphogy a református gyülekezetbe jár, hogy együtt mehessen templomba a család. Másrészt magyarázatában elmondja, hogy amíg Magyarországon lehet valaki magyar akkor is, ha római katolikus, görög katolikus vagy református, addig „itt meg azt mondták, hogy ha református, akkor az a magyar” (középkorú ukrán nő, Tekeháza).

Fontos a közösségért tevékenykedő személyek („kovászberek”) szerepének kiemelése, akik felvállalják a helyi közösség képviseletét, megszervezését. Anyagi ellenszolgáltatás vagy érdek nélkül, munkaidőn túl, vagy nyugdíjasként segítenek a legkülönbébb egyéni és közösségi problémák megoldásában ötlettel, tanáccsal, jó szóval, odafigyeléssel. Szerepük elsősorban a falvakban és a kisvárosokban kiemelkedő. Gődényházán, Gyertyánligeten és Tekeházán ismerkedtünk meg ilyen önzetlenül a közösségért dolgozó emberekkel, főként nőkkel. Ugyanakkor például Nagybecskön – részben a magyar közösség kis létszáma, területi szétszórtsága, speciálisabb társadalmi összetétele miatt – az utóbbi időrig nem alakult ki szervezett magyar közösség. Alulról szerveződő események például Gődényházán a Szüreti bál, ami helyi nők összefogásában valósult meg felelevenítve egy korábban minden évben megrendezett népszerű eseményt. Hasonlóan alulról szerveződik a FELTISZA fesztivál is, amelyet minden évben más helyszínen rendeznek meg a Felső-Tisza-vidék magyarok által is lakott településein. Ungváron, méretéből fakadóan, a kovászberek szerepe intézményesül, azaz például a KMKSZ/UMDSZ veszi át ezeket a feladatokat. Szintén felülről, Magyarországon által indított kezdeményezés a Petőfi program, melynek keretében ösztöndíjasok végeznek közösségsszervező tevékenységet a szórványban.

A felekezeti és az etnikai identitás összefonódása azonban nem csak az ugoicsai nyelvhatár mentén, hanem a Felső-Tisza-vidéken is jellemző. Itt a római katolikus a magyar vallás, templomuk a magyar templom, függetlenül a hívek nyelvi kompetenciájától. Az önidentifikációban is a „magyarság” elsősorban a „római katolikusságot” jelenti (lásd még: Orosz 2007; Punykó 2007), reflektálva e közösségek heterogén (német, szlovák, magyar) gyökereire. Ugyanakkor szemben az ugoicsai nyelvhatárral, ahol a magyar anyanyelvűek száma meghaladja a magyar nemzetiségűekét, a Felső-Tisza vidéken pont fordítva jellemző, utalva a magyar származásúak előrehaladott nyelvvesztésére, nyelvi asszimilációjára. A Kárpát-medencei szórányvidékek többségében ez a jellemző. A vizsgált kárpátaljai területek közül ez a jelenség a legmarkánsabban Nagybocksón jelenik meg.

AZ ETNIKAI SZOCIALIZÁCIÓ SZÍNTEREI

Mint ahogyan az a módszertani bevezetőben is elhangzott, a kutatás fókuszában az etnikai szocializációt befolyásoló tényezők álltak, melyeket a család, a vallás és az oktatás témakörébe csoportosítva mutatunk be, interjúalanyaink véleménye és tereptapasztalataink alapján.

Család

Az általunk vizsgált településeken a magyarok többsége (vallásilag és etnikailag is) vegyes családban él. E vegyes családokban a kialakított normák, szokások, illetve a belső, családtagok közötti erőviszonyok alapvetően meghatározzák a nyelvi-etnikai és kulturális átörökítést. Főként a házastársak közti erőviszonyok szerepét hangsúlyozzuk, amely számos döntést, életmód- és szokásbeli sajátosságot befolyásol. Ilyen például a családban használt nyelv. Adott család nyelvi irányultságát alapvetően határozza meg az, hogy minden tag beszéli-e a másik nyelvét, hiszen a csak ukránul tudó családtag jelenlétében a család magyar tagjai is jellemzően ukránul beszélnek. További tényezőként említjük a család felekezeti orientációját, amely az esküvő szertartásának kiválasztásától, a gyermekek kereszteselésén át, az óvoda- és iskolaválasztásra is közvetlen hatást gyakorol. Mindezen egymásra épülő döntések alapvetően meghatározzák az utódok nemzetiségi orientációját (Kiss 2016).

A vegyes családban felnövő gyerekek nyelvi szocializációját a családon belüli erőviszonyok mellett leginkább az anya nemzetisége (anyanyelve) határozta meg, hiszen jellemzően az anya tölti a legtöbb időt a gyerekekkel. Napjainkban a nyelvi-etnikai-kulturális átörökítést a

Egy etnikailag vegyes házaspár síremlékei Gyertyánligeten

Magyar és ukrán nyelvű felirat egy gyertyánligeti síremléken

munkacélú elvándorlás is jelentősen befolyásolja. Ha egy vegyes házasságban a férfi a magyar, és házastársa nem beszél magyarul, akkor az apa tartós távollétében a gyermek valószínűleg a többségi (ukrán) nyelven fog szocializálódni. „Mennél tovább, annál nehezebben tudnak a gyerekek magyarul....Még ha az apa magyar is, de szinte biztos, hogy Csehországban van, így a gyerekekkel otthon csak ukránul beszélnek” (középkorú magyar nő, Gyertyánliget). Ebben az esetben felértékelődik a nagyszülők, elsősorban a magyar anyanyelvű nagymamák szerepe is a magyar nyelv és kultúra átadásában és átörökítésében.

Az etnikailag vegyes házasságok arányáról az elmúlt időszakra vonatkozóan a 2001-es népszámlálás és a SUMMA 2017 felmérés ad támpontot. Mindkét felmérés megerősíti, hogy a vegyes házasságok arányát leginkább a magyarok helyi aránya befolyásolja. Éppen ezért nem meglepő, hogy a szórványban a magyarok sokkal nagyobb hányada él vegyes házasságban, mint a tömbben. 2001-ben Kárpátalján a vegyes házasságban élő magyarok aránya 16%, jelentős különbséggel a tömb (11%) és a szórvány (42%) járásai és városai között (Molnár 2015). 2017-ig enyhe csökkenés következett be a vegyes házasságban élők arányában: a tömbben már csak 10%, a szórványban 41% élt vegyes házasságban (Tátrai et al. 2018). Bár a vizsgált terepeink többségén nem csak a vegyes nemzetiségű, de a vegyes felekezetű házasságot is vegyes házasságnak tekintették (vagy éppen azt tekintették kizárólagosan vegyes házasságnak), ezek alakulásáról az említett adatbázisok nem nyújtanak információt.

Interjúink alapján az is elmondható, hogy a vegyes családokban egymás vallási ünnepeit kölcsönösen megünnepelik, adott esetben eljárnak egymás templomába, tiszteletben tartják egymás szokásait, hagyományait. Több vegyes házasságban tapasztaltuk, hogy a felek már felnőtt fejjel tanulták meg egymás nyelvét. Sok esetben tudatosan döntöttek arról is, hogy a gyermekek mindkét nyelvet elsajátítsák (pl. az anya csak magyarul, az apa csak ukránul beszél hozzájuk). Arra is volt példa, hogy ukrán anya és magyar apa házasságából származó gyermekeket magyar nyelvű oktatást biztosító csoportba adták, máskor az ukrán nemzetiségű apa teljesen elhagyta az ukrán nyelvű beszédet és magyar egynyelvű lett a család. Az ilyen példák értékelésénél azonban fontos figyelembe venni, hogy (1) a családi összejövetelek túlnyomórészt ukrán nyelven zajlanak, mivel általában az ukrán családtagok nem beszélnek magyarul. (2) Az ukrán az államnyelv (a szórványban egyben a környezeti nyelv és a presztízisnyelv is), amelynek minél magasabb szintű elsajátítása sok szülő vélekedése szerint a gyermek jövőbeni sikeres életpályájához elengedhetetlen. Sőt, az asszimiláció szempontjából leginkább előrehaladott vizsgálati terepünkön, Nagybocksón „*már nemcsak azok beszélnek ukránul, akik vegyes családokban élnek, hanem a magyar családok is. Az unokák már nem beszélnek magyarul ezekben a családokban sem*” (középkorú magyar férfi, Nagybocksó).

Egyházi élet, felekezetiesség

A kárpátaljaiak életében az Istenben való hit és a vallásgyakorlás sok szempontból meghatározó tényező, úgy az egyének, mint a családok és a közösség életében. Az egyházi intézmények és az egyház mint szervezet sokrétűen vannak jelen a magyar szórványok életében is. Nemcsak a közösségi élet és a magyar nyelvhasználat (olykor kizárólagos) színtereit teremtik meg a szórványban, hanem komoly szerepet játszanak oktatási és szociális szempontból is.

Kárpát-medencei összevetésben is feltűnő, hogy a kárpátaljaiak körében az értékek hierarchiájában az Istenbe vetett hit, a család és a békés világ után, fontos pozíciót foglal el (Molnár, Orosz 2007). A SUMMA 2017 kutatás alapján a kárpátaljai magyar szórványon belül a római katolikus felekezetűek alkotják a legnépesebb csoportot (43%). A reformátusok (40%) és görög katolikusok (9%) alulreprezentáltak a tömbhöz képest. A vegyességet jól szemlélteti viszont az ortodoxok viszonylag magas (5,5%-os) aránya a magyarok között.

A szórványban különösen igaz, hogy az egyházak a hívek egyéni lelki és hitéleti gondozása mellett a közösség megtartásában is alapvető fontosságúak. „A templom az egy hely, ahová nem kell vinni az embereket” (középkorú magyar nő, Gyertyánliget). Különösen a kisebb települések (falvak, kisvárosok) lakóinak életében a mise/istentisztelet/liturgia, az egyéb egyházi események (pl. búcsú) és ünnepek (Karácsony, Húsvét, keresztelők, betlehemezés: utóbbi kiemelten Gyertyánligeten, lásd: Ilyés 2005; Panykó 2007) lényegében a legfontosabb közösségi események, találkozási lehetőségek.

Keresztelő Gyertyánligeten

A vegyes családok tagjai sokszor a magyar és az ukrán gyülekezeti alkalmakra is ellátogatnak, akár felváltva. Ugyanakkor adatközlőink szerint a legtöbb gyülekezetben a kitelepedés és az ideiglenes migráció következtében jelentősen csökkent a templomjárók száma.

Először a Felső-Tisza-vidék egyes szórványközösségei körében – például a nagybocskói római katolikusok esetében – a templom az utolsó nyilvános magyar nyelvhasználati színtér. Ezen településeken megfigyelhető, hogy a magyar nyelv mintegy szakrális nyelvvé vált (Ilyés 2005; Orosz 2007; Panykó 2007), azaz a templomon belül egymással még magyarul

beszélők a templomon kívül már átváltak ukránra (vagy annak helyi dialektusára), illetve hogy a – vegyes házasságból, sőt a nagyvárosokban homogén ukrán családból származó – fiatalabb hívek valójában már nem értik a magyar nyelvet vagy hiányos a nyelvtudásuk. Ezzel párhuzamosan a templomban magyarul már csak a régi falfestések vannak írva, miközben a mindennapi, praktikus információk kiírásának nyelve ukrán.

Magyar nyelvű felirat és ukrán nyelvű hirdetések a gödényházi görög katolikus templomban

A magyarul nem, vagy rosszul beszélő hívők megtartására az egyházak terepenként különböző stratégiákat alkalmaznak. Az egyik gyakorlat a külön ukrán és magyar gyülekezet megszervezése. Ilyen ukrán nyelvű református és római katolikus gyülekezet működik többek között Ungváron. Ebben az esetben az egyházi alkalmakat külön időpontban szervezik; a református egyháznál például úgy, hogy a magyar nyelvű szertartás „védett”, azaz a legfrekvenciáltabb időpontra kerül. A református egyház álláspontja szerint, amely nemzeti egyháznak tekinti magát, a nyelvek nem keverednek az istentiszteleten: „De a nemzeti megközelítés az olyan, hogy a magyarnak magyarul, az ukránnak ukránul. [...] Ameddig egy magyar van, annak magyarul kell szolgálni. És ha ukrán, annak ukránul” (református egyházi személy, Ungvár).

hónapban 2-3 alkalommal a Miatyánk magyarul hangzik el, és vannak olyan énekek, amelyeket mindkét nyelven elénekkelnek. Az itt szolgáló atya fontosnak tartja az elődje által bevezetett szokás továbbvitelét, hogy „mindenki érezze, hogy ő is fontos”. Ugyanakkor a vizsgált településeken mindhárom egyház képviselői megerősítették, hogy a misén/istentiszteleten/liturgián kívüli egyházi eseményeken (pl. keresztelő, temetés) a kétnyelvűség a jellemző.

A helyi vallási, etnikai viszonyok alakulását jól szemléltetheti egy-egy település temetőjének nyelvi tájképe. A vizsgált települések temetőiben sétálva azt tapasztaltuk, hogy nem ritka, hogy azonos családnevekkel rendelkező, vélhetően összetartozó sírokon hol magyar, hol ukrán felirat hirdeti a feltámadást. Sok esetben az is jellemző, hogy a magyar feliratban hibákat fedezhet fel a szemlélődő, ami utalhat arra, hogy a helyiek közül egyre kevesebbeknek adatott meg az intézményes magyar nyelvű oktatás lehetősége, ahol a helyesírás szabályait elsajátíthatták volna.

Sírfelirat Gyertyánligeten

2011-ben a beregszászi Lehoczky Tivadar Társadalomkutató Intézet végzett nagyszabású kutatást a Felső-Tisza-vidék és Kárpátalja északnyugati járásaihoz tartozó települések temetőinek digitális feltérképezésével. A Nagybereznai, Szolyvai és a Volóci járás településeinek temetőiben örökítették meg és helyezték digitális térképre a magyar vonatkozású sírfeliratokat, ezzel megakadályozva, hogy a településeken egykor élt jelentős magyar lakosság emléke – a helyhiány vagy egyéb okok miatti rátemetkezés következtében – teljesen a feledésbe merüljön (Magyar síremlékek 2011).

A szórványban működő egyházak a hittan órák révén az oktatásban, a magyar nyelv megőrzésében is szerepet vállalnak. Emellett az egyházi alapítású oktatási intézmények (pl. a Técsői Magyar Tannyelvű Református Líceum) a bentlakás biztosításával sokat tesznek a szórvány magyar nyelvű oktatásáért. Továbbá az ukrán elemi iskolákban a római katolikus egyház indított magyar osztályokat, amelyek egy része (például Rahón és Kőrösmezőn) azóta kinötte magát állami fenntartású iskolák magyar osztályaivá. Részben az oktatási tevékenységhez sorolhatók az egyházak

által fenntartott óvodák is, ahol a magyar nyelv terepenként változó mértékben van jelen. A Katolikus Karitásztól a Felső-Tisza-vidéken alapított és fenntartott óvodák szociális szerepe sok tekintetben fontosabb, mint nevelési intézmény mivolta: *„Nagyon fontos látni, hogy milyen nyomorúság volt itt 15-20 éve. Tehát szociális céllal indítottuk be ezeket az óvodákat, épp ott voltak az elsők: Aknaszlatina, Nagybocksó és Gyertyánliget”* (római katolikus egyházi személy, Munkács). Ez a helyzet másfél évtized alatt mit sem változott, így ma is érvényes Ilyés Zoltán (2005: 73) megállapítása *„Ezek az óvodák – a nem elhanyagolható magyar állami és alapítványi támogatás ellenére – nem magyar, és nem katolikus óvodák. A szülők többsége ukrán, a magyar szülők gyermekeikkel otthon nem vagy alig beszélnek magyarul.”* Napjainkban is a gyermekek háromszori étkezése, a fűtött helyiségek, a jó foglalkozási körülmények mind olyan tényezők, amelyek vonzóvá teszik a Karitásztól fenntartott óvodákat az egész közösség számára. Gyertyánligeten például az óvoda konyhája ingyenkonyhaként is üzemel, ahol tanítási napokon egy tucat rászoruló gyermek kaphat meleg ételt.

Oktatás

A formális oktatás kiemelten fontos szerepet játszik az etnikai szocializációban, hiszen a már említett család és egyház mellett, a nyelv és kultúra átadásának kiemelt színhelye. Amíg Kárpátalján néhány évvel korábban a magyar tannyelvű intézmények küzdöttek a fennmaradásért, hogy elégséges számú gyermeket tudjanak beiskoláztatni (Ferenc 2013; Ferenc, Séra 2012), addig interjúalanyaink véleménye szerint jelenleg túljelentkezés van a magyar tanítási nyelvű óvodai csoportok és iskolai osztályok többségébe.

A magyar óvodákba az utóbbi években komoly túljelentkezés mutatkozik, ezért a bekerülésnél sokat számít a személyes kapcsolat, ismeretség. Több interjúalanyunk is úgy nyilatkozott (főként Ungváron), hogy jelenleg az a biztos, ha már születésekor beiratják a gyermeket az óvodába, hogy biztosítsák a helyét. A 2018/19-es tanévben a tekeházi református óvodában a református – így a helyi viszonyok között magyarnak tekintett – gyermekek felvételét követően a megmaradó helyekre jelentkező görög katolikus magyar gyermekek nem feltétlenül élveztek elsőbbséget az ukrán családból érkezőkkel szemben. Itt végül a tanév előtt sorshúzással döntötték el, hogy kit vegyenek fel. Gyertyánligeten és Nagybocksón elsősorban a római katolikusnak keresztelt gyerekekkel igyekeznek feltölteni a csoportokat.

A gyertyánligeti Páduai Szent Antal Katolikus Óvoda kis növendékei

A jelenség magyarázatául szolgál, hogy egyrészt 2010-ben törvényt hoztak Ukrajnában az iskolába lépés előtti legalább egy év kötelező óvodáztatásról, anélkül hogy a férőhelyeket bővítették volna (Cserniczkó 2013). Másrészt a túljelentkezéseket magyarázza az is, hogy megnőtt a magyar nyelv iránti kereslet a vegyes és az ukrán családok körében. A helyi társadalmi-gazdasági viszonyok rosszabbodásával és a 2011 óta elérhető egyszerűsített honosítással járó előnyökkel összefüggésben (magyar útlevétellel megnyílik a lehetőség az Európai Unió területén munkavállalásra, lásd: Tátrai et al. 2016) a szülők egy része kitörési stratégiát lát a magyar nyelvtanulásban (Beregszászi 2016). Ahogy egy adatközlőnk fogalmazott: „A szülő érdekek alapján működik. Tehát most neki az az érdeke, hogy a gyereke megtanuljon magyar nyelven, mert hátha akkor majd Magyarországra ki tud kerülni tanulni, és ugye ott az élete majd európai szinten zajlik tovább” (középkorú magyar tanár, Ungvár). Külön kiemelendő, hogy most azok a magyar vagy vegyes házasságban élő szülők is magyar nyelvű oktatási intézménybe adják a gyermeküket, akik korábban nem így tettek: „Azok a magyarok, akik korábban nem tanították meg magyarra a gyerekeiket, most újra felfedezik a gyökereiket” (középkorú magyar tanár, Nagyszőlős).

A magyar nyelv tanulása iránti igény az elmúlt 5-6 évben egyre erősödött Kárpátalján. A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola 2016-ban indított magyar állami támogatással magyar nyelvtanfolyamokat megye-szerte. Ekkor 13 járásban, 45 településen indult el a tanfolyam több mint 2000 fő részvételével. A helyszínek kiválasztásakor a szórványtelepülések élveztek előnyt: olyan helyeken szerveztek tanfolyamot, ahol a magyar lakosság aránya 20 százalék körüli vagy az alatt van. Fontos célként definiálták a kezdeményezők, hogy Kárpátalja olyan magyarok lakta településein is lehetőséget biztosítsanak a magyar nyelv tanítására és használatára, ahol nem működnek magyar tannyelvű iskolák, de élnek magyar nemzetiségű emberek. 2019-ben a tanfolyamok ötödik turnusát zárták, amelyen több mint 21 000 gyermek és felnőtt vett részt. A legtöbben az ungvári, a nagyszőlősi és a munkácsi járásból származnak. A kurzusra jelentkezők többsége eljut a tanúsítvány megszerzéséig, mintegy 30%-os lemorzsolódás jellemző (Váradí 2018). A magyar mint idegen nyelv oktatásának Kárpátalján nem voltak hagyományai korábban, módszereit tekintve pedig eltér a magyar mint anyanyelv oktatásától: a hatékonyság növelése érdekében a tankönyvek, tantervek kidolgozása megkezdődött, valamint az erre szakosodott tanárok képzése is elindult (Beregszászi 2016). Vizsgálati terepeinken a magyar nyelvoktatás informális keretek között is zajlik. Ezeknek az informális foglalkozásoknak a célja a magyar iskolába íratott nem magyar anyanyelvű gyerekek korrepetálása, felnőttek esetében pedig a magyar állampolgárság megszerzéséhez vagy valamely magyarországi pályázat benyújtásához elegendő nyelvtudás elsajátítása. E nyelvtudás szintjét egyébként sem a 2001-es státustörvény, sem a 2010-es egyszerűsített honosításról szóló törvény nem konkretizálja, ezért a magyar anyanyelvű (egynyelvű) nyelvi norma szemszögéből nézve a magyar szórványra, illetve a nem magyar anyanyelvűekre jellemző, hiányos magyar nyelvi kompetenciával is törvényesen szerezhető magyar igazolvány és/vagy magyar állampolgárság.

Adatközlőink körében általános volt az a vélekedés is, hogy különösen a magyar állami finanszírozású óvodafejlesztési program keretében megújult, részben vagy egészben magyar oktatási nyelvű intézmények modernebbek és jobban felszereltek, mint az állami fenntartásúak. Ez alatt értendő például, hogy télen is megfelelően tudják fűteni a helyiségeket, és a szülőktől sokkal kevesebb vagy semmilyen plusz anyagi hozzájárulást nem kérnek (pl. osztálypénzre, pedagógusoknak ajándékra, stb.). A magyar nyelvű intézményekbe beiskolázott

gyermekük után járó Oktatás-Nevelési Támogatás (hózzávetőleg 22 000 HUF gyermekenként) főként a periférikus, szegényebb településeken jelent további ösztönző tényezőt arra, hogy a szülők oda írássák gyermeküket. A gazdaságilag jobb helyzetben lévő Ungváron az általunk megkérdezett, helyben jövedelemmel rendelkező, középosztálybeliként leírható szülők döntését viszont ez nem befolyásolta. Több iskolában említették azt is, hogy a magyar intézmények kulturáltabbak, és elfogadóbb a légkör.

A fenti tényezők következtében a magyar óvodákba egyre nagyobb számban érkeznek vegyes házasságokból, illetve homogén ukrán családokból származó gyerekek is – bár a Felső-Tisza-vidéken már a magyar óvodák 1989-es megnyitása óta jellemző, hogy a magyar nemzetiségű gyerekek csak az összes óvodás kevesebb mint felét teszik ki (Gabóda 2007). Így általános jelenség, hogy az óvodába érkező gyerekek jelentős része nem vagy alapszinten beszél csak magyarul. A nyelvileg vegyes összetétel miatt a magyar óvodai csoportokban a gyakorlatban nem tud megvalósulni a csak magyar nyelvű nevelés. A szórványban külön probléma, hogy csak olyan pedagógus alkalmas a feladatra, aki kiegyensúlyozott ukrán–magyar kétnyelvű. Mivel Kárpátalja-szerre súlyos pedagógushiánnyal szembesülnek az iskolák, a szórványban oktatni alkalmas pedagógusok rekrutálása nehéz feladat (mert például a tömbből származó, magyar nyelvű pedagógusképzésben részt vett pedagógusokat, akiknek ukrán tudása rendszerint nem elégséges, nem tudják alkalmazni).

Ungváron, ahol sok oktatási intézmény közül lehet választani, több szülő is úgy nyilatkozott, hogy számukra az a fontos, hogy a gyermek megtanuljon magyarul, azonban ezt a magyar óvodai csoportokban nem látják biztosítva, hiszen azokban az ukrán nyelv dominál. Ahogy egyikük fogalmazott: „... *a gyerek magyar oviba járt, ahol sikeresen megtanult ukránul*” (fiatal magyar nő, Ungvár).

A nyelvi keveredés a magyar iskolákra is igaz, ami azzal jár, hogy a tanítási idő jelentős része a magyar nyelv tanítására, a magyarul nem beszélők felzárkóztatására megy el, „... *így a magyarok hátrányba kerülnek, mert kevesebbet foglalkoznak velük, kevesebb idő jut rájuk*” (fiatal magyar nő, Ungvár). A nem magyar anyanyelvű gyerekek és szüleik megjelenése az iskolában azt is jelenti, hogy a gyakorlatban a folyosó nyelve sok esetben az ukrán és a szülői értekezleteken is van, hogy átváltanak ukránra. Elsősorban Ungváron találoztunk olyan magasabb státuszú, jobb életkörülmények között élő magyar szülőkkel, akiknek az etnikai identitás átadása nagyon fontos, de a minőség jelenti a legfontosabb szempontot. Ők úgy vélekednek, a nyelvi keveredés miatt a magyar iskolákban nem azt kapják, amire vágnak: ezért többen ukrán elemibe vagy általános iskolába íratják gyermeküket, majd órák után, családi és magánfoglalkozások keretében tanítják őket magyar nyelvre és kultúrára.

Már az óvodai tannyelvválasztásnál is szempont lehet a folytonosság kérdése: vagyis az, hogy van-e lehetőség a későbbiekben helyben magyar elemibe íratni a gyereket, megkímélve őt attól, hogy 6 évesen nyelvet kelljen váltania. A vizsgált terepeink közül azonban csak Ungvár kínál könnyen elérhető lehetőségeket a magyar nyelvű oktatás teljes vertikumában. Gyergyánligeten és Gődényházán a független Ukrajna időszakában pár évig működött magyar elemi iskola, ma azonban már utaztatni kell a gyereket (Aknaszlatinára, Nagyszőlősrre) a magyar nyelvű iskolába. Mind Gődényháza, mind Nagybocksó és Gyertyánliget esetében a magyar iskola elérése nehézkes, utóbbiból – tekintve, hogy megszűnt a menetrendszerinti helyközi közlekedés és nincs iskolabusz – szinte lehetetlen, vagy legalábbis aránytalanul nagy anyagi, energia- és időráfordítást jelent az ingázás, amit sokan nem is engedhetnek meg maguknak.

KÖVETKEZTETÉSEK

Írásunkban arra tettünk kísérletet, hogy a 2018-ban és 2019-ben a kárpátaljai magyar szórványban végzett terepi kutatásaink során gyűjtött rendkívül gazdag és szerteágazó anyagot, ismeretet, továbbá élményt, benyomást mind makroszinten, az asszimiláció szempontjából, mind mikroszinten, a hétköznapi élethelyzeteket tekintve ismertessük.

A szórványhelyzet, így a kárpátaljai magyar szórványé is – a közösség viszonylag alacsony lélekszáma, a települések vegyes etnikai jellege miatt – megsokszorozza a többségi nemzettel való találkozási felületet, ami mindig asszimilációs helyzetet teremt. A szórványban különösen igaz, hogy „a kisebbségi helyzetből következő aszimmetria folytán természetesen a [...] választások a többség irányába gravitálnak, ami a magyar közösség szempontjából demográfiai, kulturális és intézményes erőzőként jelentkezik” (Kiss 2016: 81). Azonban, amint arról a statisztikai adatok is tanúskodnak, az asszimiláció mértéke a kárpátaljai magyar szórványban alacsonyabb, mint a többi Kárpát-medencei szórványközösségben (lásd: Tátrai 2017). Mindez a kárpátaljai helyzet specialitását, a kiegyensúlyozottabb többség-kisebbség viszonyát tükrözi. Ennek okai leginkább az Ukrajna és Magyarország közötti gazdasági különbségekben, illetve a magyar nemzetpolitika révén elérhető kedvezményekben keresendők, amelyek következtében az elmúlt években megnőtt a magyar nyelv presztízse.

A kárpátaljai szórványban a nyelvhasználati, asszimilációs és etnikai szocializációs mintázatok terepenként eltérők, leginkább a magyar közösség nagysága és helyi lakosságon belüli aránya alakítja. A szórványon belül a legfontosabb törésvonalnak a falu-város kettősség tűnik: a városi szórvány a legtöbb jellemző mentén máshogy írható le, mint a falusi vagy kisvárosi szórványok. Fontos különbség még a tömbtől való távolság is, így a Felső-Tisza-vidéken a nyelvcsere, az asszimiláció előrehaladottabb, mint a nyelvhatár vidékén, illetve a nagyvárosokban.

A magyar nyelvhasználat szinterei terepenként változóak, de összefoglalóan megállapítható, hogy a köztereken, illetve hivatalokban az ukrán nyelv dominál – a Felső-Tisza vidéken pedig már a magyar családokban is egyre nagyobb a szerepe. Nagyvárosi sajátosság, hogy bár ugyanúgy aszimmetrikus a nyelvhasználat, és ugyanúgy alig jelenik meg a magyar nyelv a nyilvános térben, a magyar rendezvények, média, szolgáltatások szélesebb köre alakult ki, amely kiterjedtebb nyelvhasználati lehetőséget biztosít.

Utóbbi gondolat nyomán külön hangsúlyozni kívánjuk a közösségi élet szerepét a szórványban élők mindennapjaiban. Elsősorban a falvakban és kisvárosokban tapasztalható, hogy a közösségi élet a templomra korlátozódik, viszont egy-egy kiemelkedő eseménynek (bál, fesztivál) fontos közösség-összetartó, identitásformáló hatása van. Ezen

események meglepte sokszor egy-egy helyi ember tevékenységén múlik, ami rávilágít a „kovászemberek” kulcsfontosságú szerepére mind a közélet, mind a magyar intézmények szervezésében és fenntartásában.

Az etnikai szocializációt alapvetően befolyásoló intézmények (család, iskola, egyház) közül leginkább az egyház tölti be azt a szerepet, ami a magyar etnikai identitás továbbörökítéséhez szükséges. A templom sokszor a magyar nyelvhasználat utolsó nyilvános színtere, továbbá falusi terekben a felekezeti hovatartozás egyben az etnikai identitás meghatározó pillére. Ezen terepeken sokan, akik már nem tudnak magyarul, magyar nemzetiségűnek tartják magukat, mert „magyar” templomba járnak. Ez a statisztikákban is leképződik, hiszen például a Felső-Tisza-vidéken a magyar nemzetiségűek száma jelentősen meghaladja a magyar anyanyelvűekét.

A vizsgált településeken a családokat a fokozódó vegyesség jellemzi, avagy ahogy a legtöbb terepen megfogalmazták: „össze vagyunk keveredve”. A vegyes házasságon belüli döntéseket (családon belül használt nyelv, gyerek felekezete, iskolázás nyelve) strukturális tényezők (az adott település/térség etnikai viszonyai, a magyar nyelv hasznossága, presztízse, a magyar oktatási intézmények elérhetősége) és a házasságon belüli erőviszonyok határozzák meg. Az etnikai szocializáció korábbi mintázatait jelentősen befolyásolja a sokszor gazdasági szükségszerűségből kialakuló, egyszülős vagy akár szülők nélküli családmodell terjedése. Ezen családokban a nagyszülők etnikai szocializációban játszott szerepe felértékelődik.

A magyar oktatási-nevelési intézményeket, a családokhoz hasonlóan, a fokozódó vegyesség jellemzi – a tanulók magyar nyelvi kompetenciáját tekintve. A tanulói szám növekedése, az ukrán nyelvű diákok megjelenése bár biztosítja ezen intézmények fennmaradását, de egyben a magyar nyelv háttérbe szorulását eredményezi. Mindezek jelentős hatással vannak/lehetnek az etnikai szocializáció folyamatára is. Ugyanakkor fontos leszögezni, hogy önmagában a magyar nyelvű oktatás még nem garancia a magyar nyelv megtartására; viszont ha a magyar nyelv kilép a családból és az óvodából/iskolából, és különféle társas helyzetekben (pl. barátokkal) lehet használni, annak pozitív hatása van a nyelv fennmaradására (Papp Z. 2015).

A szórvány asszimilációs mintázatainak bemutatása mellett azonban nem győzzük hangsúlyozni, hogy terepi tapasztalataink alapján a hétköznapi problémák (pl. elvándorlás, a munkaerőhiány, a kilátástalan jövő, a közösségi élet eróziója) és a boldogulási stratégiák keresése felülírják az etnikai-nyelvi kérdéseket, mintegy megerősítve azt, hogy a társadalmi élet a szórványban sem alapvetően/kizárólag etnikai meghatározottságú.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Bárdi N., Tóth Á. (szerk.) (2011): Asszimiláció, integráció, szegregáció. Párhuzamos értelmezések és modellek a kisebbségkutatásban. Argumentum – MTA Kisebbségkutató Intézet, Budapest, 381 p.
- Beregszászi A. (2016): A magyar mint idegen nyelv oktatása Kárpátalján: elméleti kérdések és gyakorlati problémák. THL2 a magyar nyelv és kultúra tanításának szakfolyóirata, 11 (1–2), pp. 65–69.
- Biczó G. (2000): Megjegyzések Vetési László: Szórványstratégia – nemzetstratégia című tanulmányához. Magyar Kisebbség 6 (3), oldalszám nélkül (Letöltés helye: <https://epa.oszk.hu/02100/02169/00016/pdf/000301.pdf>).
- Biczó G. (2005): A szórványkérdés transznacionális dimenziói és a magyar szórványkutatás. In: Ilyés Z., Papp R. (szerk.): Tanulmányok a szórványról. Gondolat – MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézet, Budapest, pp. 21–42.
- Bodó B. (2009): Szórvány és nyelvhatár (Tanulmányok). Kisebbségkutatás könyvek. Lucidus Kiadó, Budapest, 247 p.
- Cserniczkó I. (2013): Államok, nyelvek, államnyelvek. Nyelvpolitika a mai Kárpátalja területén (1867–2010). Gondolat Kiadó, Budapest, 568 p.
- Domokos V. (2005): Etnikai és felekezeti elhatárolódás a naptárváltás tükrében. In: Beregszászi A., Papp R. (szerk.): Kárpátalja. Társadalomtudományi tanulmányok. MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézet – II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, Budapest – Beregszász, pp. 30–55.
- Fedinec Cs. (2017): Hány óra van Kárpátalján? Néprajzi látóhatár: a Győrffy István Néprajzi Egyesület folyóirata, 26 (1–4), pp. 224–235.
- Ferenc V. (2013): Nyelvet tanulni, továbbtanulni, „létesülni” – többségi iskolaválasztási stratégiák Beregszászban. Kisebbségkutatás, 22 (4), pp. 98–121.
- Ferenc V., Séra M. (2012): Iskolaválasztás Kárpátalján. Kisebbségkutatás, 21 (3), pp. 473–513.
- Gabóda É. (2007): A felső-Tisza-vidéki magyar tannyelvű óvodák helyzete a kataszteres adatbázis tükrében. In: Orosz, I. (szerk.): Magyarok a Tisza-forrás környékén. A felső-Tisza-vidéki magyarok anyanyelvi-oktatási helyzete egy kutatás tükrében. PoliPrint, Ungvár, pp. 82–92.
- Gesztai Zs. (2001): Mi és a mások. Felekezetek közötti konfliktus és vallási identitás Tiszabökényben. Tabula, 4 (1), pp. 34–59.
- Gönczi A. (2007): Ruszin skizmatikus mozgalom a XX. század elején. PoliPrint – II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, Ungvár – Beregszász, 140 p.

- Hutterer É. (2007): A Felső-Tisza-vidék magyarságának hitélete, kulturális, nyelvi és néprajzi állapota egy empirikus vizsgálat alapján. In: Orosz I. (szerk.): Magyarok a Tisza-forrás környékén. A felső-Tisza-vidéki magyarok anyanyelvi-oktatási helyzete egy kutatás tükrében. PoliPrint, Ungvár, pp. 66–81.
- Ilyés Z. (2005): Szórványkutatás, szórványértelmezés. Megjegyzések a Kárpát-medence szórványközösségeinek társadalomtudományi vizsgálatához. In: Ilyés Z., Papp R. (szerk.): Tanulmányok a szórványról. Gondolat Kiadó – MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézet, Budapest, pp. 64–77.
- Keményfi R. (2004): Földrajzi szemlélet a néprajztudományban: etnikai és felekezeti terek, kontaktzónák elemzési lehetőségei. Kossuth Egyetemi Kiadó, Debrecen, 351 p.
- Keményfi R. (2005): A többretegű „szórvány” kifejezés a kisebbségkutatásban. In: Ilyés Z., Papp R. (szerk.): Tanulmányok a szórványról. Gondolat Kiadó – MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézet, Budapest, pp. 78–90.
- Kiss T. (2016): Asszimiláció és határ-megerősítés. Vegyes házasságok és a vegyes családokon belüli etnikai szocializáció Erdélyben. In: Apró I. (szerk.): Média és identitás 2. Nemzeti Média- és Hírközlési Hatóság Médiatanács Médiatudományi Intézete, Budapest, pp. 47–88.
- Magyar síremlékek nyomában Vereckétől Szolyváig. Magyar vonatkozású sírok feltárása Kárpátalja északnyugati járásainak településein. Lehocky Tivadar Intézet, 2011. (Letöltés helye: <http://www.lehoczkyintezet.uz.ua/kutatasok/tk2012/index.htm>).
- Magyarellenes megnyilvánulások Ukrajnában 2014–2018. A KMKSZ és a Lehoczky Tivadar Társadalomtudományi Kutatóközpont által indított Kisebbségfigyelő Monitoring c. kutatás összefoglalója, 2019. (Letöltés helye: <https://docplayer.hu/107838666-Magyarellenes-megnyilvanulasok-ukrajnaban.html>)
- Márku A. (2019): A magyar mint (második) idegen nyelv oktatása a kárpátaljai iskolákban: tantervek. In: Csernicskó I., Márku A. (szerk.): A nyelvészet műhelyeiből. Autdor-Shark, Ungvár, pp. 165–178.
- Molnár E., Orosz I. (2007): Kárpát Panel – Kárpátalja gyorsjelentés 2007. In: Papp Z. A., Veres V. (szerk.): Kárpát Panel 2007. Gyorsjelentés, A Kárpát-medencei magyarok helyzete és perspektívái. MTA Kisebbségkutató Intézet, Budapest, pp. 185–243.
- Molnár J. (2015): Etnikailag vegyes házasságok a kárpátaljai magyarok körében. In: LIMES: A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola tudományos évkönyve II, Beregszász, pp. 51–62.
- Orosz I. (2001): Anyanyelvi/anyanyelvű oktatás szórványban. Kárpátaljai helyzetkép. Regio, 12 (4), pp. 159–180.

- Orosz I. (2007): Szórványok anyanyelvi/anyanyelvű oktatásának helyzete Kárpátalján a XXI. század elején. In: Orosz I. (szerk.): Magyarok a Tisza-forrás környékén. A felső-Tisza-vidéki magyarok anyanyelvi-oktatási helyzete egy kutatás tükrében. PoliPrint, Ungvár, pp. 10–44.
- Papp Z. A. (2015): Oktatás a (nyelv)határon: közelkép a kárpátaljai magyar szórványoktatásról. *Kisebbségkutatás*, 24 (3), pp. 129–151.
- Pilipkó E. (2007): Ütköző identitások. Intermix Kiadó, Ungvár – Budapest, 187 p.
- Punykó M. (2007): "Ez egy érzés, hát mégis, hogy magyarul!" A Felső-Tisza-vidék kárpátaljai részének helye és szerepe a magyar kultúrkörben. In: Orosz I. (szerk.): Magyarok a Tisza-forrás környékén. A felső-Tisza-vidéki magyarok anyanyelvi-oktatási helyzete egy kutatás tükrében. PoliPrint, Ungvár, pp. 45–65.
- Séra M. (2013): Magyarok a szórványban a többségi oktatásban (interjúzás tapasztalatai Beregrákoson). *Kisebbségkutatás*, 22 (4), pp. 122–136.
- Szilágyi N. S. (1997): A szórványmagyarság: probléma vagy ürügy? In: Szilágyi N. S.(szerk.) *Mi egy más: Közéleti írások*. Kalota Könyvkiadó, Kolozsvár, pp. 476–494.
- Tátrai P. (2017): A Kárpát-medencei magyar szórványok településszerkezete és főbb demográfiai jellemzői. *Kisebbségi Szemle*, 2 (1), pp. 7–31.
- Tátrai P., Erőss Á., Kovály K. (2016): Migráció és versengő nemzetpolitikák Kárpátalján az Euromajdan után. *Regio*, 24 (3), pp. 82–110.
- Tátrai P., Molnár J., Kovály K., Erőss Á. (2018): A Kárpátaljai magyarok lélekszáma és a népesedésüket befolyásoló tényezők a SUMMA 2017 felmérés alapján. *Kisebbségi Szemle*, 3 (3), pp. 7–31.
- Váradai N. (2019): Ismét magyar és ukrán nyelvtanfolyamok valósulnak meg Kárpátalja-szerte a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola szervezésében. (Letöltés helye: <http://kmf.uz.ua/hu/ismet-magyar-es-ukran-nyelvtanfolyamok-valosulnak-meg-karpatalja-szer-te-a-ii-rakoczi-ferenc-karpataljai-magyar-foiskola-szervezeseben/>).

MELLÉKLETEK

1. melléklet: A kutatás során szórványtelepülésként definiált települések és adottságaik

Sorszám	Magyar név	Ukrán név	Közigazgatási egység (v.- város, j. - járás)	Összlakosság, 2001	Magyar nemzetiségűek száma, 2001	Magyar anyanyelvűek száma, 2001	Magyar nemzetiségűek aránya, 2001 (%)	Magyar anyanyelvűek aránya, 2001 (%)	Anyanyelv/ nemzetiség hányadosa
1	Ungvár	Ужгород	Ung. v.	115568	7972	8124	6,9	7,0	101,9
2	Baranya	Баранинці	Ung. j.	1609	69	63	4,3	3,9	91,3
3	Felsődomonya	Оноківці	Ung. j.	2187	43	39	2,0	1,8	90,7
4	Kereknye	Коритняни	Ung. j.	1596	68	51	4,3	3,2	75,0
5	Ketergény	Розівка	Ung. j.	1348	222	214	16,5	15,9	96,4
6	Kincses	Кінчеш	Ung. j.	328	82	67	25,0	20,4	81,7
7	Minaj	Минай	Ung. j.	3088	402	416	13,0	13,5	103,5
8	Órdarma	Сторожниця	Ung. j.	2623	173	198	6,6	7,6	114,5
9	Szerednye	Середнє	Ung. j.	3505	43	34	1,2	1,0	79,1
10	Munkács	Мукачеве	Mun. v.	81637	6975	7870	8,5	9,6	112,8
11	Alsókerepec	Нижній Коропець	Mun. j.	927	79	71	8,5	7,7	89,9
12	Beregrákos	Ракошино	Mun. j.	3280	1493	1495	45,5	45,6	100,1
13	Kajdanó	Кайданово	Mun. j.	1224	180	158	14,7	12,9	87,8
14	Pósháza	Павшино	Mun. j.	838	20	114	2,4	13,6	570,0
15	Vinkovo	Вінкове	Mun. j.	76	7	7	9,2	9,2	100,0
16	Szolyva	Свалява	Szo. j.	16983	335	245	2,0	1,4	73,0
17	Csomafalva	Затисівка	NSz. j.	528	70	64	13,3	12,1	91,4
18	Gódeyháza	Гудя	NSz. j.	592	241	284	40,7	48,0	117,8
19	Királyháza	Королево	NSz. j.	8064	510	415	6,3	5,2	81,4
20	Nagyszőlős	Виноградів	NSz. j.	25383	3633	3437	14,3	13,5	94,6
21	Oroszvölgy	Руська Долина	NSz. j.	442	48	48	10,9	10,9	100,0
22	Tekeháza	Теково	NSz. j.	1546	418	412	27,0	26,7	98,6

Sorszám	Magyar név	Ukrán név	Közigazgatási egység (v.- város, j. - járás)	Összlakosság, 2001	Magyar nemzetiségűek száma, 2001	Magyar anyanyelvűek száma, 2001	Magyar nemzetiségűek aránya, 2001 (%)	Magyar anyanyelvűek aránya, 2001 (%)	Anyanyelv/ nemzetiség hányadosa
23	Tiszahetény	Гетиня	NSz. j.	753	22	13	2,9	1,7	59,1
24	Tiszasásvár	Тросник	NSz. j.	2222	67	44	3,0	2,0	65,7
25	Veréce	Веряця	NSz. j.	2032	25	17	1,2	0,8	68,0
26	Huszt	Хуст	Hu. v.	28559	1706	1357	6,0	4,8	79,5
27	Visk	Вишково	Hu. j.	8142	3699	3685	45,4	45,3	99,6
28	Aknaszlatina	Солотвино	Té. j.	8956	2193	2176	24,5	24,3	99,2
29	Bustyaháza	Буштино	Té. j.	8506	341	308	4,0	3,6	90,3
30	Kerekhegy	Округла	Té. j.	573	20	13	3,5	2,3	65,0
31	Técső	Тячів	Té. j.	9519	2306	2153	24,2	22,6	93,4
32	Gyertyánliget	Кобилецька Поляна	Rah. j.	3392	491	486	14,5	14,3	99,0
33	Körösmező	Ясіня	Rah. j.	8043	809	661	10,1	8,2	81,7
34	Nagybocskó	Великий Бичків	Rah. j.	9423	341	271	3,6	2,9	79,6
35	Rahó	Рахів	Rah. j.	14969	1037	719	6,9	4,8	69,3
36	Terebesfejér- patak	Ділове	Rah. j.	2673	84	11	3,1	0,4	13,1
37	Tiszabogdány	Богдан	Rah. j.	3364	104	77	3,1	2,3	74,1
	Összesen			384422	36321	35811	9,4	9,3	98,6

2. melléklet: A szóránymagyarság (különböző módszerekkel becsült) településenkénti születési és halálozási rátái, valamint a migrációs egyenlegek rátája, ezrelékben

Sorszám	Magyar név	Magyar nemzetiségűek száma, 2017 (SUMMA 2017)	Születési ráta			Halálozási ráta			Migrációs egyenleg rátája, SUMMA 2017, 2002-16
			SUMMA 2017, 2010-16	Református keresztelések alapján, 2013-14, 2016-17	Római katolikus keresztelések alapján, 2006-09	SUMMA 2017, 2010-16	Református temetések alapján, 2013-14, 2016-17	Római katolikus temetések alapján, 2006-09	
1	Ungvár	5490	8,8	22,7	7,1	19,3	41,2	14,1	-14,9
2	Baranya								
3	Felsődomonya								
4	Kereknye								
5	Ketergény	188	4,6			20,5			-3,1
6	Kincses				0,0			12,5	
7	Minaj	409	5,9	7,1		12,6	26,2		8,1
8	Órdarma								
9	Szerednye								
10	Munkács	6455	7,0	7,4	8,5	12,0	21,8	13,7	-6,0
11	Alsókerepec				11,3			4,7	
12	Beregrákos	1215	8,0	10,9		14,5	18,8		-5,0
13	Kajdanó			8,4			14,0		
14	Pósháza								
15	Vinkovo								
16	Szolyva	257	8,9	0,0	13,9	12,6	9,4	12,6	-10,7
17	Csomafalva								
18	Gődényháza	183	4,7	6,6		14,1	31,0		-2,5
19	Királyháza	401	10,7	6,8	9,1	16,0	20,5	13,0	-4,1
20	Nagyszőlős	3149	10,1	9,4	7,4	18,0	22,8	16,9	-3,8
21	Oroszvölgy								

Sorszám	Magyar név	Magyar nemzetiségűek száma, 2017 (SUMMA 2017)	Születési ráta			Halálozási ráta			Migrációs egyenleg rátája, SUMMA 2017, 2002-16
			SUMMA 2017, 2010-16	Református keresztelések alapján, 2013-14, 2016-17	Római katolikus keresztelések alapján, 2006-09	SUMMA 2017, 2010-16	Református temetések alapján, 2013-14, 2016-17	Római katolikus temetések alapján, 2006-09	
22	Tekeháza	392	8,0	9,4		13,9	19,8		-3,5
23	Tiszahetény								
24	Tiszasásvár								
25	Veréce								
26	Huszt	1410	7,6	4,7	10,7	11,1	21,9	22,7	-7,0
27	Visk	3473	11,1	10,0	9,7	11,9	16,4	11,4	-6,2
28	Aknaszlatina	1742	10,2	0,0	4,1	12,4	30,0	16,1	-13,9
29	Bustyaháza	302	0,0		7,8	10,8		17,2	-8,0
30	Kerekhegy	15	0,0		4,2	47,6		4,2	-6,4
31	Técső	2078	14,5	9,6	8,0	13,7	22,0	26,0	-4,5
32	Gyertyánliget	441	14,3		16,7	12,0		29,0	-9,7
33	Körösmező	764	9,3		3,6	12,2		4,6	-3,8
34	Nagybocskó	259			9,4	13,1		10,0	-20,8
35	Rahó	847	6,9	0,0	2,5	16,0	17,9	7,8	-3,8
36	Terebesfejpatak				2,0			2,0	
37	Tiszabogdány				1,4			1,4	

3. melléklet: A szóránytelepülésként definiált helységek intézményi ellátottsága

Sorszám	Magyar név	Magyar óvodai létszám, 2016	Magyar iskola, szint	Magyar iskolai diáklétszám, 2018	Református gyülekezet, hívek száma, 2017	Római katolikus gyülekezet, hívek száma, 2010	KMKSZ, alapszervezet	KMKSZ ISZ, alapszervezet	UMDSZ, alapszervezet
1	Aknaszlatina	49	közép	145	25	2800	van	van	van
2	Alsókerepec					150	nincs	nincs	
3	Baranya						nincs	nincs	
4	Beregrákos	25	általános	124	1080		van	nincs	van
5	Bustyaháza	48				320	van	nincs	van
6	Csomafalva						nincs	nincs	van
7	Felsődomonya					84	nincs	nincs	
8	Gődényháza				113		van	nincs	
9	Gyertyánliget	28				420	van	nincs	
10	Huszt	80	általános	129	160	1500	van	nincs	van
11	Kajdanó				89		nincs	nincs	nincs
12	Kerekhegy					120	nincs	nincs	nincs
13	Kereknye	18					nincs	nincs	nincs
14	Ketergény						van	nincs	nincs
15	Kincses					40	nincs	nincs	nincs
16	Királyháza				110	460	van	nincs	van
17	Körösmező	74	elemi	56		980	van	nincs	van
18	Minaj				210		van	nincs	nincs
19	Munkács	320	közép	1411	746	7000	van	nincs	van
20	Nagybocskó	30				500	van	nincs	van
21	Nagyszőlős	47	közép	297	878	2000	van	nincs	van
22	Oroszvölgy						nincs	nincs	nincs
23	Órdarma					250	van	nincs	van
24	Pósaháza					150	nincs	nincs	nincs

Sorszám	Magyar név	Magyar óvodai létszám, 2016	Magyar iskola, szint	Magyar iskolai diáklétszám, 2018	Református gyülekezet, hívek száma, 2017	Római katolikus gyülekezet, hívek száma, 2010	KMKSZ, alapszervezet	KMKSZ ISz, alapszervezet	UMDSZ, alapszervezet
25	Rahó	43	elemi	38	28	1500	van	nincs	van
26	Szerednye					700	van	nincs	van
27	Szolyva	27	elemi	58	80	2000	nincs	nincs	van
28	Técső	28	közép	335	1271	500	van	nincs	van
29	Tekeháza				265		van	nincs	nincs
30	Terebesfejérpatak					100	van	nincs	van
31	Tiszabogdány					140	van	nincs	nincs
32	Tiszahetény						nincs	nincs	van
33	Tiszasásvár						nincs	nincs	nincs
34	Ungvár	84	közép	707	540	7300	van	van	van
35	Veréce						nincs	nincs	nincs
36	Vinkovo						nincs	nincs	nincs
37	Visk	62	közép	396	2630	880	van	nincs	van

ZÁRSZÓ HELYETT

Az a földrajzi-közigazgatási egység, melyet ma Kárpátaljaként ismerünk, nagyjából a maihoz hasonló, de azzal mégsem teljesen azonos területen jött létre száz esztendővel ezelőtt. Az 1919. június 28-án aláírt versailles-i békeszerződés Csehszlovákiára vonatkozó részei közül a 81. cikk elismerte a cseh–szlovák állam teljes függetlenségét, amely magában foglalta „a ruténeknek a Kárpátoktól délre fekvő autonóm területét.”

A frissen létrejött Csehszlovákia 1919. szeptember 10-én Saint-Germainben írta alá a kisebbségek jogait szabályozó nemzetközi szerződést, melyben a II. fejezet 10–13. cikkében a Csehszlovák Köztársaság kötelezte magát, hogy a Podkarpatszka Rusz néven fennhatósága alá került területet önkormányzattal rendelkező autonóm egységként szervezi meg. Bár az áhított autonómia csak közel két évtizeddel később és csak korlátozott formában, rövid időre jött létre, az első világháború után az Európa politikai térképét átrendező szerződések révén egy évszázaddal ezelőtt mesterségesen lerakták annak a földrajzi-adminisztratív egységnek az alapjait, amelyet ma – attól függően, hogy keleti vagy nyugati irányból tekintünk rá – Kárpátontúlként (Закарпаття) vagy Kárpátaljaként ismerünk. A huszadik század során az említett neveken kívül nevezték a régiót (vagy a vele nagyjából azonos területet) Ruszka Krajnának, Kárpáti Ukrajnának, Kárpátontúli Ukrajnának, Kárpát-Ukrajnának is. Mi, itt élő magyarok, Kárpátaljaként tartjuk számon szülőföldünket.

Már-már közhelyszerű, hogy a régió – az itt élő, etnikailag, nyelvileg, felekezetiileg színes lakosaival együtt – több különböző államhoz tartozott az elmúlt másfél évszázad során. Periférikus jellege, a mindenkori központoktól távol eső helyzete azonban mit sem változott. Azóta sem, hogy a vidék – a Szovjetunió 1991-ben bekövetkezett széthullását követően – a független Ukrajna része lett.

Az Európa második legnagyobb területű államának számító Ukrajnán belül a Kárpátaljának nevezett közigazgatási egység mindössze 12 753 négyzetkilométernyit foglal el, ami (a Krímmel és a Kijev által nem kontrollált keleti szakadár régiókkal együtt) a 603 628 négyzetkilométeres ország területének mindössze a 2,1%-át teszi ki. A legutóbbi, 2001-es census idején az ország lakosainak száma 48 240 902 fő volt, ebből Kárpátalján 1 254 614-en éltek; a régió lakossága így az ország összlakosságának csupán 2,6%-át alkotta. A Kárpátalján élő magyar közösség Ukrajna lakosságának alig 0,3%-át jelenti.

A Krím 2014-es orosz annektálását követően, illetve miután Kijev elvesztette a kontrollt a kelet-ukrajnai Doneck és Luhanszk megyék egy része fölött, ezek az arányok módosultak ugyan némiképp, ám a számok jól jelzik, hogy az ukrajnai országos szociológiai kutatások kárpátaljai almintája keveset mondhat el a régióban élőkéről. Az összlakosság töredékét jelentő, Kárpátalja népességének 12%-át kitevő magyar közösség pedig gyakorlatilag meg sem jelenik az országos szociológiai vizsgálatokban, láthatatlan szereplő csupán. Éppen ezért az ebben a kötetben szereplő tanulmányok alapvető információkat szolgáltatnak a régióról, az itt élő emberekről, s ezen belül a kárpátaljai magyar közösségről. Az adatokra pedig nagy szükség van.

A szocializmus ideje alatt Magyarország politikai okokból nem figyelhetett oda az internationalista Szovjetunióban található Kárpátalján (azazhogy akkoriban: Kárpátontúlon vagy Kárpát-Ukrajnában) élő magyarokra. A rendszerváltozás után ez a helyzet megváltozott. 1991-ben S. Benedek András *Immár nem terra incognita!* című írásában a következőképpen fogalmazott ennek kapcsán: „Magyarország felfedezte Kárpátalját! Négy évtizedes kényszerű hallgatás, elhallgatás után, miközben mint egy titkosügynöknek, oly gyakran változtatták nevét a honi és a helyi sajtóban (...), napjainkban egymás sarkát tapossák (a szó szoros értelmében is) az odalátogató újságírók, hivatalnokok, érdeklődők, turisták.” (S. Benedek, 1991:5)

Ez a felfokozott, a korábban vasfüggönnyel elzárt régió iránti érdeklődés azonban hamar alábbhagyott. A határátelőkön tapasztalt több órás várakozás, a majdhogynem járhatatlan utak, a korrupt vámosok, határőrök, rendőrök, tisztviselők, a fejletlen infrastruktúra sokakat elriasztottak a Kárpátaljára látogatástól. A társadalomkutatók azonban – magyarországiak és helyiek egyaránt, nem ritkán szorosán együttműködve – mindettől függetlenül tették a dolgukat, és próbáltak minél pontosabb képet rajzolni a régióban élő magyarok és a velük együtt élő nemzetiségek helyzetéről. Számos olyan szakmailag megalapozott tudományos elemzés készült Kárpátaljáról, a kárpátaljai magyarokról (ezek legnagyobb részére a kötetben szereplő tanulmányok szerzői alapoznak, hivatkoznak is), amelyek révén a kutatók, a politikai döntés-előkészítők vagy az érdeklődők megismerhették a régió helyzetét, az itt élő emberek legfőbb problémáit, a kárpátaljai magyarok mindennapjait.

2013 őszén és főként 2014 telén-tavasán azonban – szó szerint – forradalmi változások mentek végbe Ukrajnában. A fiatal ukrán állam függetlensége rövid történetének legmélyebb válságával kényszerült szembenézni. A „méltóság forradalma”, a Krím orosz megszállása, a kelet-ukrajnai fegyveres konfliktus kitörése és elhúzódása, a mindezeket súlyosbító politikai és gazdasági válság, a társadalmi bizonytalanság, a katonai sorozások olyan társadalmi folyamatokat indítottak el Ukrajnában, s azon belül természetesen Kárpátalján, illetve az ott élő magyar közösségen belül is, melyekről csak újabb, átfogó kutatások révén nyerhetünk a homályos, felületi képnél pontosabb információkat.

A hiteles és pontos információk hiányát tetézte, hogy Ukrajna az első és mindmáig egyetlen, még 2001-ben lebonyolított népszámlálása óta nem szervezett újabb censzust az ország lakossága körében, a csaknem két évtizedes adatok azonban – főként a fent említett események következményeként – vitathatatlanul elavultak.

A kárpátaljai magyarok helyzetét tovább nehezítette az, hogy a 2004-es „narancsos forradalom” után 2014-ben egy újabb revolúció révén hatalomra jutott új ukrán politikai rezsim – hogy elterelje a figyelmet politikai és gazdasági kudarcairól, valamint a burjánzó korrupcióról – a nacionalista retorikát felerősítve a jogalkotásban is erőszakos ukránosításba kezdett, ami a tradicionálisan jó ukrán–magyar államközi kapcsolatokban is komoly konfliktusokat idézett elő.

A két szomszédos ország közötti konfliktus a 2017. szeptember 5-én Kijevben elfogadott új ukrán oktatási kerettörvény – pontosabban annak az oktatás nyelvét szabályozó 7. cikkelye – kapcsán éleződött ki (Закон України «Про освіту»). A jogszabály sokat vitatott 7. cikkelye az Ukrajnában élő kisebbségek olyan jogát szűkíti, amellyel a kárpátaljai magyarok és más nemzetiségek a kötelező közoktatás 19. század végi megszervezése óta rendelkeznek: a törvény az anyanyelven való tanuláshoz, illetőleg az oktatás nyelvének megválasztásához fűződő jogot korlátozza azzal, hogy az 5. osztálytól kezdve kötelezően előírja, hogy a tantárgyak egy részét (évről évre növekvő arányban) az államnyelven (tehát ukránul) kell oktatni.

A kárpátaljai magyarság érdekvédelmi szervezetei, oktatási és nyelvi jogi szakértői kezdetől fogva amellet foglaltak állást, hogy az oktatási kerettörvény 7. cikkelye ellentétes Ukrajna Alkotmányának számos rendelkezésével, több ukrán törvénnyel, továbbá nem egyeztethető össze Ukrajna nemzetközi kötelezettségvállalásaival. A kijevi kormányzat képviselői, valamint ukrán nemzeti érzelmű szakértők azonban azt állították, hogy a jogszabály 7. cikke megfelel minden nemzetközi és hazai normának, és az ukrainai kisebbségek érdekeit szolgálja, amennyiben elősegíti, hogy a nem ukrán anyanyelvűek – köztük az ukránul szerintük jellemzően nem beszélő kárpátaljai magyarok – magas szinten elsajátítsák az államnyelvet.

Magyarország teljes diplomáciai súlyával kiállt a kárpátaljai magyarok régóta, már jóval az ukrán függetlenség elnyerése előtt is meglévő jogainak megőrzése mellett. A kisebbségek nyelvén folyó oktatást visszaszorító ukrainai jogszabály kérdését az Ukrajna keleti végein 2014 óta mindmáig tartó fegyveres konfliktus és a Krím orosz megszállása miatt biztonságpolitikai problémává emelte az ukrán sajtó és a politikai közbeszéd, amikor Magyarország, nem találva Kijevben fogadókészséget a jogszerűítő törvény módosítására, úgy próbált meg nyomást gyakorolni Ukrajnára az oktatási törvény módosítása érdekében, hogy blokkolta az Ukrajna és a NATO között a legmagasabb szintű politikai találkozók megrendezését.

Az sem segítette Kijev és Budapest viszonyának rendezését, hogy regnálásának utolsó napjaiban a kijevi Verhovna Rada (vagyis az ukrán parlament) 2019. április 25-én megszavazta „Az

ukrán mint államnyelv funkcionálásának biztosításáról” című törvényt (Закон України «Про забезпечення функціонування української мови як державної»), amely a magánélet és a hitélet kivételével minden területen előírja az államnyelv kötelező használatát.

A két szomszédos állam közötti viszonyt tovább feszítették a Magyarországgal, az Ukrajnába érkező magyarországi gazdaságélénkítő és egyéb támogatásokkal szemben, illetőleg a kárpátaljai magyar kisebbség ellen indított ukrajnai negatív sajtókampányok.

Mind ezek a körülmények, események és történések a figyelem középpontjába állították egyrészt Ukrajnát, másrészt Kárpátalja helyzetét és a kárpátaljai magyarok sorsát. Egyre nagyobb igény lett mind a politikum, mind a tudományos szakma, mind pedig a közvélemény körében arra, hogy hiteles és átfogó tények, adatok, információk álljanak rendelkezésre Magyarország legnagyobb szomszédjáról, azon belül az Európai Unió négy tagállamával (Lengyelország, Szlovákia, Magyarország és Románia) határos Kárpátaljáról, valamint a kárpátaljai magyarokról. Ebben a kötetben olyan tanulmányok olvashatók, amelyek azoknak a társadalomtudományi kutatásoknak az eredményeit mutatják be szakmai alaposítással, ugyanakkor olvashatóan és közérthetően, amelyek épp ezt a célt szolgálják. Olvashatunk az elemzések között arról, hogyan alakult a 2001-es census óta a kárpátaljai magyarok lélekszáma. Információkat kapunk az áttelepülők számáról, illetve arról, hogy a(z) egyelőre(?) maradók mekkora hányada tervezi, hogy esetleg elhagyja szülőföldjét. Kiderül az empirikus vizsgálatok adataiból, milyenek látják a kárpátaljaiak az ukrán–magyar viszonyt, saját helyzetüket, milyenek a jövőre irányuló terveik és elképzeléseik. Képet kapunk arról, milyen nyelvtudással rendelkeznek a régióban élők, és hogy mennyire tartják hasznosnak a magyar, illetve az ukrán nyelvet. Adatokkal alátámasztott, érzelmektől mentes, azonban felelősen kidolgozott elemzést találunk arról is, milyen helyzetben vannak az asszimilációtól leginkább fenyegetett szórványban élő magyarok.

A kötetet az is kiemeli a hasonló jellegű szakpublikációk sorából, hogy a szerzők nem szeparált „kis magyar világ”-ként szemlélik és látatják Kárpátalját, hanem nagyon is tudatosan figyelnek a magyarok mellett élő más nemzetiségekre is. A TANDEM 2016 és 2019 kutatásoknak például külön ukrán almintája is volt. Mindemellett – s ez szintén nem megszokott a magyar társadalomtudományi kutatásokban – a kötet szerzői a régió magyar lakosságát végre nem homogén és monolit tömbként kezelik, hanem kitérnek a vegyes házasságban vagy a szórványban élő többes identitású magyarok, vagy éppen a magyar anyanyelvű romák kérdésére is. A leírás és elemzés során mindvégig érzékeltetik a szerzők azt is, hogy dinamikus változó, számos makro- és mikro szinten jelentkező, gyakran egymást erősítő vagy épp keresztező tényező függvényében átalakuló térről van szó, ahol szinte csak a folyamatos változás biztos, s ezért az ilyen, valamint a további kutatások elengedhetetlenül szükségesek

ahhoz, hogy tisztábban lássunk. Az elemzések empirikus kutatások eredményeire alapoznak, a kötet szerzői pedig megpróbálják feltárni és értelmezni, mi rejtőzik a számok mögött, tükröt tartva így elének. Ha valakinek nem tetszik, amit a tükörben lát, az nem feltétlenül a tükör hibája.

Összefoglalva: a magyarországi és kárpátaljai kutatók együttműködésében készült kötet empirikus vizsgálatok eredményei alapján ad látteleket arról, milyen helyzetben és állapotban van a Magyarországgal szomszédos kárpátaljai régió, illetve hogy milyen folyamatok jellemzik az itt élők mindennapjait. A helyzet alapos ismerete, a pontos diagnózis felállítása nélkül nem lehet a jövőt tervezni. Éppen ezért ez a könyv nélkülözhetetlen olvasmány minden olyan felelős magyar számára, aki nem közömbös Ukrajna legnyugatibb régiója, azaz Kárpátalja és az itt élők sorsa iránt.

Beregszászon, 2019. november 28-án

Csernicskó István

II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola

Hodinka Antal Nyelvészeti Kutatóközpont

intézetvezető

FELHASZNÁLT IRODALOM

S. Benedek A. (1991): Immár nem terra incognita! Bevezető sorok Botlik József és Dupka György könyvéhez. In: Botlik J., Dupka Gy. (szerk): Ez hát a hon... Tények, adatok, dokumentumok a kárpátaljai magyarság életéből 1918–1991. Mandátum – Universum, Budapest – Szeged, pp. 5–8.

Закон України «Про освіту» (Letöltés helye: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>).

Закон України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» (Letöltés helye: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2704-19>).

A SZERZŐKRŐL

Eröss Ágnes az Eötvös Loránd Tudományegyetemen történelem (2004) és földrajz szakon (2007) diplomázott. Az ELTE Természettudományi Kar Földtudományi Doktori Iskolájában 2019-ben szerezte meg doktori fokozatát. 2007 óta az MTA Földrajztudományi Intézet (jelenleg Csillagászati és Földtudományi Kutatóközpont, Földrajztudományi Intézet) tudományos munkatársa. Kutatóként elsősorban a terek és helyek jelentései és értelmezései foglalkoztatják különböző történelmi időszakokban, politikai rendszerekben, eltérő földrajzi helyeken és kultúrákban. Különösen érdeklődik a határhelyzetek és a határképzés dinamikája iránt kulturálisan sokszínű terekben. Munkájában az interdiszciplinaritásra törekszik. 2007 óta folytat kutatásokat Kárpátalján.

Ferenc Viktória a szlovák-ukrán-magyar hármashatár egy kárpátaljai kistelepülésén, Pallóban született. Felsőfokú diplomát a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola angol nyelv és történelem szakán szerzett 2006-ban, majd a Pécsi Tudományegyetem Nyelvtudományi Doktori Iskolájának ösztöndíjas hallgatója lett. Doktori disszertációját a külföldi magyar nyelvű felsőoktatás nyelvpolitikai kihívásairól írta. PhD fokozatát 2014-ben szerezte meg az alkalmazott nyelvtudomány területén. 2013-tól a Nemzetpolitikai Kutatóintézet munkatársa. Feladatai közé tartozik az ukrán és kárpátaljai, nemzetpolitikai szempontból fontos események figyelemmel kísérése, Kárpátaljával kapcsolatos kutatások szakmai vezetése, valamint a külföldi magyarok nyelvhasználata, anyanyelvi oktatása szempontjából releváns kutatások koordinálása. 2011-ben a Momentum Doctorandus Kárpátaljai Magyar Doktorandusz Szervezet alapító elnöke, melyet csaknem három éven át vezetett.

Kovály Katalin a kárpátaljai Makkosjánosiban született. A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskolán szerzett BSc diplomát földrajz-biológia szakon, majd az Ungvári Nemzeti Egyetem földrajz szakos hallgatója lett, ahol 2010-ben „specialist” (MSc) diplomát szerzett. Ezt követően felvételt nyert az ELTE TTK Földtudományi Doktori

Iskolájába, ahol jelenleg doktorjelölt. 2015-től az MTA Földrajztudományi Intézet (jelenleg Csillagászati és Földtudományi Kutatóközpont, Földrajztudományi Intézet) kutatója. Kutatási területe leginkább Kárpátalja, illetve Ukrajna társadalom- és gazdaságföldrajzához kötődik, azon belül is az ott élő magyarság vizsgálatára fókuszál. 2011-2013 között a Momentum Doctorandusz Kárpátaljai Magyar Doktorandusz Szervezet alelnöke, majd 2013-2017 között annak elnöke.

Molnár József a kárpátaljai Nagydobronyban született. 1990-ben szerzett geográfus-földrajz tanár szakos diplomát a Lvivi Ivan Franko Állami Egyetemen. Ezután a Nagydobronyi Középiskola földrajz tanáraként dolgozott 1995-ig. Doktori (PhD) értekezését, amely a közép-európai légnyomásmező szerkezetével és módosulásával foglalkozik, 2003-ban védte meg a Debreceni Egyetemen. Az értekezést honosítási eljárás keretében 2008-ban újravédte a Lvivi Ivan Franko Nemzeti Egyetem természetföldrajzi

doktori tanácsában, megszerezve ezzel a földrajztudományok kandidátusa fokozatot. 1997-től végez oktatómunkát a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskolán, 2012 óta a Földtudományi, majd a Földtudományi és Turizmus Tanszék vezetőjeként dolgozik. Jelenleg főleg regionális léptékű népességföldrajzi vizsgálatokat végez: legutóbb a SUMMA 2017 demográfiai felmérésben vett részt, azelőtt a kárpátaljai cigányságról készített szerzőtársaival tanulmányt.

Orosz Sándor a kárpátaljai Forgolányban született. Az Ungvári Nemzeti Egyetemen szerzett MA diplomát nemzetközi kapcsolatok szakon, majd a Budapesti Corvinus Egyetem nemzetközi tanulmányok szakos hallgatója lett, ahol 2009-ben diplomázott. Jelenleg egy nemzetközi fejlesztési és segélyszervezet – a Dorcas Aid Ukraine – kárpátaljai kirendeltségének munkatársaként dolgozik projekt koordinátor pozícióban. Emellett pedig előszeretettel vesz részt Kárpátalját, elsősorban a magyar kisebbség helyzetét érintő tudományos kutatásokban.

Rákóczi Krisztián a felvidéki Dunaszerdahelyen született. Az Eötvös Loránd Tudományegyetemen előbb jogász, majd politológus szakon folytatott tanulmányokat. 2008 és 2010 között a Nézőpont Intézet munkatársaként a cseh és a szlovák bel- és gazdaságpolitika, valamint a magyar nemzetpolitika elemzése volt a feladata. 2011-től, megalakulása óta a Nemzetpolitikai Kutatóintézet munkatársa, elsődleges kutatási területe a felvidéki magyar politika elemzése. Felvidék mellett kiemelt érdeklődési területe Kárpátalja, a helyi interetnikus viszonyok, valamint a megye lakosságának viszonyulása a magyar nemzetpolitikához.

Tátrai Patrik 2002-ben szerzett geográfus diplomát az Eötvös Loránd Tudományegyetemen, majd 2009-ben ugyanott védte meg doktori disszertációját is. 2004 óta az MTA Földrajztudományi Intézet (jelenleg Csillagászati és Földtudományi Kutatóközpont, Földrajztudományi Intézet) kutatója, jelenleg tudományos főmunkatárs pozícióban. A SUMMA 2017 és a Kárpátaljai magyar szórványkutatás témavezetője. Kutatásait etnikai földrajzi és politikai földrajzi témákban végzi; ezen belül fő érdeklődési területe a népesedési folyamatok, az interetnikus viszonyok és az etnikai identifikáció földrajzi vizsgálata Kárpát-medencei többnemzetiségű terekben.

Fontosabb kutatási terei Szlovákiában a Zobor-vidék, Erdélyben a történeti Szatmár területe, valamint Kárpátalja. Tátrai Patrik munkája a Bolyai János Kutatási Ösztöndíj, valamint az Innovációs és Technológiai Minisztérium ÚNKP-19-5 kódszámú Új Nemzeti Kiválóság Programjának szakmai támogatásával készült.

KÖZREMŰKÖDŐ KUTATÓMŰHELYEK

A **Nemzetpolitikai Kutatóintézet (NPKI)** 2011 novemberében jött létre Budapesten. Alapítása óta a Bethlen Gábor Alapkezelő Zrt. keretében, a Miniszterelnökség Nemzetpolitikai Államtitkárságának háttérintézményeként működik. Létrehozásának legfőbb célja az volt, hogy egy olyan tudományos sztenderdek szerint működő intézmény jöjjön létre, amely a külföldi magyar közösségekkel és az anyaországi támogatásokkal kapcsolatos kutatások eredményeit a politika számára is hasznosítható formában tudja közvetíteni. A Nemzetpolitikai Kutatóintézet tevékenységi köre három nagyobb csoportra osztható: a tudás megszerzése és összegzése (kutatás, elemzések, háttéranyagok), a tudás megjelenítése (publikációk, rendezvények), valamint a tudás átadása (oktatás). Ebbe a hármas célrendszerbe illeszkednek azok a kutatások, amelyek az utóbbi években Kárpátalját érintették, s amelyek szervezési és szakmai lebonyolításában az intézet munkatársai tevékenyen részt vettek.

A **CSFK Földrajztudományi Intézete** 2012. január 1-jétől a Csillagászati és Földtudományi Kutatóközpont tagintézeteként végzi tudományos tevékenységét (2019. augusztus 31-ig a Magyar Tudományos Akadémia intézményhálózata részeként). Az Intézetben öt kutatócsoportban folyik a tudományos munka (közülük leginkább az Etnikai-, politikai földrajzi és migrációs kutatócsoporton belül végeznek Kárpátaljával kapcsolatos kutatásokat), amit a kutatást szolgáló kartográfiai, valamint kőzet- és talajvizsgáló laboratóriumi tevékenység egészít ki. Az Intézet alapvető hatást gyakorolt a hazai földrajzi iskolák és kutatóhelyek (javarészt egyetemi és főiskolai tanszékek) tevékenységének alakulására, a kutatások szervezésére, irányítására és végzésére, koordináló szerepet játszott a természeti erőforrások összehangolt kutatásában. Széleskörű nemzetközi és Kárpát-medencei kapcsolati hálóval rendelkezik, számos külföldi és határon túli magyar partnerintézménnyel folytat közös kutatásokat, projekteket.

A **Momentum Doctorandus** Kárpátaljai Magyar Doktorandusz Szervezet 2011-ben jött létre azzal a céllal, hogy összefogja a kárpátaljai magyar származású doktoranduszokat, a Kárpátalja iránt érdeklődő fiatal kutatókat. Tevékenysége során olyan szakmai, illetve ismeretterjesztő programok szervezésére és lebonyolítására vállalkozik, amelyek segíthetik ezen fiatal értelmiségieket doktori fokozatuk megszerzésében, az ukrainai és magyarországi tudományos társadalomba való integrációjukban, szakmai pályafutásuk előrehaladásában. A Momentum Doctorandus a kötetben bemutatott három kutatás szakmai koordinátora volt, ahol jelentős humán-erő-forrásbeli és kutatás-szervezési segítséget nyújtott a kutató csapat számára.

